

คำนำ

ธรรมเป็นส่วนหนึ่งแห่งศาสนา ซึ่งเรียกกันว่า ธรรมวินัย เฉพาะธรรมย่อมเป็นข้อปฏิบัติเครื่องบริหารใจ ทำให้อัธยาศัยของผู้ประพฤติปฏิบัติละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นกว่าพื้นเดิมของตนเอง ท่านจึงจัดไว้เป็นหลักสูตรประเภทหนึ่งแห่งการศึกษาในพระพุทธศาสนา และท่านได้จัดไว้เป็นแผนก ๆ ได้จัดธรรมที่เกื้อกูลแก่ความปฏิบัติและควรรู้ในขั้นต้น จัดเป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี ได้จัดหมวดธรรมที่พ้นจากนั้นขึ้นมา (ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒) เป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท ซึ่งผู้ปฏิบัติสมควรจะต้องศึกษาให้รู้ไว้ เพื่อเป็นข้อปฏิบัติของตน ๆ สนามหลวงได้ออกปัญหาสอบไล่และเรียบเรียงเฉลยไว้สำหรับตรวจ จำเดิมแต่มีการสอบไล่ นักธรรมชั้นโทเป็นลำดับมา มหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้เป็นตัวอย่าง เฉพาะบางศก และมีเอกชนรวบรวมพิมพ์ขึ้นตามลำดับศกบ้าง และปัญหาที่พิมพ์กันนั้น ๆ ก็มักผิด ๆ ถูก ๆ กองตำรามหากุฏ ฯ เห็นว่าไม่สะดวกแก่การศึกษาของนักเรียน จึงได้แก้ไขจัดพิมพ์ให้เป็นไปตามลำดับหมวดตอน กิจการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องแก่การทำหนังสือ กองตำราได้มอบภาระให้แก่พระมหาสนธิ์ กิจจกาโร ป. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร จัดทำทุกประการ.

การจัดพิมพ์ได้ตัดข้อที่ซ้ำกันหรือคล้ายคลึงกันออก เอาไว้แต่ พ.ศ. เพื่อให้รู้ว่า ข้อนั้นได้ออก พ.ศ. นั้น ๆ และการรวบรวมปัญหาเฉลยนี้ นอกจากของสนามหลวงแล้ว ยังได้รวบรวมปัญหาของสำนักเรียนบางสำนักที่เห็นว่าถูกต้องมารวมไว้อีกด้วย ปัญหาข้อไหน ออกสกไหน ได้ลงเลขบอกไว้ข้างล่างทุกข้อไป ตอนไหน เห็นสมควรมีปัญหาอีก ท่านผู้รวบรวมก็แต่งเพิ่มขึ้น และลงอักษรย่อไว้ว่า ส. ป. (สนธิ์ เปรียญ) และบางข้อเห็นควรมีเชิงอรรถ ก็ได้ทำอักษรย่อบอกไว้ในที่นั้น ๆ สำหรับการออกปัญญารวมวิภาค

ปริเฉทที่ ๒ สอบในสนามหลวง ได้เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นต้นมา ส่วนประถมศึกษาได้เริ่มมีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นปีต้น.

การประมวลปัญหาและเฉลย ซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้นด้วยวิธีนี้ เชื่อว่าจักอำนวยความสะดวกให้แก่นักศึกษา และผู้ใคร่ต่อข้อปฏิบัติได้ตามสมควร.

กองตำราขอขอบใจพระมหาสมณธี กิจจาภาโร ป. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร ผู้รวบรวมและเรียบเรียง และขออุทิศผลอันเกิดแต่หนังสือนี้ บูชาพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ให้กำเนิดนักรรรม และท่านบูรพุปัชยาจารย์ ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๕ มิถุนายน ๒๔๘๑

ปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค

ปริเฉทที่ ๒

[สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท]

หมวด ๒

ถาม. บุคคลเช่นไรเรียกว่า อริยบุคคล ? อริยบุคคลนั้น มีกำหนดภูมิธรรมเพียงไร ?

ตอบ. บุคคลผู้ไกลจากกิเลสเรียกว่า อริยบุคคล. มีกำหนดภูมิธรรมต่างกันเป็นชั้น ๆ ดังนี้ -

๑. พระโสดาบัน ละสังโยชน์ได้ ๓ คือสັกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สीलัพตปรามาส.

๒. พระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้ ๓ เหมือนพระโสดาบัน กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง.

๓. พระอนาคามี ละอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ทั้ง ๕.

๔. พระอรหันต์ ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.

ส. ป.

๓. พระอริยบุคคล ๒ ต่างจากพระอริยบุคคล ๘ อย่างไร ?

๓. ต่างจากพระอริยบุคคล ๘ อย่างนี้ คือ พระเสขะ หมายถึงเอาพระอริยบุคคล ๗ เบื้องต้น พระอเสขะ หมายถึงเอาพระผู้ตั้งอยู่

ในอรรถผลจำพวกเดียว ๆ ส่วนพระอริยบุคคล ๘ หมายถึงพระผู้
ตั้งอยู่ในมรรคทั้งในผล คือ ตั้งแต่พระผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค
และพระผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล จนถึงพระผู้ตั้งอยู่ในอรรถมรรค
และพระผู้ตั้งอยู่ในอรรถผล.

๒๕๑๘

ถ. พระเสขะและพระอเสขะนั้น หมายถึงเอาพระพวกไหน ? เป็น
คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ?

ค. พระเสขะหมายถึงเอาพวกพระอริยบุคคล ผู้ยังปฏิบัติเพื่อคุณ-
ธรรมเบื้องสูงขึ้นไปอีก. พระอเสขะหมายถึงเอาพระอริยบุคคล ผู้เป็นพระ-
อรหันต์เสร็จกิจที่จะต้องทำแล้ว. พระอริยบุคคลเหล่านี้เป็นคฤหัสถ์ก็มี
เป็นบรรพชิตก็มี แต่เฉพาะพระอเสขบุคคลนั้น โดยมากเป็นบรรพชิต

ส. ป.

ด. คำว่าพระเสขะ พระผู้ยังต้องศึกษา และพระอเสขะ พระผู้
ไม่ต้องศึกษา ดังนี้ หมายถึงศึกษาอะไรบ้าง ? ผู้ที่ศึกษาตามหลักสูตร
และกำลังสอบอยู่นี้ จะเรียกว่าพระเสขะได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ค. หมายถึงในอริศีลศึกษา ๑ อริจิตตศึกษา ๑ อริปัญญา-
ศึกษา ๑. อีกนัยหนึ่ง หมายถึงต้องศึกษาและต้องปฏิบัติเพื่อมรรคผล
เบื้องสูงขึ้นไป. ยังเรียกว่าพระเสขะไม่ได้. เพราะยังละกิเลสไม่ได้
เหมือนอย่างพระอริยบุคคลท่านละได้.

๒๕๑๙

ด. พระอรหันต์ชื่อว่าอเสขะ เพราะสำเร็จกิจอันจะต้องทำแล้ว

หมายความว่า พระอเสขะไม่ต้องทำอะไรอีกต่อไป หรืออย่างไร ?

ต. มิได้หมายความว่าอย่างนั้นโดยส่วนเดียว ฟังทราบกิจอันจะต้องทำ ๒ อย่างก่อน คือ ๑. กิจเฉพาะตน ๒. กิจเนื่องด้วยคนอื่น. กิจข้อที่ ๑. พระอเสขะไม่ต้องทำอะไรอีกต่อไป เพราะได้บรรลุถึงที่สุดแล้ว ส่วนกิจข้อที่ ๒ ยังต้องทำอยู่ ฟังเห็นเช่นพระพุทธเจ้าและพระสาวก ผู้ได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ยังประพฤดิอ่อนน้อมต่อธรรมและบุคคล และเทวทูตนาสั่งสอนมหาชนในที่ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นทีฐานุคติ และประโยชน์สุขแก่ชนอื่น ๆ อีกต่อไป .

๒๔๖๕

ถ. พระเสขะ อเสขะ ท่านปฏิบัติอยู่ในธรรมอะไรบ้าง ? จงแสดง.

ต. ในบาลีท่านแสดงว่าปฏิบัติอยู่ในธรรม ๕ อย่างคือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ. ในพระสูตรท่านแสดงว่าปฏิบัติธรรมเหล่านี้คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองดีแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย (อินทรีย์สังวร) เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ (โภชนมัตตัญญู) เป็นผู้ประกอบในชาครธรรม คือธรรมเป็นเครื่องตื่นอยู่ (ชาคริยานุโยค) ถึงพร้อมด้วยสัพปุริสธรรม ๗ เป็นผู้มีฌาน.

ส.ป.

ถ. สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ต่างกันอย่างไร ?

การเจริญกัมมัฏฐานอย่างไรหนจึงจะกำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง หรือต่างเจริญทั้งสองอย่าง ?

ต. สมถกัมมัฏฐาน ได้แกกัมมัฏฐานอันเนื่องด้วยการบริกรรม

เพื่อทำใจให้สงบตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่านกระสับกระส่ายไปตามอารมณ์ต่างๆ เป็นสมาธิ, วิปัสสนากัมมัฏฐาน อันเนื่องด้วยทัศนนะทางใจ ใช้ปัญญา พิจารณาสภาพธรรมโดยสามัญญลักษณะ ให้เห็นตามความเป็นจริง. ต้องเจริญทั้งสองอย่าง จึงจะกำจัดกิเลสได้โดยสิ้นเชิง.

๒๕๑๗

ถ. ในกัมมัฏฐานทั้งสอง อย่างไรเรียกว่าสมถกัมมัฏฐาน อย่างไร เรียกว่าวิปัสสนากัมมัฏฐาน ? และถ้าไม่เรียกว่ากัมมัฏฐาน จะเรียกว่าอย่างไรได้อีก ? การเจริญกัมมัฏฐานกำหนดลมหายใจ เข้า-ออก เป็นอารมณ์ จัดเป็นกัมมัฏฐานอะไร ?

ค. กัมมัฏฐานเนื่องด้วยบริกรรมไม่เกี่ยวกับปัญญา เรียกว่าสมถกัมมัฏฐาน, กัมมัฏฐานเนื่องด้วยทัศนนะทางใจ ในคติของธรรมดาปรารภสภาวะธรรมและสามัญญลักษณะ จัดเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน. เรียกว่าภาวนาได้อีก. จัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน.

๒๕๑๘

ด. สมถะกับวิปัสสนา มีลักษณะต่างกันอย่างไร ? อาศัยกันอย่างไรหรือ ท่านจึงยกขึ้นกล่าวเป็นคู่กัน ?

ค. อุบายสงบใจ เรียกว่าสมถะ อุบายเรื่องปัญญา เรียกว่าวิปัสสนา. มีลักษณะต่างกันอย่างไร ใจที่สงบเป็นเหตุให้เห็นอรรถธรรมที่ลึกซึ้งแจ่มชัด และทำอะไรที่ไม่เหลือวิสัยย่อมนสำเร็จ แต่ใจจะสงบเช่นนั้นได้ ต้องอาศัยอุบายซึ่งเรียกว่าสมถะ อาศัยกันเช่นนี้ท่านจึงยกขึ้นกล่าวเป็นคู่กัน.

ถ. สมถยานิก กับ วิปัสสนายานิก หมายความว่าต่างกันอย่างไร ?

ต. หมายความว่ากันอย่างนี้ คือ สมถยานิก ได้แก่ท่านผู้เจริญสมถกัมมัฏฐานจนได้ฌาน แล้วฌานเป็นบาทของวิปัสสนา จนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน. วิปัสสนายานิก ได้แก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนาล้วนจนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน.

๒๕๑๘

ถ. การเจริญกัมมัฏฐานทั้งสองอย่าง มีอานิสงส์อย่างไร ? และกัมมัฏฐานทั้งสองนั้น จัดเข้าในสิกขาประเภทไหน ?

ต. การเจริญสมถกัมมัฏฐานมีอานิสงส์ คือ ทำให้จิตปลอดจากนิวรณ์สงบ ควรแก่การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป, การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานมีอานิสงส์ คือ ทำให้รู้จักสภาวะธรรมตามที่เป็นจริง เป็นเหตุให้เพิกถอนอัตตนุทิฎฐิและอหังการมมังการได้. สมถกัมมัฏฐานจัดเข้าในจิตตสิกขา วิปัสสนากัมมัฏฐานจัดเข้าในปัญญาสิกขา.

๒๕๑๙

ถ. ภาวนา ๒ กับภาวนา ๓ ต่างกันอย่างไร ? การนี้ถึงความตายเป็นอุบายบรรเทาความมัวเมาประมาท จัดเข้าในภาวนาไหนบ้าง ? เพราะเหตุไร ?

ต. ภาวนา ๒ หมายถึงสมาธิภาวนาอันเป็นอุบายสงบใจ กับวิปัสสนาอันเป็นอุบายเรื่องปัญญา. ส่วนภาวนา ๓ หมายถึงภาวนาในบริกรรมกับภาวนาเป็นอุบายระและภาวนาอันเป็นอัปปมโน ต่างกันอย่างนี้. การนี้ถึงความตาย จัดเข้าในสมาธิภาวนา เพราะเป็น

มรณัสสติสำหรับทำใจให้สงบโดยสังเวช เป็นเหตุบรรเทาความมัวเมา
ประมาทและหาโอกาสรีบบำเพ็ญกุศลด้วยไม่ไว้ใจในชีวิต. แต่ข้อนี้ไม่
เกี่ยวกับปัญญาซึ่งเป็นส่วนวิปัสสนา จัดเข้าในบริกรรมภาวนา เพราะ
เนื่องด้วยการบริกรรม จัดเข้าในอุปจารภาวนา เพราะใจย่อมสงบ
และเฉยคิกลี้เข้าไป แต่เป็นภาวนาเพียงชั้นบริกรรมและเพียงลำพัง
การนึก ยังไม่ถึงแนวแน่ซึ่งเป็นส่วนอัปปนา.

๓/๑๑/๖๓

ด. อุบายสงบใจและอุบายเรื่องปัญญา รวมเรียกอย่างไรบ้าง ?
ที่เรียกชื่อเช่นนั้น มีอรรถต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?

ด. รวมเรียกว่ากัมมัฏฐานบ้าง ภาวนาบ้าง มีอรรถว่าเป็น
อุบายเพื่อจิตตวิเวกและให้เกิดสุขุมปัญญาเหมือนกัน แต่ต่างกันโดย
พยัญชนะ คือที่ชื่อว่ากัมมัฏฐาน เพราะเป็นกิจอันบุคคลพึงทำ ซึ่งแปล
ว่าเป็นที่ตั้งแห่งการงาน ที่ชื่อว่าภาวนา เพราะเป็นที่เจริญของโยคาวจร
ผู้ใคร่ความสงบ และให้เกิดวิปัสสนาญาณ.

๒๔๓๕

ด. การเจริญกัมมัฏฐานมีอานิสงส์อย่างไร จึงเป็นธรรมควร
บำเพ็ญ ? และกัมมัฏฐานทั้ง ๒ นี้ จัดเข้าไว้ในสิกขาประเภทไหน ?

ด. การเจริญสมถกัมมัฏฐาน มีอานิสงส์คือ ทำจิตใจให้ปลอดจาก
นิวรณ์ เป็นจิตอาจ เป็นจิตควรแก่การงานในคราวที่ต้องการ และเป็น
กำลังใหญ่ในอันแทงตลอดอรรถธรรม และเหตุผลอันสุขุม. การเจริญ
วิปัสสนากัมมัฏฐานมีอานิสงส์ คือ ให้อุจกัฏฐาธรรมตามเป็นจริง เป็นเหตุ

ให้ออนัตตทานุกฎฐิเป็นต้นเสียได้ ทำให้บรรลุความบริสุทธิ์ถึงวิมุตติ
อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ได้รับสุขสงบอย่างยอดเยี่ยม สมถกัมมัฏฐาน
จัดเข้าในอธิจิตตศึกษา วิปัสสนากัมมัฏฐานจัดเข้าในอธิปัญญาศึกษา.

๒๔๖๕

ถ. อารมณ์ของสมถภาวนามี ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐
อนุสสติ ๑๐ อาหารเรปฏิกุศลสัญญา ๑ จตุธาตุวัตถาน ๑ พรหม-
วิหาร ๔ อรูป ๔ ในอารมณ์เหล่านี้ ที่เป็นรูปธรรมก็มี ที่เป็นอรูป-
ธรรมก็มี และผู้บำเพ็ญสมถภาวนาจนได้อัปนาสมาธิ ซึ่งจัดเป็น
ตัวฌาน ก็ยังต้องยึดอารมณ์เหล่านี้บริกรรม ก็เมื่อได้สำเร็จฌานแล้ว
เหตุใดจึงเรียกรูปฌาน ซึ่งแปลว่าฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์เล่า
มีข้อลึกลับอย่างไร ? ข้อฟัง.

ต. อารมณ์ของสมถภาวนามีถึง ๔๐ และในอารมณ์เหล่านี้ที่
เป็นรูปธรรมก็มี ที่เป็นอรูปธรรมก็มี. ดังว่านั่นจริง แต่ที่จะให้สำเร็จ
อัปนาสมาธิซึ่งเป็นตัวฌานสมาบัตินั้น หาได้ให้สำเร็จได้ทั้งหมดไม่
ที่ให้สำเร็จอัปนาสมาธิได้ ก็เฉพาะที่เป็นรูปธรรม เช่น กสิณ ๑๐
อสุภ ๑๐ เป็นต้น ซึ่งผู้เจริญจะต้องใช้อากาโรเพ่งและนึกควบกันไป
ด้วย ส่วนที่เป็นอรูปธรรม ซึ่งผู้เจริญใช้แต่อาการณีกอย่างเดียว หาได้
สำเร็จถึงอัปนาสมาธิซึ่งเป็นตัวฌานไม่ ฉะนั้น ฌานที่ได้ด้วยอำนาจ
เพ่งวัตถุหรือรูปและนึกเป็นอารมณ์นั้น ท่านจึงเรียกรูปฌาน ฌาน
มีรูปธรรมเป็นอารมณ์.

๒๑/๕/๘๐

ถ. ความรู้แค่นี้ควรเรียกว่า ปัญญาชั้นสมถะ เพียงแค่นี้
ควรเรียกว่า ปัญญาชั้นวิปัสสนา มีอะไรเป็นเครื่องวัดให้รู้ได้?

ต. ความรู้ในอันหาอุบายทำใจให้สงบลงเป็นสมาธิ เพียงแค่นี้
เรียกว่า ปัญญาชั้นสมถะ มีนิมิต ๓ และอารมณ์ของสมถกัมมัฏฐาน
๔๐ เป็นเครื่องวัดให้รู้ได้. ความรู้เท่าหยั่งถึงสภาวะแห่งความเป็นจริง
หรือปัญญาที่พ้นสังขาร เห็นอาการแห่งสภาวะธรรม โดยไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งเรียกว่าสามัญญลักษณะ พุคฺคัสน์ ปัญญา
ที่หยั่งลงสู่ไตรลักษณ์ เรียกว่าปัญญาชั้นวิปัสสนา มีสภาวะธรรมและ
ไตรลักษณ์เป็นเครื่องวัดให้รู้.

๒๕๑๘-๒๕๒๐

ถ. กัมมัฏฐานอะไรบ้าง ที่ท่านเรียกว่าตจปัญจกัมมัฏฐาน?
ผู้เจริญตจปัญจกัมมัฏฐาน จะจัดว่าเจริญสมถะหรือวิปัสสนา?
เพราะเหตุไร?

ต. ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง รวม ๕ อย่าง ท่านเรียกว่า
ตจปัญจกัมมัฏฐาน. ผู้เจริญตจปัญจกัมมัฏฐานนั้น จะจัดว่าเป็น
การเจริญสมถะหรือวิปัสสนาต้องแล้วแต่ผู้เจริญ ถ้ายกขึ้นเจริญเป็นขั้น
ภาวนา เช่นยกผมขึ้นภาวนาว่า ผม ๆ หรือเกศา ๆ ดังนี้ ก็ต้องจัด
เป็นสมถะ เพราะเป็นไปเพื่อความสงบจิตอย่างเดียว. ถ้ายกขึ้น
พิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลแห่งความเกิดความดับ หรือความสิ้นความ
เลื่อม หรือยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ เช่นนี้จัดเป็นวิปัสสนา เพราะเป็น

๑. พระอาจารย์เก่าท่านเรียกว่า มูลกัมมัฏฐานก็มี. ส.ป.

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 9
ไปเพื่อเรื่องปัญหา.

ส. ป.

ถ. กัมมัฏฐานอะไรบ้างเรียกว่ามูลกัมมัฏฐาน ซึ่งแปลว่ากัมมัฏฐาน
เดิม ? เป็นอารมณ์ของสมถะหรือวิปัสสนา ?

ต. เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ เรียกว่ามูลกัมมัฏฐาน
แปลว่ากัมมัฏฐานเดิม. ถ้าเพ่งกำหนดยังจิตให้สงบด้วยภาวนา จัดเป็น
อารมณ์ของสมถะ, แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป หรือให้เห็นว่าเป็นทุกข์
คือทนอยู่ได้ยากและทนอยู่ไม่ได้ ต้องเสื่อมสลายไปในที่สุด หรือให้
เห็นว่าเป็นอนัตตา บังคับบัญชาไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน พิจารณาเช่นนี้
จัดเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา.

๒๕๐๘

ถ. ในวิปัสสนากัมมัฏฐานบ่งความว่า ปรรากสภาวะธรรมและ
สามัญญลักษณะ ก็สภาวะธรรมกับสามัญญลักษณะ ต่างกันหรือ
เหมือนกันอย่างไร ?

ต. ต่างกันสภาวะธรรม หมายถึง ขั้น อายตนะ ธาตุ
อินทรีย์. สามัญญลักษณะ หมายถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

๒๕๑๘

ถ. กิเลสคามและวัตถุกาม จัดเข้าในชั้นอะไร. ในปัญจชั้น
ได้หรือไม่ ? ถ้าได้จงแสดง ถ้าไม่ได้ก็ไม่ต้องแสดง.

ต. กิเลสคาม จัดเข้าในสังขารชั้น. วัตถุกาม จัดเข้าในรูปชั้น.

๒๕๖๒

ถ. เจตสิกเช่นไริบ้าง จัดเป็นกิเลสตาม ถ้าจะป้องกันมิให้

เจตสิกเช่นนั้นเกิดขึ้นกับจิต จะพึงปฏิบัติอย่างไร ?

ต. เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้โกรธ ให้รัก ให้อยากได้ มี

ตัณหา ราคะ อรติ เป็นอาทิ จัดเป็นกิเลสตาม สำรวมจิตไว้ไม่ปล่อย

ให้เพลิดเพลนพัวพันในวัตถุตาม ด้วยอาการคือสำรวมอินทรีย์มิให้

ความยินดีครอบงำในเมื่อเห็นรูปอันน่าปรารถนาเป็นต้น มนสิการ

กัมมัญฐานที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกามฉันทะ คือ อสุภะ หรือกายคตาสติ

หรือการที่ยังจิตให้สลัด คือมรณัสสติ เจริญวิปัสสนา คือพิจารณา

สังขารแยกออกเป็นขั้นๆ. สันนิษฐานเห็นเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์

เป็นอนัตตา.

๑/๗/๗๓

ถ. ได้ยินว่า ผู้ที่พ้นแล้วจากกามทั้ง ๒ ย่อมได้นิรามิสสุขหรือ

สุขอย่างแจ่มใส จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะพ้นได้ ? จงอธิบาย และ

สังเคราะห์กามทั้ง ๒ นั้นเข้าในขั้น ๕ ตามที่เห็นว่าลงกันได้

ต. ปฏิบัติอย่างนี้ คือ พึงสะกดใจอย่าให้ลู่อ่านจกิเลสนั้น ๆ

อันเกิดขึ้นแล้ว, และสำรวมระวังมิให้เกิดอีกต่อไป จึงจะพ้นจาก

กิเลสตาม ๆ นี้ สังเคราะห์เข้าในสังขารขั้นๆ พึงตัดอาลัยอย่าให้ใจ

หมกมุ่นอยู่ในวัตถุตามารมณ์นั้น ๆ ด้วยผ่อนผันหาโอกาสพรากกาย

ใจให้ห่าง คำนึงในทางที่นำไปเกิดสังเวช พิจารณาเหตุเป็นที่ตั้งแห่ง

ความเบื่อหน่าย ทั้งอย่ายินดียินร้ายในเมื่อเห็นรูปด้วยตายเป็นต้น จึง

จะพ้นจากวัตถุกาม วัตถุกามนี้สงเคราะห์เข้าในรูปชั้น

๒๔๖๔-๖๖

ถ. คำว่า " กาม " เป็นชื่อของอะไรบ้าง ? เรียกชื่อต่างกันอย่างไร ?

ค. เป็นชื่อของกิเลสบ้าง ของอกุศลวิตกบ้าง ของอาสวะบ้าง ของตัณหาบ้าง ของภพบ้าง ของอุปาทานบ้าง ของโอฆะบ้าง ของภุมิบ้าง ของอนุப்புพิกถาบ้าง ของอนุสัยบ้าง. เรียกชื่อต่างกันคือ ที่เป็นชื่อของกิเลส เรียกว่ากิเลสกาม, ที่เป็นชื่อของอกุศลวิตก เรียกว่ากามวิตก, ที่เป็นชื่อของอาสวะ เรียกว่ากามาสวะ, ที่เป็นชื่อของตัณหา เรียกว่ากามตัณหา, ที่เป็นชื่อของภพ เรียกว่ากามภพ, ที่เป็นชื่อของอุปาทาน เรียกว่ากามอุปาทาน, ที่เป็นชื่อของภุมิ เรียกว่ากามาวจรภุมิ, ที่เป็นชื่อของอนุப்புพิกถา เรียกว่ากามาทินวถา, ที่เป็นชื่อของอนุสัย เรียกว่ากามราคานุสัย.

๒๕๑๕

ถ. สัสสตทิฎฐิ และอุจเจททิฎฐิ ต่างกันอย่างไร ? แผลงจากมติข้างพระพุทธศาสนาอย่างไร ?

ค. ทิฎฐิ ๒ อย่างนั้น ต่างกันอย่างนี้ สัสสตทิฎฐิ เห็นว่าในโลกนี้ไม่มีอะไรสูญ แม้คนและสัตว์ตายแล้ว ร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนมมัตที่เรียกว่าอัตตาเป็นธรรมชาติไม่สูญ ย่อมถือปฏิสนธิในกำเนิดอื่นสืบไป. อุจเจททิฎฐิ ปฏิเสธความเห็นอย่างนั้น ถือว่าคนและสัตว์จัตจากอัทภพนั้นแล้วเป็นอันขาดสูญ. แผลงจากมติข้างพระ

พุทธศาสนาอย่างนี้ มติข้างพระพุทธศาสนาปฏิเสธอรรถา อันเที่ยงถาวรอย่างนั้น แต่ยอมรับความเวียนเกิดแห่งสภาวะธรรมด้วยอำนาจแห่งเหตุ และยอมรับความสิ้นสูญแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นด้วยขาดแห่งเหตุ เพราะอย่างนี้ จึงมีคำกล่าวที่ว่า ผู้หนึ่งผู้นี้ตายแล้วไปเกิดในสุคติบ้าง และท่านผู้หนึ่งผู้นี้ดับขันธปรินิพพานบ้าง.

๓/๑๑/๖๐

ถ. อย่างไรเห็นว่าเที่ยง อย่างไรเห็นว่าขาดสูญ เมื่อเป็นอย่างนั้น เห็นอย่างไรจึงจะชอบ ?

ต. เห็นว่าโลกนี้ไม่มีอะไรสูญ แม้คนและสัตว์ตายแล้ว ร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนมนัสที่เรียกว่า อาตฺมณฺหํ บ้าง อตฺตตา^๑ บ้าง ชีโว^๒ บ้าง เจตภูต^๓sup.๔ บ้าง เป็นธรรมชาติไม่สูญ ย่อมถือปฏิสนธิในกำเนิดอื่นสืบไป นี้จัดเป็นเห็นว่าเที่ยง ความเห็นปฏิเสธภาวะอย่างนั้น ถือว่าคนและสัตว์จุติจากอภัพนั้น ๆ แล้วเป็นขาดสูญ นี้จัดเป็นเห็นขาดสูญ. ความเห็นปฏิเสธภาวะทั้ง ๒ นั้น คือเห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เห็นอย่างนี้จึงจะชอบ.

๑๐/๕/๖๖-๒๕๐๘

ถ. ความเห็นว่า มนัส หรืออรรถา เป็นธรรมชาติเที่ยงที่จะถือปฏิสนธิสืบไปก็ดี เห็นว่าสัตว์ตายแล้วขาดสูญก็ดี จัดว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะเหตุไร ? จงอธิบายให้ฟังตลอดถึงความเห็นที่ถูกด้วย.

๑. เรียกตามศาสนาพราหมณ์. ๒. ภาษามคธ. ๓. มิตินทปัญหา ๔. ภาษาไทย. ส.ป.

ค. เป็นมิจชาติปฏิญญา เพราะไม่ตรงต่อหลักทักขณธรรมคา ไม่ยุติด้วย
เหตุผล สามารถให้ผู้เห็นอย่างนั้นทำชั่วได้ต่าง ๆ อันมนัสหรืออัตตานั้น
เป็นโวหารบัญญัติเรียกธรรมชาติที่อาศัยวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม
เป็นต้น เป็นปัจจัยเกิดขึ้น เมื่อสิ้นปัจจัยมีวิชาเป็นต้นแล้ว ก็ย่อม
ดับ ไม่ถือปฏิสนธิต่อไป ถ้าปัจจัยมีวิชาเป็นต้นยังไม่ดับ ก็ยังคุมกัน
เป็นนามรูปเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ เลวบ้าง ดีบ้าง ฉะนั้น ความ
ที่ถูกต้องได้แก่กัมมัตสกตญาณ ความเห็นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน
กรรมย่อมส่งผลให้ผู้ทำต่างกันตามคราวบ้าง ตามกิจบ้าง ตามลำดับบ้าง
จัดเป็นสัมมาปฏิญญาเบื้องต้น ที่จะให้บุคคลระวัง กาย วาจา ใจ ไม่ให้
ทำชั่ว และให้ทำแต่ที่ดี เพื่อจะได้มีสุข และสามารถเห็นอริยสัจดังนี้
นับเป็นสัมมาปฏิญญาความเห็นที่ถูกต้อง และชอบยิ่ง.

๒๔๓๕

ค. อจเฉทปฏิญญา ความเห็นว่าขาดสูญ กับ นัตถิกปฏิญญา ความ
เห็นว่าไม่มี เหมือนกันไม่ใช่หรือ เพราะขาดสูญก็คือไม่มี ความ
เห็นปฏิเสธเหตุผลในปัจจุบัน เช่นปฏิเสธสมมติสัจจะ และกัมมัตสกต
เป็นต้น จึงเห็นว่าต่างกันดังนี้.

๒๔๓๕

ก. ธรรมเทศนาที่แสดงยกบุคคลเป็นที่ตั้ง เรียกบุคคลาธิฐาน
ถ้ายกธรรมเป็นที่ตั้ง เรียกธัมมาธิฐาน ถ้าเช่นนั้นพระพุทธรูปที่
ว่า ๑. ฐมโม หเว รกฺขติ ฐมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติ
ธรรม ๒. วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร
๓. อตฺตา หิ อตฺตโน ปาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ไหนเป็น
บุคคลาธิฐาน ? เพราะเหตุไรจึงว่าอย่างนั้น ?

ค. พระพุทธรูปที่ข้อต้นเป็นได้ทั้ง ๒ คือ ถ้าเพ่งเฉพาะธรรม
เป็นธัมมาธิฐาน ถ้าเพ่งถึงผู้ประพฤติ เป็นบุคคลาธิฐาน เพราะคำ
ที่ว่า " ผู้ " นั้นเป็นคุณของคน แสดงบุคคลให้ปรากฏเป็นที่ตั้ง. ข้อที่ ๒
เป็นบุคคลาธิฐานอย่างเดียว ส่วนข้อที่ ๓ เป็นธัมมาธิฐาน เพราะ
ไม่ได้ยกบุคคลเป็นที่ตั้ง แม้มีคำว่า "ตน" อยู่ด้วยก็ตาม คำว่า
" ตน " ท่านก็ได้หมายรูปร่างของคน.

ส.ป.

ก. รูปธรรมกับอรูปธรรมมีลักษณะต่างกันอย่างไร ? ชั้น ๕
ธาตุ ๔ เป็นรูปธรรมหรืออรูปธรรม ?

ค. สภาวะที่มีรูปซึ่งจะพึงเห็นได้ด้วยตา เรียกว่ารูปธรรม. สภาวะ
ที่ไม่มีรูปปรากฏ มีแต่ชื่อเท่านั้น เรียกว่าอรูปธรรม. ชั้น ๕. รูป
คงเป็นรูป ธรรมนอกนั้นเป็นอรูปธรรม ธาตุ ๔ เป็นรูปธรรมทั้งสิ้น.

ส.ป.

ก. รูปธรรม กับอรูปธรรม มีลักษณะต่างกันอย่างไร ?
ชั้น ๕, โอกาสธาตุ, เป็นรูปธรรมหรืออรูปธรรม ?

ด. สิ่งอันเป็นวิสัยแห่งอายตนะภายใน ๕ ข้างต้น ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นรูปธรรม, สภาวะอันไม่มีรูปปรากฏ มีแต่ชื่อเท่านั้น เป็นอรูปธรรม. ในชั้น ๕ รูป คงเป็นรูปธรรม อีก ๔ อย่าง เป็นอรูปธรรม, โอกาสธาตุ เป็นรูปธรรม เพราะเป็นอุปาทายรูป ที่เรียกว่าปริจเฉทรูป.

๒๕๑๕

ด. โลภิยธรรม ได้แก่ธรรมประเภทไหน ? มีลักษณะอย่างไร ? ท่านจำแนกประเภทไว้อย่างไร ?

ด. ได้แก่ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก. มีลักษณะดังนี้ คือ มีเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีแปรไปในท่ามกลาง มีดับไปในที่สุด. ท่านจำแนกประเภทไว้ว่า ยกเว้นมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ซึ่งเป็นโลกุตตรธรรมเสีย เหลือจากนั้นเป็นโลภิยธรรมทั้งสิ้น.

๒๕๑๑

ด. โลภิยธรรมกับโลกุตตรธรรม ต่างกันอย่างไร ? ขอให้จัดสังเคราะห์ธรรมทั้ง ๒ นี้ เข้าในสังขตธรรมและอสังขตธรรม.

ด. ต่างกันอย่างไร มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ รวมเป็น ๙ เป็นโลกุตตรธรรม เหลือจากนี้เป็นโลภิยธรรม โลภิยธรรมทั้งสิ้น และมรรค ๔ ผล ๔ จัดเป็นสังขตธรรม พระนิพพานอย่างเดียว จัดเป็นอสังขตธรรม.

๒๑/๘/๘๐

ด. สังขตธรรมทั้งสิ้น มีธรรมชื่ออะไรเป็นยอดเยี่ยม ?

ด. มีอัฐสังคิมรรคเป็นเยี่ยม.

๒๔๖๔

ด. อสังขตธรรมทราบแล้วว่ามีพระนิพพานเป็นอย่างเยี่ยม แต่สังขตธรรมท่านทราบหรือไม่ว่า มีธรรมอะไรเยี่ยม ? ลองแสดงดู.

ด. สังขตธรรมมีมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นอย่างเยี่ยม.

๑/๕/๖๕

ด. นิพพานโดยพยัญชนะ โดยอรรถ โดยลักษณะ ท่านหมายความว่าอย่างไร ?

ด. นิพพานโดยพยัญชนะได้แก่ความดับ โดยอรรถได้แก่ความพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ โดยลักษณะท่านแสดงไว้ ๔ อย่าง คือ ไม่เข้าถึงชาติ ๑ ไม่เข้าถึงชรา ๑ ไม่เข้าถึงพยาธิ ๑ เป็นที่ถึงความดับกิเลสและกองทุกข์ ๑.

๑/๗/๗๓

ด. สอุปาทิเสสนิพพานกับอนุปาทิเสสนิพพาน ต่างกันอย่างไร ? พระอริยบุคคลชั้นไหน จึงเรียกว่าเข้าถึงพระนิพพานทั้ง ๒ นั้น ?

ด. ต่างกัน สอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่การดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ. อนุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่การดับกิเลสพร้อมทั้งเบญจขันธ์. ตามอธิบายในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ท่านอธิบายว่า พระอริยเจ้าผู้ละกิเลสได้สิ้นเชิงด้วยพระอรหัตมรรคแล้ว ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ยังทรงชีพอยู่ ชื่อว่าได้บรรลุสอุปาทิเสสนิพพาน. พระอริยเจ้าผู้เช่นนั้นครั้งสิ้นชีพแล้ว ชื่อว่าได้บรรลุอนุปาทิ-

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 17
เสสนิพพาน. แต่ในที่มาบางแห่งท่านหมายพระอริยบุคคลตั้งแต่โศคา-
ปัตติมรรคขึ้นไป ผู้ยังทรงชีพอยู่ ชื่อว่าผู้เข้าถึงสุปาติเสสนิพพาน
พระอริยบุคคลผู้ตัดกิเลสได้สิ้นเชิง ได้ชื่อว่าผู้เข้าถึงอนุปาติเสสนิพพาน.

ส. ป.

ถ. บุชา ๒ อย่าง อะไรบ้าง? บุชาอย่างไร ถึงซึ่งอันนับว่า
เลิศ เพราะเหตุไร?

ค. คือ อามิสบูชา ๑, ปฏิบัติบูชา ๑ ท่านสรรเสริญปฏิบัติบูชา
ว่าเลิศ เพราะพระพุทธศาสนาที่จะดำรงอยู่ต่อไปชั่วกาลนานนั้น ต้อง
อาศัยมีผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระศาสนา ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มี พระ
พุทธศาสนาก็ดำรงอยู่ได้ไม่นาน แม้ถึงจะมีผู้บูชาด้วยอามิสมากสัก
เท่าไร ก็ทรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาไม่ได้.

ส. ป.

ถ. ผู้บำเพ็ญปฏิสันถาร ๒ อย่างนั้นบริบูรณ์แล้ว จะชื่อว่า
บำเพ็ญไตรสิกขาไหนได้บ้าง? เพราะเหตุไรจึงจัดอย่างนั้น?

ค. จัดเข้าในศีลสิกขาได้. เพราะบำเพ็ญปฏิสันถารนั้นเป็นไป
ทางกาย วาจา จึงจัดอย่างนั้น.

ส. ป.

ถ. ต้องการอริยปริเยสนา จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงตาม
พระพุทธภาษิต?

ค. ปฏิบัติในอริยมรรค จึงจะตรงตามพระพุทธภาษิต.

๒๔๓๔

ก. ผู้ที่ตั้งหน้าพยายามเล่าเรียนศิลปวิทยา ด้วยมุ่งแสวงหาเกียรติคุณ เพื่ออุดหนุนให้สะดวกในการแสวงหาทรัพย์ นับเข้าในปริเยสนาข้อไหน ? และจัดเป็นธรรมมาธิปเตยยะ คือความมีธรรมเป็นใหญ่ได้หรือไม่ ?

ค. นับเข้าในอริยปริเยสนา แสวงหาอย่างประเสริฐ. จัดเป็นธรรมมาธิปเตยยะยังไม่ได้ เพราะยังมุ่งเกียรติคุณที่เรียกว่ามีโลกเป็นใหญ่ และมุ่งความสะดวกแห่งอาชีพของตนในเมื่อได้ทรัพย์มา ที่เรียกว่ามีตนเป็นใหญ่ ต่อเมื่อมุ่งแสวงหาวิชาความรู้โดยเห็นว่าสมควรเป็นส่วนพหุ-สัจจะที่ปราศจากโทษ เพื่อแผ่ประโยชน์ให้ไพศาล แม้การที่ได้ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม และประกอบธรรมที่เป็นสุจริตเนื่องด้วยเหตุ นั้น จึงจะจัดว่าถือธรรมเป็นใหญ่ที่เรียกว่าธรรมาธิปเตยยะได้.

๑/๘/๖๘-๗๕

ก. แสวงหาอย่างไรเรียกว่าอริยปริเยสนา ? อย่างไรเรียกว่าอนริยปริเยสนา ? ให้เงินเขากู้เรียกดอกเบี้ยตามกฎหมาย นับเข้าในปริเยสนาข้อไหน ?

ค. แสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน เรียกอริยปริเยสนา. แสวงหาตรงกันข้าม เรียกอนริยปริเยสนา. อีกนัยหนึ่ง แสวงหาสภาพอันมิใช่ของชรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรม คือคุณธรรมมีนิพพานเป็นอย่างสูง เรียกอริย-ปริเยสนา. แสวงหาของมีชรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรม เช่นหาของเล่นเป็นต้น เรียกอนริยปริเยสนา. ให้เงินเขากู้ ถ้าเรียกดอกเบี้ยพอควร ไม่ถึงกับให้เขาเดือดร้อน นับเป็นอริยปริเยสนาตามนัยต้น

ถ้าเรียกดอกเบี้ยเร่งรัดเขาเกินสมควร จนให้เขาเดือดร้อน นับเป็น
อนริยปริเยสนา ถ้าวินิจฉัยตามนัยหลัง ให้เงินเขาถู้นับเป็นอนริย-
ปริเยสนา. เพราะเป็นการแสวงหาสิ่งอันมีความทรุดโทรมแตกสลายไม่
ยั่งยืนถาวรเป็นธรรม.

๒๔๓๘

ถ. ธรรมกับวินัยต่างกันอย่างไร ? เมื่อประพฤติตามได้อานิสงส์
ต่างกันอย่างไร ?

ค. ธรรม คือความปฏิบัติไม่ได้เนื่องด้วยระเบียบอันทรงตั้งไว้
ด้วยพุทธอาณา ไม่ประพฤติตามก็ไม่มีโทษตามพุทธบัญญัติ แต่
เป็นทางนำความประพฤติและอชยาศัยให้ประณีตขึ้น. วินัยคือความ
ปฏิบัติเนื่องด้วยระเบียบ ทรงตั้งไว้ด้วยพุทธอาณา ไม่ประพฤติตาม
มีโทษตามสิกขาบทนั้น ๆ ที่ทรงตั้งไว้เป็นทางนำความประพฤติให้สม่า
เสมอกัน คือทำให้เป็นผู้สม่าเสมอกันด้วยมารยาท ทำให้เป็นคณะที่มี
ระเบียบเป็นอันดี.

๒๔๖๒

ถ. ปาพจน์นั้น อย่างไรภิกษุสามเณรไม่เห็นคุณและโทษก็ต้อง
ปฏิบัติ ?

ค. ปาพจน์ส่วนพระวินัย ภิกษุสามเณรไม่เห็นคุณและโทษ
ก็ต้องปฏิบัติ.

๒๔๓๔

ถ. ปาพจน์อย่างไรนเรียกว่าอะไร ? กฎหัตถ์ปฏิบัติได้ทุกอย่าง หรือเป็นบางอย่าง จงชี้แจงมา ?

ค. ความปฏิบัติไม่ได้เนื่องด้วยระเบียบ อันทรงตั้งไว้ด้วยพุทธ-
อาณาเป็นสิกขาบทหรืออภิธมาจาร เป็นทางนำความประพฤติและอัธยา-
ศัยให้ประณีตขึ้น เรียกว่าธรรม ความปฏิบัติเนื่องด้วยระเบียบอย่างนั้น
เป็นทางนำความประพฤติให้สม่าเสมอกัน หรือเป็นเครื่องบริหารคณะ
เรียกว่าวินัย. กฎหัตถ์ปฏิบัติได้ทุกอย่าง แต่ถ้าจะปฏิบัติในอนาคาริกวินัย
ออกจะพิศเทศ ถ้าในอนาคาริกวินัย พอเหมาะดี ส่วนธรรมไม่มีปัญหา.

๒๔๖๔

ถ. ปาพจน์ และ ปิฎก อย่างไรนมีเท่าไร ? คืออะไร ?
โปรดสงเคราะห์ปิฎกเข้าในปาพจน์มาดู ?

ค. ปาพจน์มี ๒ คือ ธรรม และวินัย, ส่วนปิฎกมี ๓ คือ
พระวินัยปิฎก หมวดพระวินัย พระสุตตันตปิฎก หมวดพระสูตร พระ
อภิธรรมปิฎก หมวดพระอภิธรรม. สงเคราะห์พระวินัยปิฎกเข้าใน
วินัย. สงเคราะห์พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกเข้าในธรรม.

๒๕๒๑

ถ. จีวัตนทริย์ ท่านจัดเป็นรูปประเภทไหน ?

ค. จัดเป็นอุปาทายรูป.

๑๐/๕/๖๖

ถ. โคจรรูป ในข้อที่ว่ายกอาโปนับแต่ ๓ นั้น มีความหมาย
ว่าอะไร ? เพราะเหตุไรท่านจึงหมายอย่างนั้น ?

ต. หมายความว่า รูปที่เป็นวิสัยแห่งโณฐัพพะนั้น โดยเฉพาะธาตุ ๔ ท่านให้ยกเอาไปออกไปให้นับเอาเพียง ๓ อย่าง เพราะเอาไปธาตุเป็นของละเอียดสุขุมมาก ยากที่จะเห็นได้ เอาไปธาตุท่านประสงค์เอาธาตุน้ำที่แท้ แต่น้ำเช่นนั้นยากจะได้ประสบ โดยมากน้ำที่มีอยู่ตามปกตินี้มีไฉนน้ำที่เป็นส่วนเอาไปธาตุที่แท้ เพราะปนกันกับธาตุอื่น ๆ แล้ว ฉะนั้น ท่านจึงยกเอาไปออก.

ส. ป.

ด. ลักษณะ ๔ ในอุปาทายรูป ก็อะไรบ้าง ? และมีอรรถอย่างไร ?

ต. คือ อุกจยะ ๑ สัตติ ๑ ชรตา ๑ อนิจจตา ๑ อาการของมหาภูตรูปที่กุมกันเข้าและเติบโตขึ้น ชื่ออุกจยะ. อาการที่สืบเนื่องกันไป ชื่อสันตติ. อาการที่ทรุดโทรม ชื่อชรตา. ความไม่ยั่งยืนคงที่ของรูป เพราะเหตุปัจจัยทำให้เปลี่ยนแปลง ชื่อว่าอนิจจตา.

๒๘/๘/๓๑-๒๕๐๕-๒๕๑๔

ด. เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ ต่างกันอย่างไร ? ผู้ได้บรรลु ได้รับผลเสมอกันหรือไม่ ?

ต. วิมุตติ ๒ อย่างนั้น ต่างกันอย่างนี้ เจโตวิมุตติ ได้แก่ วิมุตติที่มีสมาธิเป็นปทัฏฐาน คือท่านผู้บรรลุได้มานานมาก่อนแล้ว จึงบำเพ็ญวิปัสสนาต่อ. ปัญญาวิมุตติ ได้แก่วิมุตติที่บรรลुด้วยคำฟังบำเพ็ญวิปัสสนาล้วน เสมอกันโดยสิ้นอาสวะ ต่างกันโดยคุณสมบัติ ผู้ได้บรรลุเจโตวิมุตติเป็นพระอรหันต์ สมบูรณ์ด้วยวิชาและอภิญญา

ผู้ได้บรรลุปัญญาวิมุตติเป็นพระอรหันต์สุขวิปีสสก ไม่ได้วิชาและ
อภิญญา. อีกอย่างหนึ่งท่านแสดงว่า วิมุตติทั้งสองหมายเอาพระอรหันต์
เรียกว่าเจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากราคะ เรียกว่าปัญญาวิมุตติ เพราะพ้น
จากอวิชชา.

๒๔๖๑-๒๕๑๖

ถ. สังขาร ๒ อย่างไหนได้แก่อะไร ? คำว่าสังขารทั้งปวงเป็น
ทุกข์ ดังนี้ หมายเอาสังขารทั้ง ๒ หรือเฉพาะอย่าง ? จงตอบให้ชอบ
แก่หลัก.

ค. อุปาทินนสังขาร สังขารมีใจครอง ได้แก่ เทวดา มนุษย์
อมมนุษย์ และดิรัจฉานต่างประเภท. อนุปาตินนสังขาร สังขารไม่มี
ใจครอง ได้แก่ ภูเขาดินไม้ รถ เรือ เป็นต้น, หมายเอาสังขาร
ทั้งสอง ๒ ซึ่งมีอายตนะภายในภายนอกและวิญญาณ อันเป็นเหตุแห่งผัสสะ
ที่เป็นปัจจัยแห่งเวทนาคือทุกข์ ส่วนอนุปาตินนสังขาร ไม่มีอายตนะ
และวิญญาณ จะจัดเป็นทุกข์ด้วย หาชอบแก่หลักนี้ไม่.

๒๔๖๔-๓๓

ถ. คำว่าสังขาร และหมวดสังขาร ๒ และหมวดสังขาร ๓
หมายความอย่างเดียวกัน หรือต่างกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ค. หมายความต่างกัน คำว่าสังขารในหมวดสังขาร ๒ หมาย
ความถึงสิ่งที่ธรรมดาคุมเข้าจากธาตุมีใจครอง เช่นร่างกายมนุษย์และ
ดิรัจฉานเป็นต้นบ้าง ที่ไม่มีใจครอง เช่นดินไม้ ภูเขา รถ เรือเป็นต้น
บ้าง ส่วนในหมวด ๓ หมายความถึงสภาพอันแต่งกายวาจาจิต

ให้เป็นไปได้ เช่นลมอัสสาสะ* ปัสสาสะ* เป็นเครื่องแต่งกายให้เป็น
อยู่ เรียกกายสังขาร วิตก วิจาร เป็นเครื่องแต่งวาจาให้พูดถูกต้อง
ได้ความตามภาษา เรียกวจิสังขาร. สัญญากับเวทนา เป็นเครื่อง
แต่งจิตให้มีประการต่าง ๆ เรียกจิตสังขาร หมายความว่าต่างกันดังนี้.

๒๔๖๓

ก. มีผู้อธิบายสังขาร ๒ อย่าง คือ อุปาทินนสังขาร และ
อนุปาทินนสังขาร ว่าสังขารอย่างไรหนึ่ก็ตาม ถ้าใจไปยึดเป็นเจ้าของ
เจ้าของ สังขารนั้นเป็นอนุปาทินนสังขาร ถ้าใจไม่ยึดถือเป็นเจ้าของ
ของ สังขารนั้นเป็นอุปาทินนสังขาร ข้อนี้ถูกหรือผิดอย่างไร ?

ข. ข้อนี้ผิดแบบ ในแบบท่านประสงค์สังขารที่มีใจครอง เช่น
สัตว์ มนุษย์เป็นต้น เป็นอุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง
เช่น ต้นไม้ ภูเขาเป็นต้น เป็นอนุปาทินนสังขาร.

๒๔๖๔

ก. จิตที่เป็นสมาธินั้น ท่านกำหนดเอาจิตอย่างไร ?

ข. ท่านกำหนดเอาจิตที่ปลอดจากนิเวรณั้ ตั้งต้นแต่ว่างจากนิเวรณั้
ได้ชั่วคราวหนึ่งเป็นอย่างต่ำ อยู่ได้นานตามความต้องการเป็นอย่างสูง.

ส. ป.

ก. สมาธิมีทั้งผิดทั้งถูก อย่างไรเป็นผิด อย่างไรเป็นถูก ?

ข. ภาวนาสะกดใจในทางหาลาภ ในทางให้ร้ายผู้อื่น และใน
ทางให้หลง นี้เป็นผิด. ภาวนาสะกดใจในทางจำจิตให้บริสุทธิ์ตลอด

๑. ลมหายใจเข้า ๒. ลมหายใจออก. ส. ป.

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 24
ถึง บรรลุฌานทั้ง ๔ นี้เป็นอุก.

๒๔๖๑

ถ. สมาธิ ๒ อย่าง ๆ ไหนย่อมมีในเมื่ออริยมรรคเกิดขึ้น ? จง
อ้างหลักในที่ได้เรียนมาแล้ว.

ต. อัปนาสมาธิ ย่อมมีในเมื่ออริยมรรคเกิดขึ้น มีสัมมาทิฐิ
ในอัฐสังคิมรรค เป็นหลักอ้าง.

๒๔๖๔

ถ. กัมมัฏฐานทั้งสี่ เมื่อเจริญแล้ว อาจทำจิตให้ถึงอัปนา-
สมาธิได้ทุกอย่างหรือ ๆ อย่างไร ? ถ้าเจริญอนุสสติ จะให้จิตถึง
อุปจารสมาธิเท่านั้นหรือ ๆ ให้ถึงอัปนาสมาธิก็ได้ ? จงแสดง.

ต. ไม่ทุกอย่าง กัมมัฏฐานที่จะทำจิตของผู้เจริญให้ถึงอัปนา-
สมาธิได้นั้น ต้องกัมมัฏฐานที่มีรูปปรากฏ หรือกัมมัฏฐานที่มี
อารมณ์หยาบ จึงจะทำจิตของผู้เจริญให้ถึงอัปนาสมาธิได้ อนุสสติ ๑๐
เป็นอุปจารสมาธิบ้าง อัปนาสมาธิบ้าง อนุสสติ ๖ ข้างต้นเป็นเพียง
อุปจารสมาธิ เพราะมีอารมณ์ละเอียดปรากฏ ๔ ข้อข้างท้ายให้ถึง
อัปนาสมาธิได้ เพราะเป็นกัมมัฏฐานชนิดมีอารมณ์หยาบปรากฏง่าย
และชัด.

ส. ป.

ถ. เจริญกัมมัฏฐานอะไร ท่านกล่าวว่าเป็นทางที่จะยังวสีให้เกิด
และวสีนั้นได้แก่อะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?

ต. เจริญกัมมัฏฐานที่เกี่ยวข้องด้วยฌาน ท่านกล่าวว่าเป็นทางแห่ง

วสี ซึ่งได้แก่ความชำนาญ หรือความแคล่วคล่อง มี ๕ ประการ
คือ อวชชนวสี ชำนาญในการนึก ๑ สมาปชชนวสี ชำนาญในการ
เข้าฌาน ๑ อธิฐานวสี ชำนาญในการรักษาองค์ฌาน ๑ วุฏฐานวสี
ชำนาญในการออกจากฌานสมาบัติ นั้น ๑ ปัจจเวกชนวสี ชำนาญใน
การพิจารณา ๑.

ส. ป.

ถ. ตามธรรมดาของใจ ย่อมนึกอารมณ์ได้คราวละอย่าง เชื่อว่า
ใจมีอารมณ์อันเดียวอยู่เสมอมิใช่หรือ เมื่อเช่นนั้น เราจะสังเกตได้
อย่างไรว่าใจไม่เป็นสมาธิหรือใจเป็นสมาธิ แต่ยังไม่ถึงลงไปแท้ ที่
จัดเป็นอุปจารสมาธิ และใจเป็นสมาธิถึงลงไป ที่จัดเป็นอัปปนาสมาธิ
จงอธิบายให้เห็นจริง ?

ค. จริงอยู่ ใจมีอารมณ์เดียวทุกขณะ แต่ที่ไม่จัดเป็นสมาธิ
นั้นสังเกตได้ว่า ใจไม่ตั้งมั่นเสมอในอารมณ์นั้น ๆ เป็นแต่ตั้งลงอย่าง
แผ่ว ๆ ไม่อาจกำหนดจดจำ ไม่เข้าใจอารมณ์ได้ดี ตั้งผู้ที่นั่งกระหย่ง
มักล้มง่ายไม่ได้ความสุขเหมือนนั่งเรียบ. ใจที่ตั้งเรียบเสมอในอารมณ์
เป็นส่วนมากก่อนข้างมั่น พอเข้าใจจดจำเรื่องหยาบ ๆ ได้ คล้ายการนั่ง
เรียบแต่ในท่าไม่ถนัดจัดเป็นอุปจารสมาธิ. ใจที่ตั้งมั่นเสมอในอารมณ์
สังคจากามและอกุศล มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข หรือมีแต่ปีติ สุขเป็นต้น
มีความเข้าใจจดจำอารมณ์นั้นได้ละเอียดดีขึ้น คล้ายการนั่งในที่ดีด้วยท่า
ที่เหมาะสม ย่อมรู้สึกสบาย ทำการได้สะดวก จัดเป็นอัปปนาสมาธิ.

ถ. สามีสทุกข์กับนิรามิสทุกข์ เป็นอย่างไร ?

ต. ทุกข์อิงอามิส คือกามคุณ เป็นสามีสทุกข์ ทุกข์ไม่อิงอามิส คืออิงเนกขัมมะ เป็นนิรามิสทุกข์ กล่าวโดยบุคคลาธิฏฐาน ทุกข์ กามโกศลบุคคล เป็นสามีสทุกข์ ทุกข์ของบรรพชิต เป็นนิรามิสทุกข์.

๒๔๖๕

ถ. เพื่อประโยชน์ให้เกิดปราโมทย์ในนิรามิสสุข หรือสุขอย่างแจ่มใสสำหรับผู้ต้องการ จงบริหารให้ทราบว่าการ ๒ อย่างได้แก่อะไร และอธิบายจึงโทษพร้อมทั้งวิธีพ้นมาด้วย ?

ต. กิเลสสาม ได้แก่กิเลสให้ใคร่ คือ ราคะ โภคะ อิจฉา ความอยากได้ อิสสา ความริษยาหรือความหึง อรติ ความไม่ยินดีด้วยหรือความชิงเคียด อสันตคุณิ ความไม่สันโดษเป็นอาทิ มีโทษคือทำให้ใจเร่าร้อนกระวนกระวาย ถ้าวอดทนอยู่มิได้ก็ทำให้แสดงอาการไม่สุภาพ เป็นเหตุให้พระพุดติชั่วหยาบด้วยกาย วาจา ใจต่าง ๆ และชื่อว่าเป็นมาร เพราะอาจล้างผลาญคุณธรรมดีหรือทำให้เสียคน วิธีพ้นคือสะกดใจอย่าให้ลู่อานาจแห่งกิเลส นั้น ๆ อันเกิดขึ้นแล้ว และสำรวมระวังมิให้เกิดต่อไป. วัตถุประสงค์สามประการ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ปรารถนารักใคร่ชอบใจ มีโทษคือเป็นเครื่องช่วยชวนชวนให้เพลิดเพลินรื่นเริงพั่วพ่วนอยู่ ทำให้ผู้แม้รู้ให้มีคหน้าชักพาไปสู่อำนาจอาจบังคับให้ทำตาม และชื่อว่าเป็นบ่วงแห่งมาร เพราะอาจผูกใจให้ติดอยู่ วิธีพ้นคือพึงตัดอาลัยอย่าให้หมกมุ่นอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ด้วยผ่อนผันหาโอกาสพรากรากายใจให้ห่าง คำนึงในทางที่นำไปเกิด

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริญญาที่ ๒ - หน้า 27
พิจารณาเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่าย ทั้งไม่ยินดียินดีร้ายในเมื่อเห็น
รูปด้วยตาเป็นต้น.

๑/๕/๖๗

หมวด ๓

ถ. คำว่าวิตก ในความหมายอย่างไทย ๆ ก็ว่าเป็นทุกข์กังวล
เช่นผู้ออกข้อสอบยาก ก็วิตกว่านักเรียนจะสอบไม่ได้ นักเรียน เรียน
ไม่จบตามหลักสูตร ก็วิตกว่าจะสอบตก ส่วนความหมายในทางธรรม
หมายความว่าอะไร ? เป็นความชั่วหรือเป็นความดี จงบอกมาให้ครบ.

ต. หมายความว่าความตรึง. เป็นความชั่วก็มี เป็นความดีก็มี
ที่เป็นฝ่ายชั่วเรียกว่า อกุศลวิตก มี ๓ คือ ๑. กามวิตก ความตรึงในทาง
กาม ๒. พยาบาทวิตก ความตรึงในทางพยาบาท ๓. วิหิงสาวิตก
ความตรึงในทางเบียดเบียน, ที่เป็นฝ่ายดีเรียกว่า กุศลวิตก มี ๓
เช่นเดียวกัน คือ ๑. เนกขัมมวิตก ความตรึงในทางพรากจากกาม
๒. อพยาบาทวิตก ความตรึงในทางไม่พยาบาท ๓. อวิหิงสาวิตก
ความตรึงในทางไม่เบียดเบียน.

๒๕๑๑

ถ. อกุศลวิตกมีมูลต่างกันอย่างไร ? เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะปราบ
ด้วยอาการอย่างไร และอาการดั่งนั้นท่านเรียกว่าอะไร ?

ต. กามวิตก มีรากะกับโลภะเป็นมูล, พยาบาทวิตก มีโทสะ
เป็นมูล. วิหิงสาวิตก มีโมหะเป็นมูล. เมื่อกามวิตกเกิดขึ้น ต้องปราบ

ด้วยอาการคือความตริเป็นไปเพื่อทำใจไม่ให้ลุอำนาจแก่กิเลสตาม และไม่ติดอยู่ในวัตถุตาม ซึ่งท่านเรียกว่าเนกขัมมวิตก. เมื่อพยายาม-
วิตกเกิดขึ้น ต้องปราบด้วยอาการคือความตริเป็นไปด้วยอำนาจเมตตา
ในผู้อื่น ประรณาคความดีความงามเพื่อเขา ซึ่งท่านเรียกว่าอพยายาม-
วิตก. เมื่อวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น ต้องปราบด้วยอาการคือตริเป็นไปด้วย
อำนาจกรุณา ซึ่งท่านเรียกว่าอวิหิงสาวิตก.

๑๐/๕/๖๖

ถ. วิหิงสาวิตกแตกต่างจากพยายามวิตกอย่างไร ?

ค. วิหิงสาวิตก มีโมหะเป็นมูล ไม่ได้มุ่งร้ายให้แก่เขา แต่คิด
เสไปในทางที่จะยังเขาให้ได้ความลำบาก เช่นตริในการเล่น เช่นชนไก่
หรือกัศปลา มุ่งแต่สนุก ไม่คำนึงถึงความทุกข์ของมัน. พยายามวิตก
มีโทสะเป็นมูล มุ่งร้ายให้แก่เขา วิหิงสาวิตกแตกต่างจากพยายามวิตก
อย่างนี้.

๓/๑๑/๖๐

ถ. เมตตา กับปรานี มีความหมายต่างกัน หรือเหมือนกัน
อย่างไร ? และอย่างไรเป็นเหตุกำจัดบาปกรรมอะไร ?

ค. เมตตา หมายถึงความรักใคร่ หรือความหวังดี. ปรานี
หมายถึงความปรารณาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ เข้าลักษณะแห่งกรุณา
เมตตา กำจัดพยายามวิตก, ปรานี กำจัดวิหิงสาวิตก.

๒๕๑๘

ถ. อกุศลวิตก ๓. มีอะไรเป็นมูล ? อย่างไรมีโทษอย่างไร ?

จงแสดงวิธีแก้มาด้วย.

ต. กามวิตก มีราคะหรือโลภะเป็นมูล เมื่อเกิดขึ้นครอบงำใจ แล้วทำใจให้เศร้าหมอง อาจทำกามสุมิจนจารและทราจารผิดประเพณี และแสวงหาลาภผลอันไม่ชอบธรรม อย่างน้อยก็ทำให้เมาติดอยู่ในกามสมบัติ ควรแก้ด้วยการเจริญกายคตาสติ และอสุภกัมมัฏฐาน. พยาบาทวิตก มีโทสะเป็นมูล เกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ทำให้เดือดร้อน กระวนกระวาย คิดทำลายตัดรอนผู้อื่น ควรแก้ด้วยเมตตาพรหมวิหาร. วิหิงสาวิตก มีโมหะเป็นมูล เกิดขึ้นครอบงำใจแล้ว ให้ทำความลำบากแก่ผู้อื่น โดยเห็นแก่ความสนุกและประโยชน์ส่วนตน ไม่คิดถึง ความลำบากของมัน ควรแก้ด้วยกรุณาและโยนิโสมนสิการ.

๒๔๖๕

ถ. กุศลวิตก จัดเข้าในองค์มรรค ๘ องค์ไรได้หรือไม่ ? และ จัดเข้าในสิกขาอะไร ในสิกขา ๓ ได้หรือไม่ ?

ต. กุศลวิตก จัดเข้าในสัมมาสังกัปปะได้ และจัดเข้าในปัญญาสิกขาได้.

๒๔๖๖

ถ. กุศลวิตก มีเท่าไร อะไรบ้าง ? เมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นเครื่องกำจัดอะไรได้บ้าง ?

ต. มี ๓ คือ เนกขัมมวิตก อพยาบาทวิตก อวิหิงสาวิตก. เมื่อกุศลวิตกเกิดขึ้นแล้ว เนกขัมมวิตก กำจัดกามวิตกได้, อพยาบาท-

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 30
วิตก กำจัดพยาบาทวิตกได้, อวิหิงสาวิตก กำจัดวิหิงสาวิตกได้.

๒๕๑๘

ถ. จงแสดงวิตกทั้ง ๒ ประเภท ความคิดถึงอารมณ์ที่ยั่ววนใจ และคิดจะหานกมาขังไว้เพื่อชมเล่น เป็นวิตกประเภทไหน เมื่อเช่นนี้ ทางที่ดีควรจะคิดอย่างไร ?

ต. กามวิตก ความตรึงในทางกาม พยาบาทวิตก ความตรึงในทางพยาบาท วิหิงสาวิตก ความตรึงในทางเบียดเบียน ๓ นี้เป็นประเภทอกุศล. เนกขัมมวิตก ความตรึงในทางพรากออกจากกาม อพยาบาทวิตก ความตรึงในทางไม่พยาบาท อวิหิงสาวิตก ความตรึงในทางไม่เบียดเบียน ๓ นี้เป็นประเภทกุศล. ความคิดถึงอารมณ์ยั่ววนใจ เป็นกามวิตก ความคิดจะหานกมาขังเลี้ยงไว้เพื่อชมเล่น เป็นวิหิงสาวิตก ทั้ง ๒ นี้เป็นประเภทอกุศล. เมื่อเช่นนี้ทางที่ดีควรคิดเป็นกุศลตรงกันข้าม คือคิดในทางพรากกายให้ห่างจากกามารมณ์ เรียกว่าเนกขัมมวิตก คิดในทางไม่เบียดเบียน คือแลเห็นความลำบากของนกที่ต้องถูกขังให้เกิดความสงสาร ไม่เห็นแก่ความเพลิดเพลินของตนเป็นใหญ่ เรียกว่าวิหิงสาวิตก.

๓/๑๑/๖๓

ถ. การแสวงหาลาภผลในทางทุจริตก็ดี การกัณฑ์ปลา ชนไก่อก็ดี เหล่านี้จะจัดเป็นวิตกอะไรได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. จัดเป็นวิตกอะไรไม่ได้เลย เพราะคำว่า "วิตก" ท่านหมายถึงการที่ตรึงตรองนึกคิดไปในทางนั้น ๆ ยังมีได้ลงมือกระทำ

ส่วนการแสวงหาผลในทางทุจจริต และการกัศปลาชนไก่นี้ เป็น การกระทำลงไปทีเดียว ไม่ใช่เป็นความคิดอยู่ภายในใจ เหตุนี้จึง จัดเป็นวิตกไม่ได้ การกระทำอย่างนี้เป็นทุจจริตและความเบียดเบียน ที่เดียว.

๑๕/๘/๓๐

ถ. จงแสดงให้เห็นว่า รากะ โทสะ โมหะ เป็นไฟเผาผลนสันดาน ได้อย่างไร ?

ต. เป็นสภาพเผาผลนสันดานได้ยิ่งกว่าไฟภายนอก ธรรมดาของ ไฟภายนอก ลวกลนอวัยวะส่วนใด ย่อมทำให้อวัยวะส่วนนั้น ถึงซึ่ง อันตรายไป แต่ส่วนรากะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นย่อมเผาผลนสันดาน ให้เราร้อนทั่วสรรพางค์กาย. รากะ คือความกำหนัด เมื่อเกิดขึ้น ย่อมทำจิตให้เสร้าหมอง เมื่อนึกคิดอะไรก็เป็นไปตามอำนาจของ กาม เมื่อกามแรงกล้าขึ้น ย่อมใช้ความนึกคิดมากขึ้น จนถึงกับ ไม่เป็นอันเกิดอันนอน ร่างกายทนมไม่ไหวก็ต้องซุบผอม เป็นทาง แห่งความทุกข์อย่างยิ่ง. โทสะ เมื่อเกิดขึ้นย่อมทำจิตใจให้ขุ่นมัว เราร้อนกัศคกัสมอยู่ไนจิต เมื่อแรงกล้าขึ้นก็แสดงออกมาภายนอกให้ ปราบกฏ มีหน้าสขิวคิ้วขมวด ไนที่สุดก็ถึงกับเบียดเบียนประหัด ประหารกัน เป็นทางให้เกิดทุกข์แก่ร่างกายอย่างยิ่ง. โมหะ เมื่อเกิด ขึ้นครอบงำ เป็นทำให้ไม่รู้จักผิดไม่รู้จักถูก เมื่อทำ ก็ทำไปด้วย อำนาจของโมหะ ทำให้ไม่รู้จักทางที่จะปลดเปลื้องให้พ้นไปจาก ความทุกข์ได้. รากะ โทสะ โมหะ เป็นไฟเผาผลนสันดานให้เราร้อนด้วยอาการ

แบบประกอบบันทึกธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 32
อย่างนี้.

ส. ป.

ถ. ทำไม พระนิพพาน จึงกล่าวว่าเป็นปรมัตถประโยชน์
คือประโยชน์อย่างยิ่ง ? ที่จะให้ได้ประสบประโยชน์เช่นนั้น จะต้อง
ทำอย่างไร ? จงแสดง.

ต. เพราะพระนิพพานเป็นธรรมว่างจากกิเลสสวะทั้งปวง ผู้
ถึงพระนิพพานก็ชื่อว่าได้รับความสุขอย่างยิ่ง ไม่ต้องเสวยผลแห่งกรรม
ในภพอื่น ๆ อีก เพราะไม่ต้องไปถือปฏิสนธิในภพนั้น ๆ ต่อไปจัดว่า
เป็นบรมสุข สุขที่เกิดจากประโยชน์อื่น ๆ นั้น เป็นสุขเล็กน้อยเป็นสุข
ชั่วคราว เป็นสุขเจือด้วยทุกข์ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงจัดพระนิพพานว่า
เป็นประโยชน์อย่างยอด คือประโยชน์ทุก ๆ อย่างที่จะดียิ่งกว่าพระ
นิพพานไม่มี. ทางที่จะให้ได้ประสบประโยชน์เช่นนั้นได้ ต้องอาศัย
ปฏิบัติดำเนินตามองค์อริยมรรคหรือไตรสิกขา จึงจะได้ประสบ.

ส. ป.

ถ. ทิฏฐธรรมมิกัตถะ เราได้ในภพนี้ สัมปรายิกัตถะ เราได้
ในภพหน้า แต่ปรมัตถะ เราได้ในภพไหน ? อธิบาย.

ต. ปรมัตถะ มิใช่ประโยชน์ที่จะพึงได้ในภพไหน ๆ เลย เพราะ
เป็นโลกุตตรคุณ ควรแก่บุคคลอยู่ข้ามโลกข้ามภพไปแล้วเท่านั้น
ด้วยภพทุกเป็นโลกียวิสัย เป็นไปในวัฏฏะ ไม่ควรแก่ปรมัตถะ
ทุกประการ.

ถ. ความเป็นใหญ่ใคร ๆ ก็ชอบ แต่เป็นใหญ่อย่างไรจึงจะชอบ ?

ทางศาสนาวางหลักไว้อย่างไรบ้าง ?

ต. ความมีธรรมเป็นใหญ่นั้นแหละจึงจะชอบ เช่นผู้ทำไม่มุ่ง
อย่างอื่น เป็นแต่เห็นสมควร เห็นว่าถูกต้อง หรือทำด้วยอำนาจ
เมตตากรุณา เป็นอาทิ. ท่านวางหลักไว้เป็น ๓ คือ อุตตาริปีเตยยะ
ความมีตนเป็นใหญ่ ๑ โลกาธิปีเตยยะ ความมีโลกเป็นใหญ่ ๑
ธรรมาธิปีเตยยะ ความมีธรรมเป็นใหญ่ ๑.

๒๕๐๒

ถ. อธิปีเตยยะ มีเท่าไร ? อะไรวาง ? เป็นส่วนดีหรือส่วนชั่ว ?

ต. มี ๓ อย่าง คือ อุตตาริปีเตยยะ โลกาธิปีเตยยะ ธรรมา-
ธิปีเตยยะ อุตตาริปีเตยยะกับโลกาธิปีเตยยะ เป็นทั้งส่วนดีและชั่ว
ธรรมาธิปีเตยยะ มีแต่ส่วนดีอย่างเดียว.

๒๔๖๕

ถ. อธิปีเตยยะ ๓ คืออะไรวาง ? ผู้ประพฤตินั้นตั้งอยู่ใน
ยุติธรรมไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติ ๔ จัดเข้าในข้อไหนได้หรือไม่ ?

ต. คืออุตตาริปีเตยยะ ความมีตนเป็นใหญ่ ๑ โลกาธิปีเตยยะ
ความมีโลกเป็นใหญ่ ๑ ธรรมาธิปีเตยยะ ความมีธรรมเป็นใหญ่ ๑
ผู้ประพฤตินั้นตั้งอยู่ในยุติธรรมเช่นนั้น จัดเข้าในข้อที่ ๓ คือธรรมา-
ธิปีเตยยะได้.

๗/๑๑/๖๗

ถ. บุคคลทำบุญเช่นไร เป็นอธิปีเตยยะ ?

ค. ผู้ทำบุญปรารถนาภาวะของตนผู้เป็นอิสระ ทำด้วยมุ่งให้สมภาวะ
ของตน ผู้ทำมุ่งผลอันจะได้แก่ตน หรือมุ่งความสะดวกแห่งตน
เช่นนี้ เป็นอัตตาทิปเตยยะ ผู้ทำบุญมุ่งจะให้เขาสรรเสริญ หรือ
ไม่ทำเกรงเขาจะนิินทา หรือทำตามความนิยมของเขาทั้งหลาย เช่น
นี้ เป็นโลกาทิปเตยยะ. ผู้ทำบุญไม่มุ่งดังแสดงมาแล้ว เป็นแต่เห็น
สมควร เห็นว่าถูกต้องทำ หรือทำด้วยอำนาจเมตตากรุณาเป็นอาทิ
เช่นนี้ เป็นธรรมาทิปเตยยะ.

๒๔๖๓

ค. อัตตัญญูตา ความเป็นรู้จักตน แล้วประพฤติตนให้สมควร
แก่ที่เป็นอยู่ ท่านยกย่องว่าเป็นสัพปุริสธรรม ส่วนอัตตาทิปเตยยะ
ความมีตนเป็นใหญ่ เช่นทำบุญมุ่งให้สมภาวะของตน ท่านกลับติ
ธรรมทั้ง ๒ นี้มีตนเป็นหลักเหมือนกัน แต่เหตุไรท่านจึงยกย่องฝ่ายหนึ่ง
ติอีกฝ่ายหนึ่ง ?

ค. มีตนเป็นหลักเหมือนกันจริง แต่เพราะความประสงค์ต่างกัน
คือ อัตตัญญูตา ประสงค์ความรู้จักตนแล้วประพฤติให้สมควรแก่
ฐานะของตน ซึ่งเป็นความดี ท่านจึงยกย่อง ส่วนอัตตาทิปเตยยะ
ประสงค์ความประพฤติเห็นแก่ตัวเป็นประมาณ ไม่มุ่งความถูกต้อง
ความสมควรเป็นประมาณ เช่นจะทำการบริจจาค ถ้าเห็นความถูกต้อง
มีตา จึงพอใจทำ ไม่เช่นนั้นไม่ทำ เช่นนี้ เรียกว่าทำดี แต่ไม่มุ่ง
ความดี ท่านจึงติ

๒๔๖๖

ก. จงแสดงอนุตตรियะ ๓ ให้เป็นเหตุผลเนื่องถึงกัน ?

ข. เนื่องกันอย่างไร ความเห็นอันเยี่ยมนี้ หมายถึงเอาความเห็นธรรมอย่างสูง คือธรรมอันเป็นเหตุและผลเนื่องถึงกัน ทั้งส่วนที่เป็นสุข และส่วนที่เป็นทุกข์ อันจัดว่าเป็นทัสสนานุตตรियะนั้น ย่อมเป็นปัจจัยให้ละเหตุแห่งทุกข์ ประกอบเหตุแห่งสุข อาการที่ทำการละเหตุแห่งทุกข์ ประกอบเหตุแห่งสุข อันเป็นผลเนื่องมาจากความเห็นอย่างเยี่ยมนี้ จัดเป็นปฏิปทานุตตรियะ ๆ นี้ย่อมเป็นเหตุให้พ้นจากกิเลสอาสวะ เมื่อพ้นจากกิเลสอาสวะเป็นอกุปปรกรรม อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความปฏิบัติดีขึ้น เรียกว่า วิมุตตานุตตรियะ อนุตตรियะ ๓ เป็นเหตุผลเนื่องกันดังนี้.

๒๔๓๘-๓๐-๓๕

ก. ทัสสนานุตตรियะ ย่อมมิได้ด้วยการศึกษาปริยัติธรรม หรือมิได้ด้วยการปฏิปทานุตตรियะ อย่างไร ?

ข. ทัสสนานุตตรियะ ย่อมมิได้ด้วยการศึกษาปริยัติธรรม และปฏิบัติควบกันไป.

๒๔๓๘

ก. ความพ้นอย่างไร จัดเป็นวิมุตตานุตตรियะ อย่างไรไม่เป็น ?

ข. ความพ้นจากกิเลสอาสวะได้โดยเด็ดขาด ไม่มีทางที่จะกลับกำเริบอีก จัดเป็นวิมุตตานุตตรियะ ถ้าพ้นจากกิเลสแล้วยังกลับกำเริบได้อีกก็ดี พ้นอย่างอื่นก็ดี ไม่จัดเป็นวิมุตตานุตตรियะ.

ส. ป.

ถ. คำว่า "สังขาร" ในพระบาลีว่า "อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย มีสังขาร" ดังนี้ หมายเอาสังขารประเภท ไหน ? มีลักษณะอย่างไร ? ท่านจำแนกไว้อย่างไร ?

ต. ได้แก่อภิสังขาร ๒ ประเภท. มีลักษณะเป็นสภาพผู้ปรุงแต่ง. ท่านจำแนกไว้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ปุญฺญญาภิสังขาร อภิสังขารคือบุญ
๒. อปุญฺญญาภิสังขาร อภิสังขารคือบาป
๓. อนเณฺยฆาภิสังขาร อภิสังขารคืออเนญชา.

๒๕๑๑

ถ. อปุญฺญญาภิสังขาร กับอภิสังขาร เหมือนกันหรือต่างกัน อย่างไร ? เป็นกุศลธรรม หรืออกุศลธรรม ?

ต. ต่างกัน, อปุญฺญญาภิสังขาร คือบาป ตกแต่งสัตว์ให้เลว ต่าง ๆ กัน ตามวิบากแห่งกุศลธรรมนั้น, อภิสังขาร ท่านหมายถึง กุศลและอกุศลธรรม. อปุญฺญญาภิสังขาร เป็นอกุศลธรรม, อภิสังขาร เป็นได้ทั้งกุศลธรรมและอกุศลธรรม.

๒๕๑๒

ถ. อภิสังขาร ๓ และสังขาร ๓ จัดเข้าในปัญจขันธ์ รวมลงใน ขันธ์ใดบ้าง ได้หรือไม่ ? ถ้าได้จงจัด ถ้าไม่ได้ก็แล้วไป.

ต. กายสังขาร จัดเข้าในรูปขันธ์ วจิตสังขารและอภิสังขาร จัด เข้าในสังขารขันธ์ จิตตสังขาร จัดเข้าในสัญญาขันธ์และเวทนาขันธ์.

๒๕๑๓

ถ. วิสัขการ กับ จิตตสังขาร ของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ย่อมดับ
ได้ในขณะไหนบ้าง ?

ต. วิสัขการ คือวิตกกับวิจารณ์ ย่อมดับได้ในเมื่อบุคคลนั้นเข้า
ถึงฌานที่สอง, จิตตสังขาร คือสัญญากับเวทนา ย่อมดับเมื่อเข้าถึง
สัญญาเวทียตนิโรธ.

๒๕๑๒

ถ. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้ทรงฝากอเนกชาภิสังขารไว้แก่
นักธรรมเพื่อพิจารณา พิจารณาได้ความอย่างไร ถ้ายังไม่ได้
พิจารณา ก็จงแสดงไปตามระเบียบของท่าน ?

ต. อเนกชา ความไม่หวั่นไหว ถ้าไหวไปทางบุญ ก็เป็น
บุญญาภิสังขาร ถ้าไหวไปทางบาป ก็เป็นอปุญญาภิสังขาร ความ
คิดอ่านในระหว่างนั้น คือคิดอ่านเรื่องหนึ่งเรื่องเคย อันไม่เป็นบุญ
เป็นบาป ตั้งแต่คนชั้นต่ำจนตลอดชั้นสูง นี้แสดงตามความเห็น ตาม
ระเบียบของท่านแสดงว่า ได้แก่อรูปสมابัตติ ๔.

๒๕๖๕

ถ. อเนกชาภิสังขาร คืออะไร ? และหมายถึงอะไร ?

ต. อเนกชาภิสังขาร คือความไม่หวั่นไหว หรือธรรมชาติอัน
หาความหวั่นไหวมิได้. หมายถึงอาการของธรรม และหมายถึงภูมิ
แห่งธรรม คืออรูปสมابัตติ ๔ ซึ่งปรุ้งสัตว์ให้ไปเกิดในรูปภพ ๔ มี

๑. เข้าใจว่าประสงค์เอ็กคตาคติ. ส.ป.

ชื่อเหมือนกันกับอรุปสมาบัติ ๔ และอรุปพรหม.

๑/๓/๗๓

ถ. ญาณ ๓ คือ อตัตถสญาณ อนาคตถสญาณ และปัจจุ-
ปันนังสญาณ เป็นโลกิยะหรือโลกุตตระ ? จงอ้างเหตุผลมาประกอบ.

ต. ญาณทั้ง ๓ ดังกล่าวนี้ ถ้าเป็นญาณของผู้ใดมานสมาบัติก็
เป็นโลกิยะ เพราะฌานสมาบัติเป็นชั้นโลกิยะ, แต่ถ้าเป็นฌานของพระ
อริยบุคคลแม้ชั้นโสดาบัน ก็เป็นโลกุตตระ เพราะอริยมรรค อริยผล
ทั้งหมดล้วนเป็นโลกุตตรธรรม.

๒๕๐๖

ถ. ญาณ ๓ เทียบได้กับปฏิสัมภิทาอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. อตัตถสญาณ เทียบได้กับธรรมปฏิสัมภิทา เพราะเป็นความ
เข้าใจสวาทาเหตุในภายหลัง อนาคตถสญาณ เทียบได้กับอตถปฏิสัม-
ภิทา เพราะเป็นความเข้าใจคาดหน้าถึงผลอันจักมี ปัจจุปันนังสญาณ
เทียบได้ในทันทีเมื่อเหตุหรือผลเกิดขึ้นโดยฉุกละหิม.

๒๕๖๓

ถ. อาการ ๑๒ และปริตร ๓ ของอริยสัจ ๔ เป็นอย่างไร ? จง
บริหาร.

ต. อาการ ๑๒ และปริตร ๓ ของอริยสัจ ๔ เป็นดังนี้ คือปริชา
หยังรู้ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
จัดเป็นสังจญาณ. ปริชาหยังรู้ว่า ทุกข์เป็นปริยญาต์พพธรรม
ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นปหาต์พพธรรม ควรละเสีย ทุกขนิโรธเป็น

สังฆิการัตถธรรม ควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาเป็นภาเว-
ตัพพธรรม ควรทำให้เกิด จัดเป็นกิจจญาณ. ปรีชาหยั่งรู้ กิจ ๔
อย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้ว จัดเป็นกตญาณ.

๑๕/๘/๓๐

ก. รู้เห็นในอริยสัจ ๔ อย่างนั้น อย่างไรจึงจะสำเร็จพระอรหัต
อย่างไรไม่สำเร็จ ?

ข. รู้เห็นในอริยสัจพร้อมด้วย สัจจญาณ กิจจญาณ กต-
ญาณ จึงสำเร็จ, ถ้าไม่พร้อมด้วยญาณทั้ง ๓ นี้ไม่สำเร็จ ข้อสำคัญ
คือ กตญาณ.

๒๔๖๕

ก. เมื่อพูดถึงลักษณะของความรู้ ในที่บางแห่งเรียกว่าปัญญา
บางแห่งเรียกว่าญาณ สังกตได้ยาก อยากทราบว่าลักษณะของปัญญา
และญาณนั้น เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

ข. ต่างกัน ความรู้เหตุผล ด้วยการคิดค้นจนพบความจริง
ของเหตุผลนั้น ๆ นี้เป็นปัญญา มีลักษณะตัดความสงสัยเสียได้.
ความรู้ความจริงอย่างแจ่มแจ้ง ด้วยไม่ต้องค้นคว้าหาความจริง (เหตุผล)
อีกต่อไป นี้เป็นญาณ มีลักษณะสว่างอยู่แล้ว ปัญญา มีความสงสัย
เป็นมูลฐาน ญาณ มีปัญญาเป็นมูลฐาน กล่าวคือเกิดสืบมาจาก
ปัญญา.

ส. ป.

ก. มี ๑ แล้วไม่ชอบ อยากให้ประลักษ์เสีย ต้องการ ๒ ใหม่

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 40
ดังนั้นจะเป็นตัณหาอะไรบ้าง ?

ด. มี ๑ แล้วไม่ชอบใจ อยากให้ประลัยเสีย เป็นวิภวตัณหา
ต้องการ ๒ ใหม่ เป็นกามตัณหา.

๒๔๖๕

ฉ. ความอยากไม่เป็นอยู่ในภพที่เกิด คือความอยากตายเสีย
ด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย และความอยากดับสูญไม่เกิดในภพนั้น ๆ
อีก จัดเป็นวิภวตัณหา ถ้าเช่นนั้นความอยากถึงพระนิพพานซึ่งแปลว่า
ความดับก็ได้ มิเป็นวิภวตัณหาด้วยหรือ ? ขอฟังมติ.

ช. ความอยากถึงพระนิพพาน ซึ่งแปลว่าความดับก็ได้ นั่น
เป็นวิภวตัณหาไม่ คือความอยากที่ถูกต้องทาง กล่าวคืออยากถึงพระ
นิพพานแล้ว ประกอบความเพียรในทางที่ชอบด้วยสัมมาประโยชน์
พยายามดำเนินตามอัฐางคิกมรรค ซึ่งย่อลงเป็นไตรสิกขา คือ ศีล
สมาธิ ปัญญา อย่างนี้ไม่เป็นวิภวตัณหา ถ้าความอยากผิดทาง คือ
อยากไม่เป็นอยู่ในภพที่เกิดด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย และความอยาก
ดับสูญไม่เกิดในภพนั้น อีก ด้วยความคั่นรจนจนถึงเดือดร้อน แต่
หาได้พยายามในทางที่ชอบ ที่จะให้ถึงนิพพานไม่ เช่นนี้จึงจัดเป็น
วิภวตัณหา

๒๑/๔/๘๐

๑. ถ้าเข้าใจว่าพระนิพพานเป็นเมืองแก้ว เป็นภพที่สุขสำราญประกอบด้วยความสุขความเจริญ
ความอยากถึงเช่นนั้นก็ต้องจัดเป็นตัณหาได้ คือจัดเป็นกามตัณหา ถ้าอยากเป็นเจ้าของเมืองแก้ว
เจ้าแห่งภพนั้น ก็จัดเป็นภวตัณหา ถ้าอยากให้ความเป็นเจ้าแห่งเมืองแก้ว เจ้าแห่งภพนั้นคง
อยู่ อยากให้ความไม่มั่นคงพินาศไป ก็จัดเป็นวิภวตัณหา เพราะความอยากของใจเป็นตัณหา-

ถ. อนัตตานุปัตสสนา ก็เป็นปฏิปทาสำคัญในพระพุทธศาสนา
นัตถิกทิกฺขณฺฐิ ก็อยู่ในจำพวกทิกฺขณฺฐิมิโทษอย่างแรง แต่ผู้มีลักษณะ
ละม้ายคล้ายคลึงกัน คำเงื่อนไขก็หมายความว่าสัตว์บุคคลไม่มี ต่างเป็น
ธาตุประชุมกันทั้ง ๒ ฝ่าย มีข้อที่แยกกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. ต่างกันโดยมติ นัตถิกทิกฺขณฺฐิ ปฏิเสธด้วยประการทั้งปวง
ซึ่งรับสมมติสัจจะและคติธรรมดา อันเนื่องด้วยเหตุและผล ย่นเรียกว่า
กัมมัตสกตา มติข้างพระพุทธศาสนาปฏิเสธอรรถาอย่างนั้น แต่ยอมรับ
สมมติสัจจะและคติแห่งธรรมดาคือกัมมัตสกตา.

๒๔๖๑

ด. คนโดยมากชอบกล่าวว่า อันคนเราจะได้ดีหรือได้ร้ายเพราะ
กรรมที่เคราะห์ดีและเคราะห์ร้าย เพราะกรรมที่เคราะห์ดีก็ได้ดีเอง ถึง
กรรมที่เคราะห์ร้ายก็ได้ร้ายเอง อย่างนี้จัดว่าเขามีทิกฺขณฺฐิคือความเห็น ใน
ทิกฺขณฺฐิอะไร ? และควรแก้ไขอย่างไร จึงจะถอนทิกฺขณฺฐินั้นได้ ?

โดยตรง สำหรับผู้ที่ยังมีตัณหาอยู่ จะปฏิบัติไปอย่างไร ๆ ก็ตาม ย่อมถึงพระนิพพานไม่ได้
เมื่อละความอยากได้แล้ว จึงจะถึงพระนิพพาน พึงเห็นเช่นการอยากไปสู่สถานที่ต่าง ๆ ของ
สามัญชน ถ้ายังมีอยากอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่ถึงประสงค์ เมื่อถึงแล้วก็ไม่มีความอยาก แต่การ
จะไปถึงได้ก็ต้องอาศัยความอยาก เมื่อถึงก็ปล่อยความอยาก เปรียบการลงเรือข้ามฟาก
เมื่อถึงฝั่งที่ประสงค์ก็ทิ้งเรือ แม้การไปถึงพระนิพพานก็เช่นเดียวกัน พึงดูตัวอย่างพระอานนท-
เถระ ผู้มีความอยากแรงกล้า ตั้งความเพียรเต็มที่ แต่ก็หาสำเร็จพระอรหัตไม่ ต่อเมื่อเลิก
ความอยากก็ถึง คือบรรลुพระอรหัต เพราะจิตว่างจากความอยากนั่นเอง ฉะนั้น ในปัญหานี้
คำว่า "อยากถึง" จึงต้องจัดเป็นตัณหา แต่ไม่เป็นวิภวตัณหา จริงดังที่เฉลย ขึ้น
ชื่อว่าความอยากแล้ว จะถูกทางหรือไม่ถูกทาง ข้อนี้ไม่เป็นประมาณ คงต้องตกอยู่ในอำนาจ
ตัณหาทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ความอยากที่เป็นไปตามธรรมดาของสังขาร เช่นอยากข้าวอยากน้ำ
เป็นต้น. ส.ป.

ด. จัดว่าเขามีความเห็นผิด ซึ่งเรียกว่าอเหตุกทิกฺขุ คือความเห็นว่าหาเหตุมิได้ โดยเห็นว่าคนจะได้ดี ก็ได้ดีเอง จะได้ร้าย ก็ได้ร้ายเอง ไม่มีกรรมอะไรบันดาลให้เป็นเช่นนั้น. ควรแก้ด้วยการสอนให้เขาพิจารณาหาความจริงคือการกระทำ คนผู้ทำดีหรือทำชั่วก็ตาม ไม่ต้องอาศัยเวลาครั้งคราว ย่อมอาศัยการทำดีหรือทำชั่วนั้นเป็นที่ตั้ง เพราะสิ่งทั้งหมดซึ่งเป็นส่วนสังขตธรรม ย่อมอาศัยเหตุปัจจัยทั้งนั้น สวหาเหตุปัจจัยต่อ ๆ กันลงไป จนถึงที่สุดสวหาเหตุไม่ได้แล้ว พระพุทธศาสนาจึงบัญญัติเรียกว่า "อวิชา".

๒๕๑๓

ด. การถือปัจจัยภายนอก คือบุคคลเป็นผู้อำนวยก็ดี คราวเป็นผู้อำนวยดี และการถือปฏิเสธโดยประการทั้งปวงไม่ยอมรับทั้งนั้นก็ดี การถือเช่นนี้ไม่ได้อย่างไร ท่านจึงจัดเป็นมิจฉาทิกฺขุ ?
จงแสดง.

ด. การถือเช่นนั้นเป็นการผิด เป็นปัจจัยให้บุคคลผู้ถือเช่นนั้นประกอบคราวชั่วมีประการต่าง ๆ ในที่ทุกสถาน ส่วนความดีก็ประกอบบ้าง แต่เป็นไปเฉพาะเมื่อคนเห็น เพราะบุคคลที่ถืออย่างข้อต้น คือบุคคลเป็นผู้อำนวย เขาจะประกอบความชั่วต่าง ๆ ในที่ลับ ถ้าความดี ต่อหน้าเขาจึงจะทำ เพราะการทำ จะได้ดีหรือชั่วไม่ใช่อาศัยการทำนั้นอำนวยให้ อาศัยบุคคลเป็นผู้อำนวยให้ ส่วนการถือ " คราว " เป็นเหตุยังผู้ถือให้ไม่ต้องทำความดีความชั่วอะไรคอยแต่เสี่ยงโชค แม้เมื่อหายนะความเสื่อมจะบังเกิด ก็ไม่ต้องหา

ทางป้องกัน เพราะถือเสียว่าเคราะห์ดีได้ตัวเอง เคราะห์ร้ายได้ตัวเอง
ไม่ต้องขวนขวายอะไร. อนึ่ง การที่ถือปฏิเสธเสียทั้งหมด ข้อนี้ร้าย
แรงมาก เพราะจะยังผู้ถือให้ประกอบความชั่วอย่างมหันต์ได้ทั้งใน
ที่ลับและที่แจ้ง ไม่ต้องสะดุ้งกลัวต่อผลของกรรม เพราะเห็นเสียว่า
บาปบุญไม่มี จักต้องไปกลัวอะไร ทำความชั่วได้ตามปรารถนา การ
ที่ถือดังกล่าวมาไม่ใช่เป็นทางที่ถูก เป็นไปเพื่อความชั่วเสียหาย จัด
เป็นมิจฉาทิฎฐิกีสม.

๑๕/๘/๓๐

ถ. ความเห็นว่าสัตว์บุคคลไม่มี ต่างเป็นแต่ธาตุประชุมกัน
เกื้อกูลหรือทำร้ายกัน ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป ท่านจัดว่าเป็นนัตถิก-
ทิฎฐิ ถ้าเช่นนั้นต่างจากความเห็นอนัตตาอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. ต่างกันอย่างนี้ นัตถิกทิฎฐิ ปฏิเสธด้วยประการทั้งปวง
ซึ่งสมมติสังขะและคติแห่งธรรมดา อันเนื่องด้วยเหตุและผล ย่นเรียก
ว่ากัมมัตสกตา ส่วนความเห็นอนัตตา รับสมมติสังขะและคติแห่ง
ธรรมดา คือกัมมัตสกตา แม้รับอยู่ว่า สัตว์บุคคลโดยสมมตินั้น
เป็นแต่ธาตุประชุมกันก็จริง แต่ตกอยู่ในคติแห่งธรรมดา คือกัม-
มัตสกตา.

๒๔๓๓

ด. การพิจารณาสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นของว่างเปล่าที่เรียกว่า
"สุญญตา" นั้น ว่างเปล่าจากอะไร ? ต่างกัน หรือเหมือนกันกับ
นัตถิกทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่มี เพราะเหตุไร ?

ด. การพิจารณาสິงทึงปวงโดยความเป็นของว่างเปล่านั้น คือ ว่างเปล่าจากสมมติ เช่น สมมติว่าเรา ว่าเป็นเรา ว่าเป็นของเรา เป็นต้น. การพิจารณาอย่างนี้ ผิดกับนัตถิกทฤษฎี. เพราะนัตถิกทฤษฎี เห็นว่าไม่มีทุกอย่าง เป็นการปฏิเสธทุกอย่าง เช่น ไม่มีสมมติสัจจะ ปรมาตถสัจจะ ความดีความชั่วไม่มี ผลของกรรมดี กรรมชั่วไม่มี เป็นต้น แต่การพิจารณาดังกล่าวแล้ว ไม่เป็นอยุ่างนัตถิกทฤษฎี ยังมี การยอมรับในเรื่งกรรมและผลของกรรมว่ามี เป็นต้น.

๒๕๑๐

ด. อนัตตาไม่หมายเอาสังขารดอกหรือ ? โฉนในธรรมนิยาม จึงใช้ศัพท์ว่า ธรรม แปลกกับ ๒ บทข้างต้น ?

ด. หมายเอาสังขาร. ที่ท่านใช้ศัพท์ว่าธรรมในที่นี้ เพราะอนัตตา หมายเอาทั้งสังขารและวิสังขาร คือพระนิพพานด้วย.

๒๔๖๑

ด. ความไม่เที่ยงกับความเป็นทุกข์แห่งสังขาร และความเป็น อนัตตาแห่งธรรม ท่านเรียกว่าธรรมนิยาม ธรรมลัทธิ นั้น นำให้ สันนิษฐานว่าอย่างไร ? จงตอบให้ชอบแก่หลัก.

ด. นำให้สันนิษฐานว่า เป็นกฎแห่งธรรมดา หรือตั้งอยู่ตาม ธรรมดา คือว่าในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ สังขารทั้งหลายล้วน ประกอบด้วยลักษณะ ๓ เสมอไป อีกนัยหนึ่ง ลักษณะ ๓ เป็นความจริงของโลก ซึ่งทุกคนที่เกิดมาในโลกแล้ว จำต้องประสบความจริง ทั้ง ๓ ทั่วกันเสมอกัน แต่ใครจะรู้เห็นความเป็นจริงหรือไม่นั้น

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 45
สุดแต่ปัญญาของตน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสั่งสอน
ประชุมชน ให้ได้ปัญญาพิจารณาเห็นลักษณะ ๓ ตามความเป็นจริง
แจ้งในธรรมนิยามสูตร และอนัตตลักขณสูตร.

๒๘/๘/๗๑

- ก. พระนิพพาน ที่ท่านจัดเป็นอนัตตานั้น โดยอธิบายอย่างไร ?
ข. พระนิพพานที่จัดเป็นอนัตตา โดยอธิบายว่า เปล่าจากสัตว์
บุคคล ไม่มีเจ้าของ และไม่เข้าไปในอำนาจของอะไรทั้งหมด แต่
ไม่ใช่แล้วแต่เหตุปัจจัย เพราะเป็นอสังขตธรรม คือธรรมอันปัจจัย
ปรุงแต่งไม่ได้.

๑/๗/๗๓

- ก. สภาวธรรม กับสามัญญลักษณ์ เหมือนกันหรือต่างกัน
อย่างไร ?
ข. ต่างกันอย่างไร คือ สภาวธรรม หมายถึง ชั้น อายตนะ
ธาตุ อินทรีย์ สามัญญลักษณ์ หมายถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

๒๕๐๘

- ก. ท่านผู้ใดมานถือเอานิมิตอะไรเป็นอารมณ์ ?
ข. ถือปฏิภาคนิมิต.

๗/๑๑/๖๐

- ก. ผู้บำเพ็ญกัมมัฏฐานถือเอานิมิตเป็นอารมณ์นั้น อะไรชื่อนิมิต ?
ข. แสดงตัวอย่างในการเพ่งกสิณ ในชั้นต้นลืมตาเพ่งดูกสิณ

กสณนั้นชื่อว่าบริกรรมนิมิต เมื่อเพ่งดูจนติดตา หลับตาลงจำนิมิต
นั้นได้เหมือนแลเห็น นิมิตที่ติดตานั้นชื่ออุคคหนิมิต เมื่อชำนาญเข้า
นึกขยายส่วน ย่อส่วนแห่งอุคคหนิมิตนั้นได้ นิมิตเทียบนั้นชื่อว่า
ปฏิภาคนิมิต.

๙/๑๑/๖๐

ถ. บริกรรมนิมิตกับบริกรรมภาวนา ต่างกันอย่างไร ? อย่าง
ไหนได้ (หาได้หรือมี) ในกัมมัฏฐานชนิดไหน ?

ต. ต่างกันอย่างนี้ บริกรรมนิมิต แปลว่า นิมิตในบริกรรม
ได้แก่การที่โยคภาพรผู้เจริญกัมมัฏฐานเพ่งดูวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งเป็น
อารมณ์ เช่นกสณ ๑๐ หรืออสุกะ ๑๐ วัตถุนั้นที่โยคภาพรเพ่งดูและ
นึกเป็นอารมณ์ ซึ่งเรียกว่าบริกรรม จัดเป็นบริกรรมนิมิต ส่วน
บริกรรมภาวนานั้น แปลว่า ภาวนาในบริกรรม ได้แก่กิริยาที่ทำ
บริกรรมในขณะที่เจริญกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เพ่งดู
วัตถุดังกล่าวแล้ว ในบริกรรมนิมิตนั้นก็ดี ทั้งที่เป็นแต่ลำพังนึก
เช่นเจริญอนุสสติก็ดี จัดเป็นบริกรรมภาวนา บริกรรมนิมิตได้
(คือหาได้หรือมี) เฉพาะในกัมมัฏฐานชนิดที่มีรูปที่เพ่งดูด้วยตา
และนึกเป็นอารมณ์เท่านั้น. ส่วนบริกรรมภาวนานั้นได้กัมมัฏฐาน
ทั้งปวง.

๒๑/๕/๘๐

ถ. จงจัดภาวนา ๓ ลงในภาวนา ๒ ? ทำไมจึงจัดเช่นนั้น ?

ต. ภาวนา ๓ คือ บริกรรมภาวนา ๑ อุปจารภาวนา ๑

อัปนาภานา ๑ ทั้ง ๓ นี้ จัดเข้าในสมถภานา ไม่มีข้อใดจัดเข้าใน
วิปัสสนาภานา. ที่จัดเช่นนี้ เพราะภานาทั้ง ๓ เป็นสมถะทั้งหมด
ส่วนวิปัสสนา เป็นทัสสนะทางใจในคตธรรมดา ปรารภสภาวะธรรมและ
สามัญญลักษณะ.

๒๕๑๕

ถ. ปริญา เป็นเหตุผลเนื่องกันอย่างไรหรือไม่ ? จงอธิบาย.

ต. เป็นเหตุผลอันเนื่องกัน อธิบายว่า ฉลาดปริญา กำหนด
รู้ปัญญจันท์เป็นต้น โดยวิภาคจากที่คุมกันแล้ว ย่อมจำกัดความ
หลงว่าคนจริงจัง เหมือนหยุดเครื่องยนต์อันมีปกติหมุนได้แล้ว เห็น
ตัวจักรถนัด เป็นเหตุให้เกิดตริณปริญา พิจารณาเห็นไตรลักษณ์
ที่ไม่เที่ยงไม่ทนหรือทนยาก พันอำนาจตามเป็นจริงอย่างไร อันเป็น
ปัจจัยให้เกิดปหานปริญา กำหนดละฉันทะในปัญจจันท์เป็นต้นนั้น.

๒๕๑๕

ถ. กำหนดรู้ด้วยการรู้ กับกำหนดรู้ด้วยการพิจารณานั้น ต่าง
กันอย่างไร ?

ต. ต่างกัน. กำหนดรู้ด้วยการรู้นั้น หมายเพียงรู้จักแยกชั้น
ออกเป็นส่วน ๆ จากสังขาร ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรแล้ว รู้จัก
ลักษณะแห่งส่วนนั้น ๆ นี้เรียกว่ากำหนดรู้ด้วยการรู้. ส่วนกำหนด
รู้ด้วยการพิจารณานั้น ก็กำหนดส่วนแห่งชั้นเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง
หรือทั้งหมดแล้ว พิจารณาหาเหตุผลและเกิดดับ ยกขึ้นพิจารณา
โดยพระไตรลักษณ์จนมีความเห็นแน่ว่าส่วนนั้น ๆ ย่อมประกอบด้วยเกิด

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 48
ดับหรือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นสิ่งไร้ตัวตน.

ส. ป.

ถ. การละนิเวรณ ๕ ได้ ด้วยวิกขัมภนปหานนั้น เป็นการบรรลุ
โลกุตตรภูมิหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. ยังไม่เป็นบรรลุโลกุตตรภูมิ. เพราะวิกขัมภนปหานเป็นละ
ได้ชั่วคราว เหมือนศิลาทับหญ้าเป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมิ
เท่านั้น สำเร็จโลกุตตรภูมิต่อเมื่อละด้วยสมุจเฉทปหาน.

๒๕๑๑

ถ. ในปาฏิหาริย์ อย่างนั้น เหตุไรท่านจึงยกย่องอนุศาสนี-
ปาฏิหาริย์ว่าเป็นอัศจรรย์ยิ่งกว่า ๒ อย่างข้างต้น ? และปาฏิหาริย์ทั้ง ๓
นั้นทรงแสดงในคราวไหน ?

ต. เพราะอนุศาสนีปาฏิหาริย์ อาจจงใจบุคคลผู้ฟังให้เห็นตาม
นิยมตาม ละความชั่ว บำเพ็ญความดี ตั้งแต่อย่างต่ำ คือถึงสรณะ
และรักษาศีล ตลอดถึงมรรคผลและนิพพานได้. อิทธิปาฏิหาริย์ แสดง
ในคราวโปรดผู้มีทิฏฐิมานะมาก เพื่อให้ละทิฏฐิมานะ เช่นในคราว
โปรดชฎิล ๓ คนพี่น้องเป็นต้น. อาเทศนาปาฏิหาริย์ แสดงในคราว
โปรดบริวารของพระเจ้าพิมพิสาร และในเวลาที่โปรดมาณพ ๑๖ คน
เป็นต้น. ส่วนอนุศาสนีปาฏิหาริย์ แสดงในที่ทั่วไป.

๒๕๑๒

ถ. ปาฏิหาริย์ ๓ เป็นวิทยาจำเพาะพระศาสดา หรือพระสาวก
ก็ได้บ้าง ? จงอ้างหลักให้พอฟังได้ ?

ด. เป็นวิทยาจำเพราะพระศาสดา แต่พระสาวกก็ได้บ้างเป็นบางรูป ต่างแต่ไม่ครบบริบูรณ์เท่านั้น. อิทธิปาฏิหาริย์ เช่น พระโมคคัลลานะ เป็นตัวอย่าง, อาเทศนาปาฏิหาริย์ เช่น พระสารีบุตร เป็นตัวอย่าง.

๒๕๑๘

ด. พระสูตรกับพระอภิธรรม คู่ๆ ก็เป็นธรรมด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จะต่างกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ด. จริงอยู่ ต่างก็เป็นธรรมด้วยกัน แต่ต่างกันที่แสดง คือ พระสูตร ท่านแสดงยกตัวบุคคลขึ้นเป็นที่ตั้ง อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าแสดงบุคคลาธิฐาน ส่วนพระอภิธรรมท่านไม่ยกบุคคล ยกธรรมขึ้นแสดงโดยตรง ซึ่งเรียกว่าธัมมาธิฐาน ต่างกันเพียงเท่านี้ ถ้าจะว่าโดยตรง พระสูตรนั่นเอง ถ้ายกเอาบุคคลออกเสีย เอาแต่ธรรมขึ้นแสดง ก็กลายเป็นอภิธรรมได้ เมื่อเดิมเป็นอภิธรรม แต่นำไปแสดงยกบุคคลเข้าไปเป็นที่อ้างอิงเป็นที่ตั้งเสีย ก็ต้องกลายเป็นพระสูตรไปเหมือนกัน เช่นนี้จึงว่าต่างอยู่แต่เพียงวิธีแสดงเท่านั้น.

ส. ป.

ด. จงอธิบายความหมายของปิฎกทั้ง ๓ มาดูว่า มีความหมายถึงอะไร ? หากจะย่อปิฎกทั้ง ๓ ลงในปาพจน์ ๒ จะย่ออย่างไร แสดงมาดู ?

ด. พระวินัยปิฎกหมายถึงกฎระเบียบ ข้อบังคับ ที่ให้ศาสนิกชนได้ปฏิบัติเป็นระเบียบเดียวกัน, พระสุตตันตปิฎก หมายถึงคำสอนยก

บุคคลเป็นที่ตั้ง มีสามัญญผลสูตร เป็นต้น , ส่วนพระอภิธรรมปิฎกนั้น หมายถึงคำสอนที่เป็นธรรมล้วน ๆ. ย่อพระไตรปิฎก เป็นปาพจน์ได้ ดังนี้ คือ พระวินัยปิฎก ย่อลงในวินัย, พระสุตตันตปิฎก กับ พระอภิธรรมปิฎก ย่อลงในธรรม.

๒๕๑๘

ฉ. มีคนพูดว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว ทรงวางอุเบกขาในสัตว์ทั้งปวง ไม่สงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนี้ ท่านจะคัดค้านเขาด้วยเหตุผลอย่างไรหรือไม่ ?

ค. คัดค้านเขาว่า พระพุทธเจ้าทรงวางอุเบกขาในอารมณ์ ๖ และทรงวางอุเบกขาในอัมปมัญญา โดยทรงวางพระองค์เป็นกลางในสัตว์ทั้งปวง ไม่มีที่รักที่ชัง แต่ขณะเดียวกัน ทรงพระมหากรุณาในสัตว์ทั้งหลายในโลกทั่วไป และที่ว่าไม่ทรงสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์กันนั้นก็ไม่ใช่ความจริง เพราะทรงบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ โดยเฉพาะ ทรงประพฤติโลกัตถจริยา คือ ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่มหาชนที่นับว่าสัตว์โลกทั่วไป ทรงแผ่พระญาณเพ่งดูสัตว์โลกทุกเข้าค้ำ ผู้ใดปรากฏในข่ายพระญาณ เสด็จไปโปรดผู้นั้น เพียงเท่านี้ก็เห็นว่า ทรงสงเคราะห์คนทั้งหลาย ในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอยู่แล้ว.

๒๕๑๕

ฉ. พระพุทธจรรยาที่พระศาสดาทรงบำเพ็ญเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกไม่จำกัด และทรงประพฤติให้เป็นประโยชน์พิเศษแก่พระญาติ เพียงเท่านี้ก็เพียงพอแล้ว ได้ผลเต็มอยู่แล้ว ไม่น่าจะมีพุทธัตถจริยา

อีก หรือพุทธจริยาข้อนี้มีเนื้อความต่างจาก ๒ ข้อข้างต้นอย่างไร ?

จงอธิบาย.

ด. จริงอยู่ เพียงโลกัตถจริยาหรือญาตัตถจริยา ก็เป็นอันได้ผลเพียงพอ แต่พระพุทธเจ้าจะทรงบำเพ็ญได้ก็ในเวลาทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว ก็หมกกัน เพราะเป็นพระจรรยาที่พระองค์ทรงบำเพ็ญด้วยพระองค์เองแท้ ๆ เช่น วิสัยผู้ใดมีอย่างใด ผู้นั้นย่อมทำอะไรได้ตามวิสัยของตน คนอื่นจะเอาอย่างวิสัยผู้อื่นอันผิดกับวิสัยของตนไปประพฤติ ย่อมติดขัดฉะนั้น. ส่วนพุทธัตถจริยาเป็นพระพุทธจรรยาที่ทรงวางไว้โดยสมควรแก่วิสัยของคน เป็นต้นว่า ทรงวางหลักพระศาสนา ทั้งที่เป็นส่วนนิคคหะและปัจเจกหะเป็นเนตติที่ เหมาะแก่บริษัท ๔ สมกับเป็นจรรยาที่ผู้รู้ดีทำได้ ฉะนั้นพระพุทธัตถจริยาจึงต่างจากพุทธจริยา ๒ ข้อข้างต้น.

๒๘/๘/๗๑

ด. บรรดาพุทธจริยา ๓ อย่าง อย่างไหนจัดเป็นยอดเยี่ยม ?

เพราะเหตุไร ?

ด. อย่างที่ ๓ พุทธัตถจริยา ทรงประพฤติประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า จัดเป็นยอดเยี่ยม. เพราะได้ทรงบัญญัติสิกขาบทอันเป็นอาทิพรหมจรรย์บ้าง อันเป็นอภิสมาจารบ้าง เพื่อนิกคหะพวกภิกษุหน้าด้านบ้าง เพื่อวางระเบียบนำความประพฤติแห่งพวกภิกษุผู้รักดีงามให้ดีขึ้น ๆ ขึ้นบ้าง และเพราะได้ทรงแสดงธรรมประกาศพระศาสนาให้บริษัททั้งคฤหัสถ์บรรพชิตรู้ทั่วถึงธรรมตามภูมิชั้น จึงเป็นอันว่าได้

ประดิษฐานพระพุทธศาสนา คือคำสั่งและคำสอน อันได้แก่พระวินัย และพระธรรม อำนวยประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มหาชน ยิ่งยืน สืบมา ฉะนั้น พุทธศตจரியจึงจัดว่าเป็นยอดเยี่ยม.

๒๕๒๑

ถ. พระพุทธเจ้า ทรงประพจน์พระองค์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า อย่างไร ? ความประพจน์นั้นเรียกว่าอะไร ?

ต. ทรงบำเพ็ญพุทธกิจให้เป็นประโยชน์แก่มหาชน โดยฐาน เป็นพระพุทธเจ้า เช่น ทรงบัญญัติสิกขาบทอันเป็นอาทิพรหมจรรย์บ้าง อันเป็นอกิสมจารบ้าง เพื่อนิคคหะพวกภิกษุผู้หน้าด่านไม่ละอาย ที่ เรียกว่า ทูมมังกุ ผู้เกื้อยาก คือ ผู้ไม่ค้อยู้จักอายบ้าง เรียกว่า อลัชชี ผู้ไม่มียางอายบ้าง และเพื่อวางระเบียบนำความประพจน์แห่งพวกภิกษุ ผู้รักศีรังกาม ซึ่งเรียกว่า เปสละ บ้าง และทรงแสดงธรรมประกาศ ศาสนา ให้บริษัทฤหัสถ์บรรพชิตรู้ทั่วถึงธรรม ประดิษฐานพระพุทธ- ศาสนาให้ยั่งยืนสืบมา เรียกว่า พุทธศตจريا.

๒๕๓๘

ถ. วัฏฏะ วน ๓ นั้น วนอย่างไร ? และเกี่ยวข้องกับสัตว์ ?
ต. คือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้ทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้ว ก็ต้องได้รับวิบากแห่งกรรมนั้น ๆ ก็คงให้ยินดีชอบใจ ๑ ในยินร้าย ไม่ชอบใจ ๑ อันเป็นกิเลสเกิดขึ้นอีก วนกันไปเช่นนี้. เพราะสัตว์โลก ติดอยู่ในวัฏฏะนี้ หรือวัฏฏะนี้ทำสัตว์โลกให้วนติดอยู่ จึงไม่พ้นไปได้

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปรีเฉพที่ ๒ - หน้าที่ 53
ต่อเมื่อพระอรหัตมรรคเกิดขึ้น ตั้ววิญญูให้ขาดลงจึงพ้นได้.

๒๔๖๒

ถ. กิเลสวิญญู ท่านหมายเอากิเลสชื่ออะไรบ้าง ? เป็นปัจจัยแห่งกรรมวิญญูอย่างไร ?

ค. ท่านหมายเอากิเลส ชื่อ อวิชา ตัณหา อุปาทาน. เป็นปัจจัยแห่งกรรมวิญญูอย่างนี้ เพราะไม่รู้จึงทะยานอยาก เพราะทะยานอยากจึงถือรั้น ความถือรั้นให้ทำกรรม ดังการเล่นการพนันของคน เป็นตัวอย่าง.

๒๔๖๒

ถ. กิเลสอะไรบ้างที่ท่านรวมเรียกว่า กิเลสวิญญู ? และเป็นปัจจัยของกรรมวิญญูอย่างไร ?

ค. กิเลส คืออวิชา ตัณหา อุปาทาน ท่านเรียกว่า กิเลสวิญญู เป็นปัจจัยของกรรมวิญญู คือเพราะไม่รู้จึงทะยานอยาก เพราะทะยานอยากจึงถือรั้น ความถือรั้นให้ทำกรรม.

๑/๘/๖๘

ถ. กรรม คือ ความทำ หมายเอาทั้งบุญและบาปมิใช่หรือ ? ถ้าเช่นนั้นทำบุญมิวนหรือ เพราะกรรมจัดเป็นกรรมวิญญู เห็นอย่างไร ?

ค. ใช่. ทำบุญก็วนด้วย แต่หวนเหมือนทำบาปไม่ เพราะบุญเป็นความดี บาปเป็นความชั่ว แม้ในขณะที่ทำบุญยังจะต้องวนอยู่ก็ดี แต่เมื่อทำดีจนถึงที่สุดแล้ว ก็เลิกทำได้ ที่เรียกว่าเสร็จกิจ จึงหายวน ส่วนทำชั่วเป็นเหตุให้ต้องทำแก้ตัวใหม่เสมอ ทำความดีชื่อว่า

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 54
วนอยากไปจากทุกข์ ทำความชั่วซ้ำแล้ววนเข้าไปหาทุกข์.

๒๔๗๖

ถ. " วัฏฏสงสาร " คำนี้ กับคำว่า " วัฏฏะ " มีความหมายต่างกัน
อย่างไร ?

ค. คำว่า " วัฏฏสงสาร " หมายถึงอาการที่เวียนวนด้วยอำนาจ
ของกิเลส กรรม วิบาก, ส่วนคำว่า " วัฏฏะ " หมายถึงแต่ กิเลส
กรรม เท่านั้น ที่เป็นเหตุของผลต่อเนื่องกัน. อีกอย่างหนึ่ง วัฏฏ-
สงสาร เป็นอาการของกิเลส กรรม วิบาก ที่เป็นตัววัฏฏะนั้นเอง.
เปรียบวัฏฏะ เหมือนตัวจักรหรือเครื่องจักร เปรียบวัฏฏสงสาร เหมือน
อาการที่หมุน หรือการเดินของจักรหรือเครื่องจักร.

๒๕๐๒

ถ. ไตรวัฏคืออะไร ? องค์ธรรมในไตรวัฏสัมพันธ์กันอย่างไร
ตัดให้ขาดด้วยอะไร ?

ค. ไตรวัฏ คือ วน ๓. องค์ธรรมในไตรวัฏมี ๓ สัมพันธ์กัน
ดังนี้ เมื่อกิเลสวัฏเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้ทำกรรม ครั้นทำกรรม
แล้ว ย่อมได้รับวิบากแห่งกรรมนั้น ๆ เมื่อได้รับวิบาก กิเลสเกิด
ขึ้นอีก วนไปอย่างนี้. ตัดให้ขาดได้ด้วยอรหัตมรรคญาณ.

๒๕๐๓

ถ. วิชชา ๓ มาในธรรมหมวดไหน ? เป็นวิทยาจำเพาะพระ-
บรมศาสดาหรือพระสาวกก็มี ? จงอ้างหลัก.

ค. มาในหมวดวิชา ๓ อภิญญา ๖ วิชชา ๘ ทศพลญาณ ๑๐

พระสาวกก็มี ดังบทว่า เตวิชโช แปลว่า ผู้มีวิชา ๓ เป็นคุณนามของพระสาวก ปรากฏในประเภทพระอรหันต์ ๔.

๒๔๖๑-๒๕๑๔

ถ. ญาณกับวิชา เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ? เกิดสืบเนื่องมาจากไหน ?

ต. ต่างกันโดยพยัญชนะ เหมือนกันโดยอรรถ คือเป็นลักษณะของความรอบรู้แจ้งแจ้งทั้งสิ้น. เกิดสืบเนื่องมาจากปัญญา.

ส. ป.

ฉ. วิชา ๓ คืออะไรบ้าง ? เมื่อเกิดขึ้นแล้วกำจัดกิเลสอะไรได้บ้าง ?

ต. คืออุปเพณิวาสนาสติวิชา รู้จักระลึกรู้ชาติได้ ๑ จตุปปาทวิชา รู้จักกำหนดจุดและเกิด ๑ อาสวัคขยวิชา รู้จักทำอาสวะให้สิ้น ๑. วิชาที่ ๑ กำจัดโมหะที่กำบังขั้นต้นสดาน ซึ่งทำให้ไม่รู้จักตามความจริง ที่โดยมากถือว่าเป็นตัวตนเสียได้. วิชาที่ ๒ กำจัดโมหะซึ่งกำบังกัมมัตสกตาเสียได้. วิชาที่ ๓ กำจัดกิเลสได้โดยประการทั้งปวง.

ส. ป.

ฉ. พระญาณหรือวิชา ๓ ที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้านั้น มีประโยชน์อย่างไรแก่พระองค์บ้าง หรือท่านกล่าวไว้เพียงเพื่อเป็นเครื่องเกิดพระเกียรติเท่านั้น จงตอบให้มีหลัก ?

ต. ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องเกิดพระเกียรติเท่านั้น ท่านกล่าวว่า พระญาณหรือวิชา ๓ นี้ เป็นองค์แห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ คือ พระ-

ญาณที่ ๑ เกิดขึ้น ทำให้หายตื่น หายหวาด ในความเวียนเกิดเวียนตาย ทำให้เห็นเป็นคติธรรมดา เกิดอนัตตานุปัสสนาขึ้น กำจัดโมหะกำบัง ชั้นธัมมทานเสียได้, พระญาณที่ ๒ เกิดขึ้นกำจัดโมหะกำบังกัมมัฏสกตา และกำจัดโมหะเป็นเหตุเชื่อถือไร้เหตุ เช่น สัตว์พศปรามาสและมิฉลา- ทิภูฏิสัยได้, พระญาณที่ ๓ เกิดขึ้น ทำให้รู้จักน้อมความรู้้นั้นมา เป็นอุปการะ ทำให้อาสวะสิ้นไปได้.

๒๕๑๔

ถ. จุตุปปาตญาณ และทิพพจักขุญาณ มีปรากฏในข้อธรรมอะไร ธรรมหมวดไหน? มีอธิบายลักษณะไว้อย่างไร?

ต. มีปรากฏในข้อธรรมคือวิชา ๓ ธรรมหมวดคือหมวด ๓ อภิญญา ๖ ธรรมหมวดนักกะคือหมวด ๖, และวิชา ๘ ธรรมหมวดอภิญญาคือหมวด ๘. มีอธิบายลักษณะไว้ว่า มีจักขุทิพย์บริสุทธิ์ ล่วงจักขุสามัญมมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ที่กำลังจุติก็มี กำลังเกิดก็มี เลวก็มี ดีก็มี มีผิวพรรณงามก็มี มีผิวพรรณไม่งามก็มี ได้ดีก็มี ตกยากก็มี รู้ชัดว่าเหล่าสัตว์เป็นไปตามกรรม. อย่างนี้เรียกว่า จุตุปปาตญาณ หรือเรียกว่า ทิพพจักขุญาณ ก็มี.

๒๕๑๕

ถ. วิโมกข์กับวิมุตติเป็นโลกิยธรรมหรือโลกุตตรธรรม จงแถลง?

ต. วิโมกข์เป็นโลกุตตรธรรมอย่างเดียว เพราะศัพท์ว่าวิโมกข์ แปลว่า พ้น หมายความว่าพ้นจากกิเลส ได้แก่พระอรหันต์, ส่วนวิมุตติเป็นโลกิยธรรมก็มี เป็นโลกุตตรธรรมก็มี ดั่งทังควิมุตติ พ้นชั่วคราว

วิกรมกณวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้ เป็นโลกิยธรรม สมุจเฉทวิมุตติ พันด้วยเต็ดขาด ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พันด้วยสงบ นิสสรณวิมุตติ พันด้วยออกไป เป็นโลกุตตรธรรม.

๒๕๒๑

ถ. วิมุตติ กับ วิโมกข์ คืออะไร ? เจโตวิมุตติ และอัปปณิหิต-วิโมกข์ มีความหมายต่างกันอย่างไร ?

ค. ความทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ถึงความบริสุทธิ์โดยนิปปริยาย เรียกว่าวิมุตติ, วิโมกข์นั้น แปลว่าพ้น หมายความว่าพ้นจากกิเลส ได้แก่พระอรหันต์. เจโตวิมุตติ หมายถึงวิมุตติมีสมาธิเป็นปทัฏฐาน คือท่านผู้บรรลู่ได้มานานมาก่อนแล้ว จึงบำเพ็ญวิปัสสนาต่อ, อัปปณิหิต-วิโมกข์ หมายถึงหาราคู โทสะ โมหะ เป็นปณิธิคือที่ตั้งมิได้.

๒๕๐๓

ถ. วิมุตติกับวิโมกข์ต่างกันอย่างไร ? ควรนับเข้าในวิสุทธิข้อนั้น ?

ค. ต่างกันแต่พยัญชนะ แต่ก็พ้นจาก ราคะ โทสะ โมหะ ได้เท่ากันโดยอรรถ นับเข้าในนิปปริยายสุทธิ.

๒๔๖๓-๖๕-๗๕

ถ. ได้ยินว่า พระโยคาวจรผู้บำเพ็ญกัมมัฏฐานจนบรรลุปฐมญาณย่อมละนิวรณ์ ๕ มีกามฉันทเป็นต้นได้ เข้าใจว่ามีอุปธิวิเวกถูกหรือไม่ เพราะเหตุไร ?

ค. ไม่ถูก, เพราะปฐมฌานสำเร็จด้วยกัมมัฏฐานเพียงชั้นสมถะ

ถึงละปัญจนิรวณได้ก็เพียงชั่วคราว ท่านกล่าวว่าเป็นวิกขัมภนปหาน การละด้วยสะกดไว้ กามฉันทะเป็นต้นที่พ้นไปแล้วยังอาจเกิดขึ้นได้ในเมื่อฉานเสื่อมและมีอารมณ์มายั่ว ถ้าเข้าใจว่ามีจิตวิเวกซึ่งอาศัย กายวิเวกเป็นพื้น จึงจะถูก.

๑/๕/๖๘-๗๖

ถ. ธรรมดาเครื่องยนต์ทุกชนิด จะแล่นไปได้ก็เพราะมีน้ำมัน ต่างชนิดเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง และจะแล่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ก็เพราะมีคนขับคอยบังคับให้เป็นไป ถ้าขาดน้ำมันและคนขับเสียแล้ว ก็ไม่สามารถจะแล่นไปได้ด้วยดี ฉะนั้น แม้สรีรยนต์ ได้แก่อวัยวะ ร่างกายของคนเรานี้ ก็ฉนั้นนั้น จึงอยากทราบว่ามีอะไรเป็นเครื่อง ประดูแต่งหล่อเลี้ยงให้ดำรงอยู่ และให้สามารถเคลื่อนไหว ทำ พุค คิดได้ด้วยดี ? ถ้าขาดเครื่องประดูแต่งเหล่านี้เสียแล้ว จะเป็นอย่างไร ?

ต. มีลมอัสสาสะปัสสาสะ ได้แก่การสังขาร เป็นเครื่องประดู ประนปรือร่างกายให้ดำรงอยู่, มีวิตกวิจารณ์ ได้แก่วจีสังขาร เป็นเครื่อง ประดูวาจา เพราะตริตรองแล้วจึงพูด, มีสัญญา กับเวทนา ได้แก่จิตต- สังขาร เป็นเครื่องประดูแต่งจิต เพราะข้อมจิตให้มีประการต่าง ๆ คุณน้ำข้อมอันจับผ้า, ถ้าขาดเครื่องประดูแต่งเหล่านี้เสียแล้ว ร่างกายก็ จักอรรงอยู่ไม่ได้ วาจาก็จักไม่เป็นภาษา เช่นคำของคนละเมอ หรือ คนเพ้อ และจิตก็จักไม่รู้ ไม่นึกคิดถึงอารมณ์ต่าง ๆ.

๒๕๑๐

ถ. ในสังขารนั้น ๓ เมื่อแตกดับไป จะแตกดับพร้อมกันหรือ ?

หรือต่างขณะกัน ก่อนหลังอย่างไร ?

ด. ในสังขารทั้ง ๒ เมื่อแตกดับย่อมไม่พร้อมกัน คือวจีสังขาร
ย่อมดับก่อน กายสังขารจึงดับ แต่นั่นจิตตสังขารจึงดับต่อภายหลัง.

๑/๕/๖๕

ฉ. คำว่า สังขาร ในหมวดสังขาร ๒ และหมวดสังขาร ๓
หมายความอย่างเดียวกัน หรือต่างกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ด. หมายความว่าต่างกัน. คำว่า สังขารในหมวด ๒ หมาย
ความถึงสิ่งที่ธรรมาคุมเข้าจากธาตุมีใจครอง เช่น ร่างกายมนุษย์และ
ดิรัจฉานเป็นต้นบ้าง ที่ไม่มีใจครอง เช่น ต้นไม้ ภูเขา รถ เรือ
เป็นต้นบ้าง ส่วนในหมวด ๓ หมายถึงสภาพอันแต่งกาย วาจาให้เป็น
ไปได้ เช่นลมอัสสาสะปัสสาสะ เป็นเครื่องแต่งกายให้เป็นอยู่ เรียกกาย-
สังขาร, วิตก วิจารณ์ เป็นเครื่องแต่งกายวาจาให้พูด ถูกต้องได้ความตาม
ภาษา เรียกวจีสังขาร, สัญญา กับ เวทนา เป็นเครื่องแต่งจิตให้มีประการ
ต่าง ๆ เรียกจิตตสังขาร, หมายความว่าต่างกันอย่างนี้.

๒๔๓๓

ฉ. สมบัติ ๓ อย่าง อะไรบ้าง ? จะได้สมบัติ ๓ อย่างนั้นด้วย
กุศลธรรมอะไร ? จงแสดงให้มีหลัก.

ด. สมบัติ ๓ อย่างนั้น คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ
นิพพานสมบัติ. จะได้มนุษย์สมบัติด้วยสัมปทา ๔ อย่างในโลกนี้. จะได้
สวรรค์สมบัติด้วยสัมปทา ๔ อย่างในโลกหน้า. จะได้นิพพานสมบัติด้วย
อริยมรรค ๘ ประการ อีกนัยหนึ่งเมื่อแสดงร่วมกันจะได้สมบัติทั้ง ๓

อย่างนั้น ด้วย ทาน สีล ภาวนา (โดยคถาว่า มานุสสุติกา จ สมุปตติ เทวโลเก จ ยา รติ ยา จ นิพพานสมุปตติ สัพพเมเตน ลพฺภติ อีกอย่างหนึ่ง จะได้สมบัติทั้ง ๓ อย่างด้วยศีล (โดยคถาว่า สีเลน สุกฺตี ยนฺติ สีเลน โภคสมุปทา สีเลน นิพฺพุตี ยนฺติ). อีกนัยหนึ่ง จะได้สมบัติทั้ง ๓ อย่าง ด้วยอัปมาทธรรม (โดยพุทธภาษิตว่า เย เกจิ กุสลา ฆมฺมา สพฺเพเต อปฺปมาทมฺมุลกา ฯ เป ฯ)

(นักเรียนเฉลยโดยนัยไหนก็จงให้อภัย)

๒๔๖๑

ถ. ผู้หวังจะให้พรหมจรรย์ของตนบริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยดี นอก จากประพฤติดตามวินัยแล้ว จะควรประพฤติอะไรอีก ?

ค. ควรบำเพ็ญสมาธิและปัญญาต่อไปตามควร เพราะวินัยเป็น สीलสิกขา เป็นสิกขาที่ต้น. สมาธิเป็นจิตตสิกขา เป็นสิกขาที่ ๒. ปัญญา สิกขา เป็นสิกขาที่ ๓. ทั้ง ๓ สิกขานี้ เป็นข้อปฏิบัติที่ผู้มุ่งประโยชน์ ในพระศาสนาจะพึงดำเนินตามโดยสมควร.

๒๔๖๒

ถ. ในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๓ กล่าวว่า เพ่งธรรมอันอุกฤษฏ์เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา นั้น หมายธรรมอะไร ?

ค. หมายอริยมรรคธรรม. สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอธิ- ปัญญาสิกขา. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นอธิศีล- สิกขา. สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นอธิจิตตสิกขา.

๒๔๖๔

ถ. จงแสดง สीलสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา กับอธีสीलสิกขา
อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา มาทั้ง ๒ ฝ่าย ?

ต. การรักษามารยาท กาย วาจา ให้เรียบร้อย ปราศจากโทษ
นี้จัดเป็นสीलสิกขา การรักษาจิตให้อยู่ในอำนาจ อาจทำให้แน่วแน่
นี้จัดเป็นจิตตสิกขา การหัดใช้ปัญญาให้รอบรู้ในสภาวะธรรมอันเป็นไป
ด้วยความเป็นเหตุและผลแห่งกันและกัน นี้จัดเป็นปัญญาสิกขา. เพ่ง
ธรรมอันอุกฤษฏ์ เรียกว่าอธีสीलสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา.

๒๔๓๔

ถ. การศึกษาในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นกี่ชั้น คืออะไร
บ้าง ? ทำไมจึงแบ่งเช่นนั้น ?

ต. การศึกษาในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ อธีสील
สิกขา ได้แก่การศึกษาชั้นอธีสील ๑ อธิจิตตสิกขา ได้แก่การศึกษา
ชั้นอธิจิต ๑ อธิปัญญาสิกขา ได้แก่การศึกษาชั้นอธิปัญญา ๑. การที่
แบ่งเช่นนี้ เพราะการศึกษาในพระพุทธศาสนามุ่งขัดเกลากิเลสมิใช่เพื่อ
พอกพูนกิเลส ส่วนกิเลสเล่าก็มี ๓ อย่าง คือ อย่างหยาบ อย่างกลาง
อย่างละเอียด อธีสीलสิกขา สำหรับขัดเกลากิเลสอย่างหยาบ, อธิจิต-
ตสิกขา สำหรับขัดเกลากิเลสอย่างกลาง. อธิปัญญาสิกขา สำหรับขัด
เกลากิเลสอย่างละเอียด ซึ่งเป็นที่สุดแห่งการศึกษาในพระพุทธศาสนา.

๒๔๓๕

๑. หมายถึงปฏิบัติให้ยิ่ง คือให้ก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้า ปฏิบัติไม่ถอยหลัง เช่น รักษาศีล ก็รักษาได้
ยิ่งขึ้น ๆ ละเอียดขึ้นจนไม่ต่างไม่พร้อม หรือเรียกว่ารักษามีกำไรไม่ขาดทุน จะเป็น
บาทของสมาธิ แม้สมาธิและปัญญาก็บำเพ็ญได้อย่างละเอียดขึ้นทุกที จนกว่าจะถึงที่สุด. ส.ป.

หมวด ๔

ถ. จงแสดงสัตว์นรก เปรต อสุรกาย ยกตัวอย่างมนุษย์ในปัจจุบันนี้เทียบ?

ต. สัตว์นรก เช่นคนโทษ ถูกรับอาชญาแผ่นดิน ต้องเสวยกรรมกรรมอยู่ในพันธนาการ แต่รัฐบาลให้อาหารกินไม่ออดอยากมากนัก. เปรต เช่นคนตกทุกข์ได้ยาก ออดอยาก หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องได้โดยฝืดเคือง หากินในทางเที่ยวขอทาน. อสุรกาย เช่นคนออดอยากถึงอย่างนั้นแล้ว เทียวลอบทำโจรกรรมในเวลาค่ำคืน ตลอดจนหลอกลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น.

๒๔๖๒

ถ. นิรยะนั้น มีเฉพาะแต่ในลัทธิของเราหรือ ๆ ว่าในลัทธิอื่นก็มี ถ้าเช่นนั้น คำว่า นิรยะ จะพึงสันนิษฐานว่าเป็นภูมิอย่างไร ?

ต. มิใช่จะมีอยู่แต่เฉพาะลัทธิของเราเท่านั้น ในลัทธิอื่นที่เขารับรองความเวียนเกิด ย่อมมีได้เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องสันนิษฐานว่า นิรยะเป็นภูมิแห่งปฏิสนธิจิตฝ่ายอกุศล ซึ่งรวมอยู่ในพวกทุกคติ แต่นิรย่นี้ ในลัทธิของเรากับลัทธิอื่นที่แสดงไว้ต่าง ๆ กันบ้าง คล้ายกันบ้าง ตามสมัชชัลัทธินิยม ถ้าเมื่อจะกล่าวโดยเนื้อความอันเป็นข้อมุ่งหมายแล้ว ย่อมเป็นอันเดียวกัน คือมุ่งแสดงผลของกรรมที่ชั่ว เพื่อให้พ้นจากความชั่วนั่นเอง.

ส. ป.

ถ. จงชี้รูปภาพแห่งปัสเสนธรรมที่ประพตติแล้ว มาให้ดูทั้ง ๔ ข้อ ?

ต. อปัสเสนธรรมที่ประพตติแล้วทั้ง ๔ ข้อ มีรูปภาพให้เกิดความสบาย ให้กุศลเกิดและเจริญขึ้น ให้กุศลเสื่อมสิ้นไปไม่เกิดขึ้นอีก เพราะพิจารณาเลือกเฟ้น ย่อมเป็นเหตุให้เสพแต่ส่วนที่เป็นคุณ ให้อดกลั้นส่วนที่ไม่ปรารถนาอันมาประจวบเข้า ให้เว้นของที่เป็นโทษ และให้บรรเทาอกุศลวิตก.

๒๔๓๔-๓๓

ถ. ผู้บำเพ็ญขันติ อดทนต่อทุกขเวทนา และคำเสียดสีต่าง ๆ ไม่ได้ตอบ และไม่คิดพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อบุคคลผู้เป็นข้าศึก ชื่อว่าได้บำเพ็ญอปัสเสนธรรมข้อไหนอย่างไร ?

ต. ข้อที่อดทนต่อทุกขเวทนาและคำเสียดสีต่าง ๆ ไม่ได้ตอบนั้น ชื่อว่าได้บำเพ็ญปัสเสนธรรมข้อที่ ๒ ความว่า พิจารณาแล้วเว้นของอย่างหนึ่ง. ข้อที่ไม่คิดพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อบุคคลผู้เป็นข้าศึกนั้น ชื่อว่าได้บำเพ็ญอปัสเสนธรรมข้อที่ ๔ ความว่า พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง คือบรรเทาอกุศลวิตก.

๒๔๓๕

ถ. ธรรมอันมีนามว่า อัมปมัญญากับพรหมวิหาร ต่างกันอย่างไร ?

ต. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แม้โดยมีจำกัด จัดเป็น

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 64
พรหมวิหาร. แต่โดยไม่มีจำกัด จัดเป็นอัปมัญญา.

๒๔๖๕

ถ. อุเบกขาในพรหมวิหาร เป็นปฏิปทาของใคร ในอัปมัญญา
เป็นปฏิปทาของใคร ? ท่านใช้ปฏิบัติในโอกาสเช่นไร ?

ด. อุเบกขาที่เป็นพรหมวิหาร เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม
คือเป็นปฏิปทาของผู้ใหญ่ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพรหมโดยสมมติ, อุเบกขา
ที่เป็นอัปมัญญา เป็นปฏิปทาของภิกษุในธรรมวินัยนี้. ในโอกาสที่ต้อง
วางตนเป็นกลาง ในเมื่อจะแผ่เมตตา กรุณา ไม่บังควร เช่นเอา
ใจช่วยโจร หรือในเมื่อจะพลอยยินดีด้วยสมบัติของอีกฝ่ายหนึ่ง จำจะ
ต้องเสียใจด้วยวิบัติของอีกฝ่ายหนึ่ง.

๒๕๑๒

ถ. พรหมวิหาร กับ อัปมัญญา ว่าโดยอารมณ์ต่างกันอย่างไร ?
และอย่างไรเป็นปฏิปทาโดยตรงของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ?

ด. ว่าโดยอารมณ์ พรหมวิหาร มีสัตว์ที่เจาะจงและไม่เจาะจง
เป็นอารมณ์ ส่วนอัปมัญญา มีสัตว์หาประมาณมิได้ เป็นอารมณ์.
อัปมัญญา เป็นปฏิปทาของภิกษุในธรรมวินัยนี้.

๒๕๑๓

ถ. กิริยาเช่นไรเรียกว่าอุเบกขา ที่เป็นอัปมัญญาและพรหม.
วิหารนั้น ต่างกันอย่างไร ? และต่างจากอุเบกขาในโพชฌงค์หรือไม่ ?
อธิบาย.

ด. กิริยาที่วางเฉย หรือวางตนเป็นกลาง ในเมื่อแผ่เมตตา

กรุณาไปในฐานะอันมิบังควร เช่นเอาใจช่วยเพื่อที่รักผู้ประพฤติน เป็นโจร หรือวางตนเป็นกลางไม่เอนเอียง ไม่พลอยยินดีด้วยสมบัติ และวิบัติของ ๒ ฝ่ายผู้เป็นความชนะและแพ้กัน เช่นนี้เรียกว่าอุเบกขา อุเบกขาที่แผ่ทั่วไปโดยไม่เจาะตัวและไม่มีการจำกัด เป็นอัปมัญญา ที่แผ่ ไม้ทั่วไป โดยเจาะตัวก็ดี โดยไม่เจาะตัวแต่ยังมีจำกัดคือมุ่งเฉพาะ ในหมู่นั้นหมู่นี้ก็ดี จัดเป็นพรหมวิหาร. ต่างกันอย่างไร. และต่างจาก อุเบกขาในโพชฌงค์ เพราะนั่นเป็นองค์แห่งธรรมเครื่องตรัสรู้ หมายถึงเอาความวางเฉยอยู่ในวาระแห่งจิตซึ่งได้รับอบรมเป็นลำดับมาแล้วจาก โพชฌงค์เบื้องต้นจนเป็นสมาธิ* และเกี่ยวเพียงเรื่องจิตของตนไม่ต้อง แล้วย่างต้น.

๓/๑๑/๖๓

ถ. พรหมโดยอุปบัติก็ดี พรหมโดยสมมติคือผู้ใหญ่ก็ดี ย่อม อยู่ด้วยธรรมเหล่าไหน และอย่างไรจัดเป็นปฏิปทาของภิกษุในพระ ธรรมวินัยนี้?

ค. ธรรมเหล่านี้ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่แผ่โดย เจาะตัวก็ดี โดยไม่เจาะตัวแต่ยังมีจำกัด มุ่งเอาหมู่นั้นหมู่นี้ก็ดี จัดเป็น พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม. อย่างแผ่โดย ไม้เจาะตัว ไม้มีการจำกัด จัดเป็นอัปมัญญา แปลว่า ภาวนามีสัตว์ หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์ เป็นปฏิปทาของภิกษุในพระธรรมวินัยนี้.

๒๔๓๖

๑. อุเบกขาในโพชฌงค์ หมายถึงอุเบกขญาณ คือ พิจารณาเห็นแล้วจึงวางเฉย. ส.ป.

ถ. อเสขบุคคลมีกี่จำพวก? คือใครบ้าง?

ต. มี ๔ จำพวก. คือ สุกขวิปัสสกะ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๑
เกตวิชชะ ผู้ได้วิชาสาม ๑ ฉพภิญโญ ผู้ได้อภิญญาหา ๑ ปฏิสัมภิ-
ทัปปัตตะ ผู้ถึงปฏิสัมภิตา ๑.

๒๕๑๗

ถ. พระอรหันต์ ๔ และพระอริยบุคคล ๔ ต่างจากพระเสขะและ
พระอเสขะอย่างไร? ท่านเหล่านั้นละสังโยชน์อะไรได้บ้าง?

ต. พระอรหันต์ ๔ กับพระอเสขะ เหมือนกันโดยอาการที่ละ
กิเลสได้สิ้นเชิง ต่างกันโดยอาการที่หมายรวมและไม่รวม. พระอรหันต์
รวมอยู่ในพระอเสขะ แต่ที่แยกเป็น ๔ ก็ด้วยอำนาจที่ทรงคุณพิเศษ
ต่างกัน คือ สุกขวิปัสสโก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน เทวิชโช ผู้ได้
วิชา ๓ ฉพภิญโญ ผู้ได้อภิญญา ๖ ปฏิสัมภิตปุตโต ผู้ถึง
ปฏิสัมภิตา. ส่วนพระอรหันต์ ๔ ที่ต่างจากพระเสขะ คือ พระเสขะยัง
ละกิเลสไม่ได้สิ้นเชิง พระอรหันต์ละกิเลสได้สิ้นเชิง พระอริยบุคคล ๔
นั้น หมายรวมทั้งพระเสขะและพระอเสขะ. พระอริยบุคคล ๓ เบื้องต้น
คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี เป็นพระเสขะ.
พระอรหันต์เป็นพระอเสขะ.

พระโสดาบัน ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
สีลัพพตปรามาส.

พระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้ ๓ เหมือนพระโสดาบัน กับทำ
ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง.

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 67

พระอนาคามี ละสังโยชน์เพิ่มขึ้นได้อีก ๒ อย่าง คือ กามราคะ
ปฏิฆะ รวมเป็น ๕ อย่าง เรียกว่าโอรัมภาคิยะ.

พระอรหันต์ ละอุทัมภคิยสังโยชน์ได้อีก ๕ คือ รูปราคะ
อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ อวิชา รวมเป็นสังโยชน์ ๑๐.

๒๔๓๒-๒๕๑๖

ถ. พระอรหันต์ได้นามว่า สุขทวีปัสสกะ ท่านว่าเป็นผู้เห็นแจ้ง
อย่างแท้จริงนั้น หมายความว่าอย่างไร ?

ค. หมายความว่า ท่านเป็นผู้เห็นแจ้งในธรรมทั้งปวง จนละ
กิเลสได้เป็นสมุจเฉทเหมือนกัน พระคุณของท่านนอกจากละกิเลสได้
แล้วไม่ได้ทรงคุณอะไรให้เป็นส่วนพิเศษ เช่นวิชา อภิญญา เป็นต้น
ท่านย่อมไม่ได้.

ส. ป.

ด. พระอรหันต์ ๔ จำพวก ท่านได้เจริญกัมมัฏฐานอะไร จึง
บรรลुพระอรหัต และหลุดพ้นด้วยวิมุตติอะไร ?

ค. พระอรหันต์สุขทวีปัสสกะ เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลุดพ้น
ด้วยปัญญาวิมุตติ. พระอรหันต์เตวิชชะ พระอรหันต์ฉฬภิญโญ พระ-
อรหันต์ปฏิสัมภิตปิตตะ เจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน
หลุดพ้นด้วยเจโตวิมุตติ.

๒๕๐๓

ด. สมณะมีปฏิปทาอย่างไร ท่านจึงสรรเสริญว่าดำเนินตาม
อริยวงศ์ และจักได้อานิสงส์คือผลดีอย่างไร ตามวิสัยแห่งพระอริย-

บุคคล ?

ต. พระสมณะมีปฏิปทาสันโดษด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ ตามมีตามเกิด และยินดีในการเจริญกุศลและการละอกุศล เช่นนี้ และท่านสรรเสริญว่า ดำเนินตามอริยวงศ์ จักได้อานิสงส์ คือเมื่อเป็นผู้มีปฏิปทาเช่นนี้แล้ว ไม่ต้องทำอเนสนาคือการแสวงหาไม่ควร เพราะเหตุปัจจัย ๓ นี้ เมื่อยังไม่ได้ก็ไม่ได้ทุรนทุราย เมื่อได้ก็บริโภคนแต่ไม่ติดใจในปัจจัย ๓ นั้น และไม่ยกตนข่มท่าน เพราะสันโดษ และยินดีในภาวณาและปหานะนั้น ปฏิปทาเช่นนี้ยังผู้ดำเนินให้ได้รับ สรรเสริญและสันติสุขสมภาวะของสมณะโดยแท้ และอานิสงส์อย่างนี้เป็นที่ยินดีของพระอริยบุคคลยิ่งนัก.

๑๑/๓/๖๓

ถ. ภิกษุประพฤติอย่างไร จึงจะถูกต้องตามปฏิปทาของพระ อริยเจ้าที่เรียกว่าอริยวงศ์ เมื่อประพฤติถูกต้องแล้วจะได้รับผล อย่างไร ? และถ้าไม่ประพฤติตามจะได้รับผลอย่างไร ?

ต. ประพฤติให้มีสันโดษ ด้วยปัจจัยทั้ง ๓ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ตามมีตามได้ และยินดีในการเจริญกุศล และการละอกุศล. ปัจจัยนั้นจำเป็นที่ภิกษุต้องแสวงหา เพราะเป็นเครื่องทำนุบำรุงให้มีชีวิตอยู่ได้ ถ้าขาดปัจจัยเสียแล้ว ชีวิตก็ตั้งอยู่ไม่ได้ แต่การแสวงหา นั้น ต้องแสวงหาในทางที่ชอบไม่เกี่ยวข้องการเบียดเบียนคนอื่น เมื่อได้มาเท่าใดก็ยินดีบริโภคนเท่านั้น ไม่ทะเยอทะยานอยากได้มากจนเกินสมควร เมื่อไม่ได้หรือได้น้อยก็ไม่ทุรนทุรายและ

เสียใจ ไม่ทำใจให้ติดอยู่ในปัจจัยเหล่านั้น ทั้งไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะเหตุแห่งการแสวงหา นั่น. ส่วนการเจริญกุศลและการละกุศล นั้น เป็นกิจที่ต้องทำอยู่เสมอ ตามคราวตามโอกาสที่สามารถจะทำได้ ไม่เกียจคร้านและไม่ทอดยเสีย เมื่อปฏิบัติตามปฏิปทา เหล่านี้ได้ดีแล้ว ย่อมได้ความสุขใจและปลอดโปร่งใจ เพราะความประพฤติดีปฏิบัติชอบของตน ไม่ต้องเดือดร้อน เพราะความเดือดร้อน เนื่องด้วยการแสวงหาไม่สมควร และประพฤติเสียหายโดยประการต่าง ๆ จะอยู่ที่ไหนก็มีภัยมีเวรกับผู้อื่นเป็นอันไม่ได้มีความสุขใจ.

๒๔๗๒-๒๕๑๖

ถ. อริยวงศ์ แปลว่าอะไร? ปัจจัย ๔ เป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิตมิใช่หรือ แต่ความสันโดษในที่นี้ทำไมท่านจึงจัดเอาแต่ ๓ ไม่จัดคิลานเภสัชเข้าด้วย นี่เป็นเพราะเหตุไร?

ต. อริยวงศ์ แปลว่า เชื้อสายหรือเหล่ากอของพระอริยเจ้า โดยความได้แก่ปฏิปทาของพระอริยเจ้า. ปัจจัย ๔ เป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิตก็จริง แต่ความสันโดษในที่นี้ท่านยกคิลานเภสัชออก เพราะว่าปัจจัย ๓ อย่างนั้น พอจะถือเอาแต่ตามมีตามเกิดได้ เพราะเป็นเครื่องยังอรรถภาพร่างกายให้เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนยาจะถืออย่างนั้นไม่ได้ เพราะยาบางอย่างถูกกับโรค บางอย่างไม่ถูก ไม่ทั่วไปแก่โรคทุก ๆ ชนิด เมื่อได้มาอย่างใด ก็บริโภคอย่างนั้น บางคราวอาจเป็นโทษ เพราะเป็นเครื่องแสลงแก่โรคก็ได้ เพราะฉะนั้น ในเรื่องยาจึงถือสันโดษไม่ได้ ต้องเลือกบริโภคหรือแสวงหาแต่ที่ถูกแก่โรค

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 70
ซึ่งเกิดขึ้น.

ส. ป.

ถ. รูป ๔ ก็ได้ชื่อว่าเป็นกัมมัญฐานชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
อรุปกัมมัญฐาน กัมมัญฐานชนิดนี้ควรเจริญเป็นนิจหรือ ๆ เมื่อกาลไร
จึงควรเจริญ เพราะเหตุไร ?

ต. ไม่ควรเจริญเป็นนิจ ควรเจริญเมื่อเวลาที่โยคาวจรผู้บำเพ็ญ
เพียรได้เจริญกัมมัญฐานอื่น ๆ เป็นพื้นมาแล้ว. เพราะอรุปกัมมัญฐาน
เป็นกัมมัญฐานละเอียดยากที่จะกำหนดได้ ถ้าไม่ได้กัมมัญฐานอื่นเป็น
พื้นมาก่อน เมื่อเจริญอาจไม่ได้รับผลเลย เมื่อไม่ได้รับผล ย่อมจะ
กลับทำจิตให้ฟุ้งอีก.

ส. ป.

ถ. รูปฌาน ๔ จัดเป็นโลกิยะหรือโลภกุตระ ? ผู้บำเพ็ญเพียร
ถึงขั้นนี้แล้ว หากจตุตถ จักไปเกิดที่ไหน ?

ต. จัดเป็นโลกิยะ. ผู้บำเพ็ญเพียรได้รูปฌานแล้ว หากจตุตถท่าน
ว่าไปเกิดในพรหมโลกชั้นอรุปพรหม.

ส. ป.

ถ. คำว่า อาหาร ได้แก่อะไร ? มีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?

ต. คำว่า อาหาร ได้แก่ปัจจัยที่นำผลมา. มี ๔ อย่าง คือ
กวจิณหารอาหาร อาหารคือคำข้าว ๑ ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ ๑
มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญเจตนา ๑ วิญญาณาหาร อาหาร

คือวิญญาณ.

๒๕๑๖

ถ. คำว่าอาหาร ได้แก่อะไร ? อาหารชนิดที่กลืนกินเรียก
อาหารก็ควรอยู่ แต่อย่างอื่นเหตุไฉนจึงเรียกว่าอาหารด้วย ?

ต. อาหารได้แก่กรรมอันเป็นปัจจัยนำผลมา. อย่างอื่นที่เรียกว่า
อาหารด้วยนั้น เพราะผัสสะเป็นปัจจัยแห่งเจตสิกอันจะพึงเกิดโดยวิถี มี
เวทนาเป็นต้น มโนสังขเจตนาเป็นปัจจัยแห่งการทำการพูดการคิด ซึ่ง
จัดเป็นกรรม วิญญาณ น่าจะได้แก่ปฏิสนธิวิญญาณอันเป็นปัจจัยแห่ง
นามรูป กล่าวโดยสมมติ คืออรรถภาพข้างหน้าอันเจริญขึ้นโดยลำดับ.

๒๕๑๗

ถ. อุปาทานได้แก่อะไรบ้าง ? เกิดขึ้นเพราะอะไร ?

ต. ได้แก่ความคือมั่น มี ๔ ประการ คือ ๑. กามอุปาทาน ถือ
มั่นกาม ๒. ทิฏฐอุปาทาน ถือมั่นทิฏฐิ ๓. สิล্পพทุอุปาทาน ถือมั่นศีล
พรต ๔. อัตตวาทุอุปาทาน ถือมั่นวาทะว่าตน. เกิดขึ้นเพราะมีตัณหา
ตามบาลีว่า ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ อุปาทานมิ เพราะมีตัณหา
เป็นเหตุ.

๒๕๑๘

ถ. จงแสดงโทษของอุปาทาน ๔ ว่ามีเช่นไร ?

ต. ถือมั่นในกาม ทำให้ใจหมกมุ่น จนเป็นเหตุให้อิสสาหรือ
หึงจัด ไม้เป็นทางแห่งผาสูกใจ ถือมั่นในทิฏฐิ ทำให้เป็นคนหัวดี
เป็นเหตุให้ทุ่มเถียงทะเลาะแตกสามัคคี. ถือมั่นในศีลพรตงมกาย ก็ป่วย

การเปล่าประโยชน์. ถือน้ำมันในวาทะว่าตน ทำให้เป็นคนมีมานะกล้า ถือเราถือเขาถือพวก ย่อมเป็นไปเพื่อไม่สงบเรียบร้อยอันไม่ใช่เป็นทางผาสุกทั้งนั้น.

๒๔๖๒

ถ. จงแสดงอุปาทาน ๔ พร้อมทั้งคำอธิบายและบรรยายมาด้วยว่าทำอะไรจึงจะถอนได้?

ค. กามอุปาทาน ได้แก่ถือน้ำมันกามด้วยอำนาจกามตัณหาหมกมุ่นอยู่ของเรา จนเป็นเหตุอุิสสาหรือหึง. ทิฏฐอุปาทาน ได้แก่ถือน้ำมันความเห็นผิดด้วยอำนาจหวัคือ จนเป็นเหตุเถียงทะเลาะกัน. สัพพตอุปาทาน ได้แก่ถือน้ำมันศีลพรตถือธรรมเนียมที่เคยประพฤติมาจนชิน ด้วยอำนาจความเชื่อว่าขลัง จนเป็นเหตุหวัคือองมงาย. อัตตวาทุอุปาทาน ได้แก่ถือเราถือเขาด้วยอำนาจมานะ จนเป็นเหตุถือพวก. การถอนอุปาทานเข้าใจว่า ย่อมสำเร็จแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นโดยแยบคาย หมายถึงเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และหน่ายในทุกขันธ์ ไม่เพิลิดเพิลินหมกมุ่นในสังขารอันชั่วยวนเสน่หา และละทิฏฐิมานะถือผิดและความถือตัวเสียได้ เชื่อมั่นในกัมมัศกคาญาณเมื่อผู้ใดเห็นโทษเห็นภัยในอุปาทานการยึดถือ แล้วไม่ถือน้ำมัน คือถือน้ำมันข้างแล้ว ดังแสดงมาทั้ง ๔ และยินดีในธรรมเป็นเครื่องสละการถือน้ำมันผู้นั้นย่อมถอนอุปาทานได้.

๑/๕/๖๘

ถ. ธรรมอย่างเดียวกัน แต่เรียกชื่อต่างกัน คือเรียกว่าโอะมะบั้ง

โยคะบ้าง อาสวะบ้าง มีอธิบายต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?

ด. มีอธิบายต่างกัน ธรรม ๔ อย่าง คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา ล้วนแต่เป็นกิเลสด้วยกันทั้งสิ้น ที่ท่านเรียกว่าโอฆะ เพราะเป็นห่วงท่วมทับสัตว์ ประคองห้วงน้ำหลากมา ย่อมทั่วทับสัตว์ไว้ ไม่ให้มีโอกาสที่จะไต่ล้นขึ้นได้ แม้จะตาย ก็ต้องตายอยู่ในห้วงน้ำนั้น ที่ท่านเอามาใช้เป็นชื่อของกิเลสชนิดหนึ่ง ก็เพราะกิเลสชนิดนี้ ท่วมกระแสน้ำใจสัตว์ไม่ให้ไต่ล้นขึ้นได้ แม้จะตาย ก็ต้องตายอยู่ในห้วงของกิเลสเหล่านี้. ที่เรียกว่าโยคะ เพราะเป็นเครื่องประกอบหรือผูกสัตว์ไว้ไม่ให้หลุดไปได้ เปรียบเหมือนเชือกที่ผูกสัตว์ไว้ไม่ให้หลุดไปได้ตามความปรารถนา กิเลสเหล่านี้แต่ละอย่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องผูกได้ทั้งสิ้น เมื่อสัตว์ตกเข้าไปมักพอใจคิดอยู่ ที่เรียกว่าอาสวะ เพราะเป็นเครื่องดองอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมหมักหมมอยู่ในสันดานสัตว์เหล่านี้แต่ละอย่าง ๆ ยากที่จะปลดเปลื้องให้พ้นไปได้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงได้เรียกชื่อไว้ต่าง ๆ กัน.

ส. ป.

ด. กาม ภพ อวิชชา จัดเป็นโอฆะก็ชอบแล้ว ส่วนทิฏฐิก็เป็นเพียงความเห็นเท่านั้น ทำไมท่านจึงจัดเป็นโอฆะด้วยเล่า ?

ด. ทิฏฐิเป็นเพียงความเห็นก็จริง แต่ความเห็นในที่นี้ ท่านประสงค์ความเห็นผิด เรื่องของความเห็นผิดนี้ เมื่อมีอยู่แก่ใครแล้ว ยากที่จะถอนได้ เมื่อถอนความเห็นผิดไม่ได้แล้ว แม้จะมีใครสั่งสอนอย่างไร ก็คงไม่เชื่อได้ง่าย เมื่อเชื่อไม่ได้จะกลับทำให้ถูกได้อย่างไร ก็คง

ต้องถือผิดถือร้อนอยู่อย่างนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ถอนตัวขึ้นไม่ได้ คงต้องจมอยู่ในความเห็นผิคนั่นเอง เปรียบเหมือนน้ำที่ท่วมสรรพสัตว์ เมื่อสรรพสัตว์ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่งเป็นเกาะ ก็คงต้องจมน้ำตาย ตายอยู่ในน้ำฉะนั้น.

ส. ป.

ถ. อริยมรรคซึ่งทำกิจในอริยสัจ ๔ นั้น เป็นมรรค ๘ ไซ้ใหม่ ถ้าไม่ใช่ก็แล้วไป ถ้าใช่ ทำไมจึงว่าทำกิจในขณะเดียวกันได้ เพราะมีถึง ๘ อย่างด้วยกัน ?

ต. มรรค ๘ นั้นเอง แต่เมื่อทำกิจในขณะเดียวกันได้นั้น ต้องอาศัยผู้บำเพ็ญ บำเพ็ญไปจนแก่กล้าทำให้อริยมรรคนั้นมีส่วนเสมอกัน มีกำลังไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ในที่สุดทำให้เป็นเอกสมังคี คือมีองค์เป็นอันเดียวกัน เมื่อรวมเป็นองค์อันเดียวกันแล้ว ย่อมทำกิจในอริยสัจได้พร้อมกันในคราวเดียว เปรียบเหมือนคน ๘ คน ช่วยกันยกเสาต้นเดียวกันโดยพร้อมกัน เมื่อเสาดั้งขึ้นไปแล้ว ก็ทำนายไม่ได้ว่า ขึ้นด้วยกำลังของใคร เพราะอาศัยกันและกันด้วยความพร้อมเพรียงกัน อริยมรรคเมื่อทำกิจในอริยสัจก็เป็นเช่นนี้ จึงว่าทำกิจในขณะเดียวกัน คือทำการกำหนดรู้ ทำการละ ทำให้แจ้ง ทำให้เกิด.

ส. ป.

ถ. ทุกข์ในอริยสัจนั้น มีอะไรบ้าง ? กำหนดรู้ทุกข์นั้นกำหนดอย่างไร ?

ต. คือ ชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ มรณะ ความตาย โสกะ ความแค้นใจ ปริทเวะ ความรำไรหรือคร่ำครวญ ทุกข์

ความไม่สบายกาย โทมนัส ความไม่สบายใจ อุปายาส ความคับ
แค้นใจ อภัยวิสัย ความได้ประสพอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ปิยวิสัย
ความพลัดพรากจากอารมณ์เป็นที่รัก เหล่านี้ จัดเป็นทุกข์ ในอริยสัจ.
กำหนดรู้เท่าทันต่อสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นทุกข์ คือเป็นสภาพที่ทนได้โดยยาก
แต่ละอย่าง ๆ นี้เรียกว่ากำหนดรู้ แต่มิได้หมายเอากำหนดรู้ไปตาม
สัญญา ประสงค์กำหนดรู้ด้วยการพิจารณาเห็น อันเป็นตัวยุทธ.

ส. ป.

ก. มรรคนั้นกำจัดสังโยชน์ได้ด้วยวิธีอย่างไร ?

ข. ด้วยวิธีกำหนดรู้ทุกข์สัง ละสมุทัยสัง ทำให้แจ้งนิโรธสัง
ทำมรรคสังให้เกิด.

๒๔๖๑

ก. คำว่า อริยมรรค เมื่อเกิดขึ้น ย่อมทำกิจ ๔ (ในอริยสัจ)
ในขณะเดียวกันนั้น ทำอย่างไร ? จงแสดง.

ข. เมื่ออริยมรรค คือสัมมาทิฐิเกิดขึ้น ย่อมกำหนดรู้ทุกข์ตาม
สภาพ ทุกขนิโรธ ชื่อว่าทำให้แจ้งเพราะปรากฏขึ้นด้วยละตัณหาอันเป็น
ทุกข์สมุทัยเสียได้ การกำหนดรู้ทุกข์ตามสภาพอันเป็นเหตุทุกข์สมุทัย
และทำนิโรธให้แจ้ง ก็เป็นตัวยุทธเอง จึงชื่อว่าทำมรรคให้เกิดขึ้น
ดังนี้.

๒๔๖๒

ก. จงแสดงกิจในอริยสัจ ๔ ท่านว่าอริยมรรคเมื่อเกิดขึ้นย่อม
ทำกิจ ๔ ในขณะเดียวกัน คำนั้นมีอุปมาอย่างไร ?

๓. กิจในอริยสัจ ๔ คือ ๑. ปริญา กำหนดรู้ทุกข์สัจ

๒. ปหานะ ละสมุทัยสัจ ๓. สัจฉิระณะ ทำให้แจ้งนิโรธสัจ ๔. ภาวนา ทำมรรคสัจให้เกิด. มีอุปมาด้วยประทีปน้ำมัน อันบุคคลจุดขึ้น ย่อมสำเร็จกิจทั้ง ๔ ในขณะเดียวกัน คือยังไส้ให้เกรียมใหม่ ๑ กำจัดความมืดเสียได้ ๑ ส่องแสงสว่างให้กระจ่างออก ๑ ทำน้ำมันให้หมดสิ้นไป ๑ เป็นอันว่าอริยมรรคเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดกิเลสให้สิ้นไป เหมือนไฟดับไม่มีเชื้อตามขึ้น.

๒๔๖๔-๓/๑๑/๖๓-๒๕๐๕

๓. อันฉานไม่เป็นอันเดียวกันหรือ จึงเรียกว่าฉาน ๔ ?

๓. เป็นอันเดียวกันโดยเป็นอุปมา แต่มียิ่งหย่อนกว่ากัน ท่านจึงจัดแยกประเภทออกไปเป็น ๔ นั้น ดังนี้ ปฐมฉาน ยังมีวิตก มีวิจารณ์ เหมือนอารมณ์ของคนสามัญ แต่มี ปิติ และสุข เกิดแต่วิเวก (ไม่อาศัยกามคุณารมณ์อย่างของคนสามัญ) และได้เอกัคคตา ท่านกล่าวว่ามืองค์ ๕. ทุติยฉาน ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ แต่ยังมีปิติ และสุขเกิดแต่สมาธิ และได้เอกัคคตา ท่านกล่าวว่ามืองค์ ๓. ตติยฉาน วางปิติเสีย แต่ยังได้เสวยสุขและได้เอกัคคตา ท่านกล่าวว่ามืองค์ ๒. จตุตถฉาน และสุขได้อีกเป็นแต่อุเบกขากับได้เอกัคคตา ท่านกล่าวว่ามืองค์ ๒.

๓/๑๑/๖๐

๓. สมาธิมีคุณอย่างไร ? ที่จะสำเร็จเป็นรูปฉาน ๔ มีอารมณ์ ประณีตกว่ากันอย่างไร ?

ต. มีคุณคือเป็นเครื่องทำจิตใจให้มั่นคง เป็นจิตอาจสามารถใน
การทำงาน อุดหนุนกำลังใจให้เกิดปัญญาอย่างสุขุมคือรู้แจ้งตามเป็นจริง
เพราะการทำใจให้นิ่งจนมีอารมณ์เดียว ย่อมรวมอารมณ์ที่จะพึงคิด
พล่านไปให้เป็นหนึ่ง ซึ่งเปรียบด้วยน้ำที่ไหลไปทางเดียว ย่อมเชียว
กว่าที่ไหลบ่าไปหลายทาง. ซึ่งเปรียบด้วยน้ำที่ไหลไปทางเดียว ย่อมเชียว
จนใจแน่นแน่วดังลงไปเป็นอัปนาสมาธิ มีอารมณ์ประณีตกว่ากันอย่างนี้
ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือยังมีตริกซึ่งเรียกว่าวิตก และยังมีตรองซึ่ง
เรียกว่าวิจาร์ เหมือนอารมณ์แห่งจิตของคนสามัญ แต่ตริกตรองใน
ทางที่ไม่ประกอบด้วยกิเลสกรรมและอกุศลกรรม ซ้ำมีปีติ คือความอิมใจ
และสุขคือความสบายใจ เกิดแต่วิเวกคือความเจียมสังัด กับประกอบ
ด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป ซึ่งเรียกว่า เอกัคคตา. ทุตยฌาน
มีองค์ ๓ ละวิตกวิจาร์เสียได้ คงอยู่แต่ปีติ และสุขอันเกิดแต่สมาธิ
กับเอกัคคตา. ตติยฌานมีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับ
เอกัคคตา จตุตถฌานมีองค์ ๒ เหมือนกัน ละสุขเสียได้ กลายเป็น
อุเบกขาชื่อเฉย ๆ กับเอกัคคตา.

๗/๑๑/๖๗

ถ. ฌาน ท่านกล่าวว่าเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างกลาง คือ
นิวรรณ์มิใช่หรือ ? ถ้าเช่นนั้นลองแสดงอารมณ์แห่งฌาน ๕ ว่าอย่างไร
ปราบนิวรรณ์ตัวไหน ?

ต. ใช่, เอกัคคตา ปราบกามฉันทะ ปีติ ปราบพยาบาท

วิตก ปราบถีนมิทชะ สุข ปราบอุทัจจกุกุจจะ วิจาร ปราบวิจิจิจฉา.

๑๕/๘/๓๐

ถ. ฌาน มีอะไรเป็นอารมณ์ และองค์แห่งฌาน ๕ นั้น องค์
ฌานอย่างไรเป็นคู่ปรับกับนิวรรณ์อย่างไร ?

ค. รูปฌาน มีรูปเป็นอารมณ์ อรูปฌาน มีอรูปเป็นอารมณ์
เอกัคคตาเป็นคู่ปรับกับกามฉันทะ ปีติเป็นคู่ปรับกับพยาบาท วิตก
เป็นคู่ปรับกับถีนมิทชะ สุขเป็นคู่ปรับกับอุทัจจกุกุจจะ วิจารเป็นคู่
ปรับกับวิจิจิจฉา.

๑/๗/๓๓

ถ. ทักขิณาหมายถึงอะไร ? ทักขิณานั้นจะบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์
มีอะไรเป็นเครื่องหมาย ?

ค. หมายถึงของทำบุญ ทักขิณาที่จะบริสุทธิ์ในฝ่ายทายกหรือใน
ฝ่ายปฏิบัติทาหก หรือทั้ง ๒ ฝ่าย มีศีลมีกัลยาณธรรมเป็นเครื่องหมายให้รู้
ได้ว่า บริสุทธิ์ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้ง ๒ ฝ่าย. ทักขิณาที่จะไม่บริสุทธิ์
ในฝ่ายทายกหรือในฝ่ายปฏิบัติทาหก หรือทั้ง ๒ ฝ่าย มีทุศีลมีอธรรมเป็น
เครื่องหมายให้รู้ได้ว่าไม่บริสุทธิ์ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้ง ๒ ฝ่าย.

๑๕/๘/๖๐

ถ. คนเกิดมาย่อมต้องการสุข ไม่ต้องการทุกข์ ที่ทุกข์ก่อน
ก็เพราะเห็นสุขข้างหน้า จึงลงทุนทุกข์เพื่อสุข ที่รู้สึกรว่ามีทุกข์ข้างหน้า
แต่เฉพาะหน้าเป็นสุข จึงถือเอาสุขเสียก่อน ส่วนทุกข์ข้างหน้าจะ
เป็นอย่างไร ก็ยอมรับและแก้ไขผ่อนปรนไปตามกาล ส่วนธรรม-

สมาทานข้อต้นว่า ให้ทุกข์ในปัจจุบันและมีทุกข์เป็นวิบากต่อไป ดังนี้
จะมีใครทำ ธรรมสมาทานข้อต้นก็ต้องเป็นอันเกินไป ? ถ้ามี จงหา
ตัวอย่างมา.

ต. ธรรมสมาทานข้อต้นไม่เกิน มีตัวอย่าง ตามแบบท่านก็ได้
แสดงไว้แล้วว่า เช่นคนคนพาล ถูกคนพาลล่อพาไปปล้นทรัพย์ของ
คนอื่น ผู้นั้นแม้ไม่สมัครทำ แต่หลวมตัวเข้าไปเสียแล้ว ถ้าไม่ทำกับ
มัน กลัวมันจะฆ่าเสีย ต้องจำใจทำ.

๒๔๖๕

ถ. จงแสดงธรรมสมาทาน ๔ พร้อมด้วยตัวอย่าง ?

ต. ๑. ธรรมสมาทานบางอย่าง ให้ทุกข์ในปัจจุบัน และมีทุกข์
เป็นวิบากต่อไป.

๒. ให้ทุกข์ในปัจจุบัน แต่มีสุขเป็นวิบากต่อไป.

๓. ให้สุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นวิบากต่อไป.

๔. ให้สุขในปัจจุบัน แต่มีสุขเป็นวิบากต่อไป.

ข้อ ๑ เช่นคนคนพาล ถูกคนพาลล่อพาตัวไปปล้นเอาทรัพย์
ของคนอื่น ผู้นั้นไม่สมัครทำเลย แต่หลวมตัวเข้าไปเสียแล้ว ถ้าไม่
ทำกับมัน กลัวมันจะฆ่าเสีย ต้องจำใจทำ. ข้อ ๒ คนช่วยชีวิต
ผู้อื่นด้วยฝ่าอันตราย เช่นช่วยคนตกน้ำ. ข้อ ๓ คนหากินโดยทาง
มิฉฉาอาชีพะ หาทรัพย์ได้คล่อง ๆ เช่นรับของโจรหรือรับสินบน.
ข้อ ๔ คนมีทรัพย์จ่ายทรัพย์ของตนเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ได้ความเบิกบาน
ใจ คนทำบาปตายแล้ว ย่อมไปสู่ทุกคติ คนทำบุญตายแล้วย่อมไป

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 80
สู่สุดติ.

๒๔๖๓

ถ. ธรรมสมาทานทั้ง ๔ ข้อ ใอย่างไหนจัดว่าเป็นดีที่สุด? ผู้ศึกษาปริยัติธรรมได้ชื่อว่าสมาทานธรรมสมาทานข้อไหนใน ๔ ข้อนั้น? เพราะเหตุไร?

ต. อย่างที่ ๔ ความว่า ธรรมสมาทานบางอย่าง ให้สุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป นับว่าเป็นดีที่สุด. ผู้ศึกษาปริยัติธรรมได้ชื่อว่าสมาทานธรรมสมาทานข้อที่ ๒ ความว่า ธรรมสมาทานบางอย่างให้ทุกข์ในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป. เพราะการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นการทำความดี แต่ต้องเหนื่อยยากลำบาก ครั้นเรียนเสร็จและสอบได้ ย่อมได้รับความสุขใจ.

๒๕๑๓

ถ. ผู้ปฏิบัติธรรม ได้บรรลุผลช้าเร็วยากง่ายเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไรบ้าง?

ต. ต่างกัน คือบางพวกปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า บางพวกปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว บางพวกปฏิบัติสะดวกแต่รู้ได้ช้า บางพวกปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว.

๒๔๖๒

ถ. ความเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในเหตุผล รู้จักใช้ถ้อยคำสำนวนทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ทั้งมีไหวพริบทันคน ทันท่วงที่ต่อเหตุการณ์ จะจัดเข้าในปฏิสัมภทาข้อไหนได้บ้าง? ถ้าเห็นว่าได้ จงจัดมาดู.

๓. จัดเข้าได้ทุกข้อ. จัดดังนี้ คือ

ความรู้แตกฉานในเหตุ จัดเป็นสัมมปฏิบัติสัมภินิสา

ความรู้แตกฉานในเหตุผล จัดเป็นอรรถปฏิบัติสัมภินิสา

ความรู้จักใช้ถ้อยคำสำนวนให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย เป็นนินฺรุติปฏิบัติสัมภินิสา.

ความที่มีไหวพริบทันคน ทันท่วงที่ต่อเหตุการณ์ จัดเป็นปฏิภาณปฏิบัติสัมภินิสา.

๒๕๐๖-๒๕๒๑

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๒๕๖๔

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๓. ก. ภูมิต่างกันอย่างไร ? เหตุไหนท่านจึงจัดภพเป็น ๓ ภูมิเป็น ๔ ?

๒๕๖๖

ถ. จงอธิบายความต่างกันของคำว่า " มรรค " และ " ผล "

โดยยกข้ออุปมาเปรียบเทียบให้เห็นแจ้งชัด ?

ค. คำว่า " มรรค " ได้แก่ญาณความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์
ได้เด็ดขาด ส่วนคำว่า " ผล " ได้แก่ธรรมารมณ อันสืบเนื่องมา
แต่มรรค เสวยกำไรที่มรรคได้ทำไว้นั้น. มีข้ออุปมาเปรียบเทียบไว้
ดังนี้ สังโยชน์เปรียบเหมือนโรคในกาย มรรคเหมือนอาหารรักษา
โรคให้หาย ผลเหมือนความสุข อันเกิดเพราะความสิ้นโรค. อีกอุปมา
หนึ่ง สังโยชน์เหมือนโจรในป่า มรรคเหมือนกิริยาปราบโจร ผลเหมือน
ความสงบราบคาบเกิดมีเพราะหมดโจร.

๒๕๐๘

ด. ผล เป็นส่วนกำไรที่ได้มาจากมรรค ญาณหรือวิปัสสนาญาณ
ที่เป็นไปในระหว่างหัวต่อที่จะเปลี่ยนจากภาวะแห่งปุถุชน เป็นอริยะ
ท่านเรียกว่าอะไร ?

ค. ญาณหรือวิปัสสนาญาณ ที่เป็นไปในระหว่างหัวต่อที่จะ
เปลี่ยนเช่นนั้น ท่านเรียกว่าโคตรกัญญา.

ส. ป.

ด. มรรค กับ ผล เป็นธรรมคู่กัน เมื่อมรรคเกิดขึ้นทำกิจเสร็จ
แล้วก็เป็นผล ขอทราบว่ามีจิตที่เกิดในระหว่างมรรคกับผลนั้น ท่าน
เรียกว่าอะไร ?

ค. ไม่มีจิตที่เรียกว่าอะไร เพราะญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์

ได้เด็ดขาดเรียกว่ามรรค ธรรมารมณฺ์ อันเกิดสืบเนื่องมาแต่มรรค
เสวยกำไรที่มรรคทำไว้นั้นเรียกว่าผล ต่อจากมรรคก็เป็นผลทีเดียว.

๒๕๐๘

ถ. มรรค ได้ชื่ออย่างนั้นเพราะเหตุไร ? โฉนจึงเรียกมรรค ๔
จงจำแนก ?

ค. ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะเป็นเหตุละสังโยชน์ได้เด็ดขาด ที่
จำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจกำจัดสังโยชน์ยิ่งหย่อนกว่ากันเป็นชั้น ๆ

โศดาปัตติมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา สัตถัพพตปรามาส.

สกทาคามิมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ เหมือนโศดาปัตติ-
มรรค กับทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง.

อนาคามิมรรค เป็นเหตุละโอรัมภากิยสังโยชน์ทั้ง ๕.

อรหัตมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.

๒๕๖๑

ถ. คำว่า "โศดาบัน" แปลว่าอะไร ? หมายถึงพระอริย-
บุคคลผู้ละกิเลสอะไรได้ขาดบ้าง ?

ค. แปลว่า ผู้แรกถึงกระแสพระนิพพาน หมายถึงพระอริยบุคคล
ผู้บรรลุอริยผลที่แรก ซึ่งละสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา สัตถัพพตปรามาส ได้ขาด.

๒๕๑๑

ถ. พระโศดาบัน กับ พระสกทาคามี ใครจะมีคุณธรรมสูง

กว่ากัน ขอฟังเหตุผล ?

ด. ในเรื่องนี้ ถ้าอาการตัดสังโยชน์เข้ามาเปรียบเทียบ พระสกทาคามี ต้องสูงกว่าพระโสดาบัน เพราะท่านตัดสังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปรามาส ได้เด็ดขาด เหมือนพระโสดาบัน และยังทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางได้อีก.

๒๕๒๑

ด. สิลวิบัติกับอาจารย์วิบัติต่างกันอย่างไร ? ประพฤติอย่างไร เรียกว่าวิบัติ ?

ด. สิลในที่นี้หมายถึงสิกขาบทบัญญัติ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงตั้งไว้เป็นพุทธอาณา เช่นสิล ๕-๘-๑๐-๒๒๗ หรือที่เรียกว่า อาทิพรหมจริยกาสิกขา ส่วนอาจารย์หมายถึงเอาขนบธรรมเนียมหรือมารยาทที่เรียกว่า อภิสมาจาริกาสิกขา ผู้ไม่มีความละอาย ไม่มีความสำรวม ประพฤติล่วงศีลนั้น ทำตนให้เป็นคนทุศีล นี้เรียกว่า สิลวิบัติ. ผู้ไม่รักษาขนบธรรมเนียมหรือมารยาทนั้น ๆ เรียกว่า อาจารย์วิบัติ.

ส. ป.

ด. ขึ้นชื่อว่า "วิบัติ" ไม่มีใครชอบ ฉะนั้น จึงแสดงให้เห็นว่า วิบัติแต่ละอย่างนั้น ไม่ใช่อะไร ?

ด. (๑) สิลวิบัติ ไม่ดี เพราะทำให้เป็นคนมีกาย วาจา ไม่เรียบร้อย ไม่น่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือของประชาชน ทั้งทำให้เป็นผู้พ่ายแพ้จากพระศาสนานี้อีกด้วย.

(๒) อาจารย์ไม่ดี ไม่ดี เพราะทำให้เป็นคนคือด้านแข็งกระด้าง พุดจาสามหาวก้าวร้าว ไม่ว่าผู้น้อยผู้ใหญ่ ไม่เป็นที่เจริญตาเจริญใจ แห่งผู้พบเห็น.

(๓) ทิฏฐิวิบัติ ไม่ดี เพราะทำให้เห็นผิดเป็นชอบ เห็นดี เป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี ทำตามอำเภอใจของตัวเอง จะผูกมิตร ไม่ตรีกับผู้ใดก็ไม่ยึด ชอบยกตนข่มท่านอยู่เสมอ.

(๔) อาชีวิวิบัติ ไม่ดี เพราะไม่มีใครนับหน้าถือตา ไม่เป็นที่ไว้นับถือเชื่อใจของบุคคลทั้งหลาย ทั้งจะพาให้ทรัพย์ที่มีอยู่แล้วต้อง วิบัติตามไปด้วย.

๒๕๒๐

ถ. พระผู้มีพระภาค แม้พระองค์จะเสด็จไปในที่ไหน ๆ ก็ดี ในบริษัทไหนก็ดี ในบางคราวได้เสด็จไปในที่อันน่ากลัว เช่นเสด็จ ไปทรงทรมานอาพวกยักษ์ซึ่งเป็นผู้ชั่วร้าย แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่มี ความสะทสะท้านเลย นี้เพราะเหตุไร ?

ค. เพราะพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงบริบูรณ์ด้วยเวสัชชา- ญาณ โดยไม่เกรงกลัวว่าใครจะทักท้วงพระองค์ได้ในฐานะเหล่านี้คือ:-

๑. ท่านปฎิญาณว่า เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ของท่าน ยังไม่รู้แล้ว.

๒. ท่านปฎิญาณว่า เป็นพระจันตาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่าน ยังไม่รู้แล้ว.

๓. ท่านกล่าวธรรมเหล่าใดว่า ทำอันตราย ธรรมเหล่านั้น

ไม่อาจทำอันตรายแก่ผู้สั่งเสพได้จริง.

๔. ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้น
ไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบแห่งคนผู้ทำตาม.

ส. ป. -๒๕๑๕

หมวด ๕

ถ. อนุปฺพุทฺถา เป็นเหตุผลเนื่องกันอย่างไร ? จงอธิบายพอ
ได้ความ.

ต. อนุปฺพุทฺธิกา เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือท่านเป็นอุบายกำจัด
ความตระหนี่ ความอาลัยเสียดายและความโลภ เป็นการเพิ่มพูน
เมตตา เป็นเหตุให้รักชาติ ทั้งท่านและศีลนี้ เป็นเหตุให้บุคคล
ผู้บำเพ็ญได้สวรรค์ คือกามคุณารมณฺ์ อันมีทั้งรสอร่อยและรสขมขึ้น
ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้เสพกามได้สุขบ้างทุกข์ร้อนบ้าง ความทุกข์ร้อนเป็น
เหตุให้ผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นโทษของกาม ความเล็งเห็นโทษของ
กามเป็นเหตุหลีกออกจากกาม และเห็นอนิสงส์แห่งการหลีกออก
จากกาม.

๒๔๖๓

ถ. เมื่อพูดถึงวัตถุที่ให้ท่านแล้ว คุณอกจะมีมากนัก ทั้งที่มา
ก็หลายแห่งด้วยกัน อยากทราบว่ ท่านที่ท่านแสดงไว้ในพระวินัย
พระสูตร พระปรมัตถ์ มีเท่าไรบ้าง ? อะไรบ้าง ?

ต. ท่านแสดงไว้ในพระวินัย ๔ อย่างคือ ให้จีวร ๑ บิณฑบาต ๑

เสนาสนะ ๑ คิลานเภสัชชะ คือยาซึ่งเป็นปัจจัยบำบัดความป่วยไข้ ๑

ในพระสูตร ๑๐ อย่าง คือ ให้ข้าว ๑ น้ำ ๑ ผ้า ๑ ยานพาหนะ เช่น รถ เรือ เป็นต้น ๑ เครื่องประดับ ๑ ของหอม ๑ เครื่องดูบได้ ๑ ที่นอน ๑ ที่พักอาศัย ๑ ประทีปและเชื้อของประทีป ๑.

ในพระปรมาัตถ์ ๖ อย่าง คือ ให้รูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑ รส ๑ โภกฐัพพะ ๑ ธรรมารมณ ๑.

ส. ป.

ถ. โทษของกาม ซึ่งท่านแสดงไว้โดยอุปมา มีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?

ต. มี ๑๐ อย่าง คือ :-

๑. เปรียบด้วยร่างกระดูก เพราะเป็นของไม่มีประโยชน์แก่ผู้รักษา แม้เป็นกระดูกที่พอจะบริโภคได้ ก็คงต้องปะทะเต็มแล้วกลืนแต่น้ำลาย.

๒. เปรียบด้วยหินเนื้อที่แกร่งกาแย้งกิน ตัวไหนมีกำลังมากก็ได้กิน แต่กว่าจะได้ก็แสนยากแสนลำบาก.

๓. เปรียบด้วยคบเพลิงที่บุคคลถือทวนลม มีแต่จะลวกลนผู้ถือให้เกิดทุกข์เดือดร้อน.

๔. เปรียบเหมือนหลุมซึ่งเต็มไปด้วยถ่านเพลิง สัตว์ตกลงไปในหลุมแล้ว ย่อมเผาผลาญให้พินาศไป.

๕. เปรียบเหมือนความฝัน ครั้นตื่นขึ้นแล้วก็หายไป ไม่เหลืออะไรปรากฏแม้เล็กน้อย.

๖. เปรียบด้วยของที่ขี้มเขามาใช้ชั่วคราว พอเสร็จธุระแล้วต้อง

สังคิน จะทักทักเอาเป็นของตัวไม่ได้.

๙. เปรียบเหมือนผลไม้ที่เขาต้องการ ย่อมถูกตัดถูกรานกิ่งก้าน
ป่นปี้ไป.

๑๐. เปรียบเหมือนหอกและหลาว ซึ่งเป็นเครื่องทิ่มแทงประหัด
ประหาร ผู้ถูกประหารย่อมเจ็บปวดเค็ดรื้อน.

๑๑. เปรียบด้วยเชิงหั้นหรือสับเนื้อ มีแต่จะต้องร่อยหรือสึก
กร่อนลงไปทุกที.

๑๒. เปรียบเหมือนงูพิษ มีแต่จะขบกัดให้ถึงความตาย ต้อง
มีความสะดุ้งหวาดเสียวอยู่เสมอ.

ส. ป.

๑. อะไรเป็นตัวกาม ? และกามเกิดจากอะไร ?

๒. ความกำหนดด้วยอำนาจระคะซึ่งเกิดจากความดำริ ชื่อว่า
เป็นตัวกาม ดังคำพระบาลีว่า **สงฺกปฺปฺราโค ปุริสสุส กามิ** ความ
กำหนดอันเกิดจากความดำริเป็นกามของตน. กามเมื่อเกิด ก็เกิด
จากความดำรินั่นเอง ดังพระบาลี **สงฺกปฺปา กาม ชายสิ** แนะ
เจ้ากาม เจ้าย่อมเกิดจากความดำรินี้เอง.

ส.ป.

๓. กามกับกามคุณ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

๔. ต่างกัน กามท่านหมายถึงความใคร่ความพอใจ ในที่บาง
แห่งหมายถึงทั่วไป แต่ในอนุปฺพุพิกถาท่านหมายความว่าใคร่ความพอใจ
ด้วยอำนาจระคะ ส่วนกามคุณนั้นหมายโดยตรง กามคุณ ๕ คือ รูป

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า ๘๙
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นวัตถุเครื่องล่อ.

ส. ป.

ถ. พระผู้มีพระภาค มีจักขุพิเศษอย่างไรบ้างจากสามัญชน ?

ต. พระองค์มีจักขุถึง ๕ คือ มังสจักขุ ทิพยจักขุ ปัญญาจักขุ
พุทธจักขุ สมันตจักขุ.

๒๔๖๕

ถ. ท่านกล่าวว่า จักขุ ๕ เป็นสมบัติของสมเด็จพระผู้มีพระภาค
นั้น หมายถึงจักขุอะไรบ้าง ? จงอ้างเหตุมา แสดงให้เห็นจริงตาม
ที่กล่าวนั้น.

ต. หมายถึงจักขุเหล่านี้ ๑. มังสจักขุ เพราะพระองค์ทอด
พระเนตรเห็นแจ่มใสเห็นได้ไกลเห็นได้ไว ๒. ทิพยจักขุ เพราะพระ
องค์ทรงเล็งเห็นสัตว์ผู้ต่าง ๆ กัน ด้วยอำนาจกรรม ๓. ปัญญา-
จักขุ เพราะพระองค์ทรงพิจารณาเห็นญายธรรม คืออริยสัจเป็นอาทิ
๔. พุทธจักขุ เพราะพระองค์ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยของเวไนยสัตว์
๕. สมันตจักขุ เพราะพระองค์ทรงทราบธรรมทั้งปวง ด้วยพระสัพ-
พัญญุตญาณ.

๒๘/๘/๓๑

ถ. พระพุทธเจ้ามีพระจักขุต่างจากสามัญชนอย่างไร ? และ
ดวงไหนเฉพาะพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ?

ต. พระพุทธเจ้ามีจักขุ ๕ คือ ๑. มังสจักขุ ๒. ทิพยจักขุ

๓. ปัญญาจักขุ ๔. พุทธจักขุ ๕. สมนต์จักขุ. คนสามัญมีไม่ครบ ๕ สมนต์จักขุ มีเฉพาะพระสัพพัญญูพุทธเจ้า.

๒๔๓๔

ถ. โดยปกติคนเรามีจักขุคือดวงตา ๒ ดวงเท่านั้น แต่ปรากฏว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีจักขุถึง ๕ ดวง ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จงอธิบาย ?

ค. ที่เป็นเช่นนั้น เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ชื่อว่า พระสัพพัญญู รู้ทุกสิ่งทุกอย่างด้วยพระองค์เอง เป็นคุณสมบัติที่เกิดมี กับพระองค์ ย่อมทรงทอดพระเนตรแจ่มใส เห็นได้ไกล เห็นได้ไว ด้วยมังสจักขุ, ย่อมทรงเล็งเห็นหมู่สัตว์ผู้เป็นต่าง ๆ กันด้วยอำนาจ กรรม ด้วยทิพยจักขุ, ย่อมทรงพิจารณาเห็นไฉยธรรม มีอริยสัจเป็น อาทิจ ด้วยปัญญาจักขุ, ย่อมทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ ด้วยพุทธจักขุ. ย่อมทรงทราบธรรมทั้งปวง ด้วยสมันตจักขุ, ดังนั้น พระองค์จึงมีจักขุถึง ๕ ดวง.

๒๕๒๑

ถ. ธรรมที่เป็นสาระคืออะไรบ้าง ? เกี่ยวเนื่องถึงกันอย่างไร สาระธรรมนี้เป็นโลกิยะหรือโลกุตตระ ? จงบรรยายมาดู.

ค. คือ ศีล สมာธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เกี่ยวเนื่องถึงกันดังนี้ :-

ความทำกายวาจาให้เรียบร้อย ปราศจากวิติกมโทษ ใจก็จะ ปราศจากวิปฏิสาร เมื่อจิตไม่กระวนกระวายแล้ว ก็จักตั้งลงโดย

ลำดับ จนเป็นเอกกัคคตา กำจัดกิเลสที่มากลุ่มรวมจิตเสียได้ ครั้นจิตตั้งมั่นปราศจากปรัญฐานกิเลสแล้ว พิจารณาไปก็จักเกิดปัญญารู้จริง เห็นจริง กำจัดอนุสัยกิเลสได้เด็ดขาด จิตก็จักหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ เมื่อกิเลสอาสวะสิ้นแล้วก็จักเกิดความรู้ความเห็นที่จิตเราพ้นแล้ว อันเป็นผลที่สุดในพระพุทธศาสนา. ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าเป็นของสามัญชน ก็จัดเป็นโลกียะ ถ้าเป็นของพระอริยเจ้า ก็จัดเป็นโลกุตระ ส่วนวิมุตติกับวิมุตติญาณทัสสนะเป็นโลกุตระอย่างเดียว.

๑๕/๘/๗๑

ถ. สาระ ๕ คืออะไรบ้าง ? ปหานะและสัจฉิกิริยา จัดเข้าในสาระไหน ?

ต. คือ ศีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ. จัดเข้าในวิมุตติสาระ.

๒๑/๕/๘๐

ถ. ปีติ ๕ มีลักษณะอย่างไร ? เป็นส่วนดีหรือชั่ว ?

ต. ความอิมใจชนิดที่เกิดขึ้นทำให้ขนชัน ทำน้ำตาให้ไหล จัดเป็นขุททกาปีติ ทำให้รู้สึกแปลบ ๆ เหมือนฟ้าแลบ จัดเป็นขณิกาปีติ ทำให้ชุ่มแรงแกว่าเสียวแปลบ ๆ เหมือนคลื่นกระทบฝั่ง จัดเป็นโอกันติกาปีติ ทำให้ใจฟูนำไปทำการอื่นโดยเว้นจากเจตนา เช่นแปลงคำอุทานเป็นต้น จัดเป็นอุพเพกขาปีติ ทำให้รู้สึกซาบซ่านทั่วสรรพางค์ จัดเป็นผรณาปีติ. เป็นได้ทั้งดีทั้งชั่ว ที่เป็นส่วนดีก็เพราะเป็นคุณสำหรับเพิ่มกำลังใจ ในเมื่อใจหงอยเหงาต่ออรรถกถาให้มีโอกาสซาบซึ้ง

คฺยหาหอมสำหรับชูกำลัง และเป็นอารมณ์แห่งปฐมฌานและทุติยฌาน.
ที่เป็นส่วนชั่ว เพราะเป็นตัววิปัสสนูปกิเลสอันมีแจ้งในมัคคามัคคญาณ-
ทัตสนวิสุทธิติ.

๑๐/๕/๖๖

ถ. ปีติ ๕ อย่าง คืออะไรบ้าง ? คนฟังธรรมเทศนาเกิดความ
เลื่อมใสอิมใจไม่รู้จัดจาง จัดเข้าในปีติข้อใดได้หรือไม่ ?

ต. คือขุททกกาปีติ ปีติอย่างน้อย ๑ ขณิกาปีติ ปีติชั่ว
ขณะ ๑ โลกกันติกาปีติ ปีติเป็นพักๆ ๑ อุพเพงกาปีติ ปีติ
อย่างโลคโชน ๑ ผรณาปีติ ปีติซาบซ่าน ๑. จัดเข้าในข้อ ๕ คือ
ผรณาปีติ.

๑๑/๑๑/๖๗

ถ. เมื่อเวลาเห็นเขาน้ำเพ็ญกุศล เลยทำให้พลอยมีน้ำตาไหลไป
ด้วย จะจัดว่าเป็นปีติอะไรได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. ถ้ามีใจพลอยเอิบอิมในบุญกุศลกับเขาน้ำตาไหล จัดเป็น
ปีติได้ เข้าในลักษณะขุททกกาปีติ. ถ้าเสียใจพลอยกลัวหมคกลัวสิ้นไป
กับเขาน้ำตาไหล จัดเป็นปีติไม่ได้.

ส. ป.

ถ. มัจฉริยะ ๕ คืออะไรบ้าง ? การหวนหาความรู้อันมีอยู่ในเรื่อง
ประโยชน์สำหรับสอบไล่ จัดเข้าในข้อไหนได้หรือไม่ ? จงวินิจฉัยมาคฺ.

ต. คือ อวาสมัจฉริยะ ๑ กุลมัจฉริยะ ๑ ตาถมัจฉริยะ ๑
วันณมัจฉริยะ ๑ รัมมมัจฉริยะ ๑. ไม่ได้. เพราะการหวนอย่างนั้น

เป็นความดี ชื่อว่าไม่มีอคติ นับว่ารักษาความยุติธรรมและความเสมอหน้าในระหว่างผู้เข้าสอบ ซึ่งเป็นเวลาต้องการจะกลั่นเอาความรู้ความสามารถ และประกาศรับรองยกย่องให้ปรากฏตามขั้นที่สอบได้ ไม่ใช่เวลาสอน จะติว่าตระหนี่ธรรมหรือหวงความรู้ ลองคิดดูถ้าไม่สงวนไว้ เกียรติของผู้สอบโดยสุจริตแท้ ๆ ก็จะไม่เด่น เนื่องด้วยความจำเป็นดังกล่าวมา จึงวินิจฉัยจะจัดเข้าในมััจฉริยะข้อไหนไม่ได้เลย.

๑/๘/๖๘-๗๖

ถ. มัจฉริยะมีประเภทเท่าไร ? อะไรบ้าง ? ภิกษุแดงไปขออยู่วัดของภิกษุดำ ๆ เห็นว่าภิกษุแดงเป็นอรัชชี ถ้าให้อยู่คงทำความเสียหายหรือก่ออนธกรรมให้เกิดขึ้น จึงไม่ให้อยู่ เช่นนี้จะจัดว่าภิกษุดำตกอยู่ในมััจฉริยะข้อต้นได้หรือไม่ ? จงแสดงเหตุผล.

ต. มี ๕ คือ อวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่ กุลมััจฉริยะ ตระหนี่สกุล ลากมััจฉริยะ ตระหนี่ลาก วัณณมััจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ รัम्मัจฉริยะ ตระหนี่ธรรม. จะจัดไม่ได้. เพราะอาการที่ภิกษุดำทำเช่นนั้นไม่ใช่เป็นการหวงที่อยู่ ตามหน้าที่ต้องเป็นเช่นนั้น เพราะการรับคนให้อยู่ในหมู่ของตนที่ตนดูแลหรือควบคุม จำต้องเลือกเฟ้นดูบุคคลผู้จะมาอยู่ด้วยว่า จะสมควรหรือไม่ เป็นคนดีไม่ใช่คนเสียหรือไม่ เมื่ออยู่ในหมู่แล้ว คงไม่ประทุษร้ายหรือทำความยุ่งยากให้แก่หมู่ ตามหน้าที่ของผู้เป็นหัวหน้าในหมู่นั้น ๆ จำต้องเลือกหาผู้สมควรและไม่สมควร เห็นสมควรก็รับอยู่ในหมู่ ไม่สมควรก็ไม่รับ. เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่ภิกษุดำไม่รับให้ภิกษุแดงอยู่ในหมู่ก็ชื่อ

ว่าทำถูกทาง เหตุภิกษุแดงเป็นผู้ไม่สมควรแก่หมู ถ้าขึ้นรับไว้ก็คง
จะทำลายหมูหรือนำความไม่ดีไม่งามให้เกิดแก่หมู ด้วยเหตุดังกล่าวมา
จึงเห็นว่าภิกษุดำไม่ตั้งอยู่ในอาวาสมัจฉริยะ.

๑๕/๘/๓๐

ถ. ผู้มุ่งทำความดีจนสำเร็จตลอดรอดฝั่งไปได้ ก็เพราะมีกำลัง
ใจแรงกล้า ถ้ามีกำลังใจท้อแท้ มักแพ้อำนาจของมาร ก็มารนั้น
ได้แก่อะไรบ้าง ?

ต. มารนั้นได้แก่สภาพ ๕ อย่างคือ ๑. ปัญจันธ์ ๒. กิเลส
๓. อภิสังขาร ๔. มัจจุ ๕. เทวบุตร.

๒๘/๘/๓๑

ถ. มารที่ ๔ คืออะไร ? จะชนะมันได้ด้วยวิธีอย่างไร ?

ต. มารที่ ๔ คือมัจจุมาร. ด้วยวิธีดำเนินในอัปปมาทในอริย-
มรรค อันเป็นมรรคแห่งอมตธรรม.

๒๔๓๔

ถ. ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องมารไว้มาก เช่นก่อน
แต่ตรัสรู้ก็ว่าถูกมารผจญ ได้ตรัสรู้ก็ว่าทรงชนะมาร ใกล้เคียงกันก็
ว่าถูกมารทูลเชิญ พระอานนทที่ไม่ได้ทูลถามว่าสิกขาบทเล็กน้อยคืออะไร
และเวรัญชพรากหมณเฒ่าไม่ได้ถวายภัตตาหารแต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์
ก็ว่าเพราะถูกมารคลอใจ, ก็คำว่า " มาร " ในพระพุทธศาสนาหมายถึง
อะไรบ้าง ? ในจำนวนนั้น มารอะไรสำคัญที่สุด จงอธิบายให้เห็นสม ?

ต. หมายถึงมาร ๕ คือ ขันธมาร ๑ กิเลสมาร ๑ อภิสังขาร-

มาร ๑ มัจจุมาร ๑ เทวปุตตมาร ๑. กิเลสสำคัญที่สุด เพราะตกอยู่ในอำนาจของมันแล้ว มันยอมผูกมัดไว้บ้าง ย่อมทำให้เสียคนบ้าง เมื่อกิเลสไม่มีแล้ว จันชมาร อภิสังขาร มัจจุมาร และ เทวปุตตมาร ก็ไม่เป็นมารสำหรับผู้ไม่มีกิเลส.

๒๕๐๘

ถ. วิมุตติ ๒ และวิมุตติ ๕ คืออะไรบ้าง ? อย่างไหนเป็นโลกุตตระ ของอย่างไหนเป็นโลกียะบ้าง เป็นโลกุตตระบ้าง ? ทราบได้อย่างไร ?

ต. วิมุตติ ๒ คือ เจโตวิมุตติ หลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งใจ ปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา. อย่างต้นได้แก่วิมุตติของพระอรหันต์ผู้ได้บรรลุวิชชาสาม และได้อภิิญญาหก, อย่างหลังได้แก่วิมุตติของพระอรหันต์สุกขวิปัสสก. วิมุตติ ๒ อย่างนี้เป็นโลกุตตระ เพราะได้บรรลุโลกุตตระธรรม. วิมุตติ ๕ คือ ตังควิมุตติ พันชัฏคราว ๑ วิกขัมภณวิมุตติ พันด้วยสะกดไว้ ๑ สมุจเฉทวิมุตติ พันด้วยเด็ดขาด ๑ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พันด้วยสงบ ๑ นิสสรณวิมุตติ พันด้วยออกไป ๑. ๒ อย่างข้างต้นเป็นโลกียะ เพราะพันชัฏคราว และพันด้วยสะกดไว้ มิใช่พันกิเลส, ๑ อย่างหลัง เป็นโลกุตตระ เพราะพันจากกิเลสด้วยอำนาจอริยมรรค เป็นต้น.

๒๕๐๖-๒๕๑๓

ถ. มรรคผลนั้นเทียบกันได้อย่างไรกับวิมุตติอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. มรรคเทียบได้กับสมุจเฉทวิมุตติ ด้วยอาการพ้นจากกิเลส ด้วยต้องกำจัดให้เด็ดขาด ผลเทียบได้กับปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ด้วยการพ้น

โดยราบคาบ.

๗/๑๑/๖๐

ถ. วิมุตติ ๒ ในเบื้องต้นแห่งวิมุตติ ๕ ก็เหมือนยาที่รักษาโรค แต่ยังไม่หายขาด เมื่อเช่นนี้ จะมีประโยชน์อย่างไร ?

ต. มีประโยชน์ คือพ้นจากกิเลสโดยเฉพาะได้ชั่วคราว เช่นเกิดเหตุเป็นที่ตั้งแห่งสังเวชนี้น หายกำหนดในกาม อันเป็นลักษณะแห่งตถังควิมุตติ พ้นจากปรัญญานกิเลสอาจสะกดไว้ได้นาน ๆ กว่านั้น อันเป็นลักษณะแห่งวิกขัมภนวิมุตติ. พ้นจากกิเลสเพียงขั้นนี้ก็ยังคงว่าย่อมตกอยู่ในอำนาจ ซึ่งอาจผูกมัดไว้หรือทำให้เสียคน จนจมอยู่อย่างหนาแน่น เหมือนรักษาโรคหนักให้บรรเทา ไม่ถึงหายขาด ก็ยังเป็นโอกาสให้พยายามต่อไป และยังความดีใจให้เกิดแก่คนเจ็บตลอดถึงญาติมิตรและผู้พยาบาล หรือให้รีบจัดการที่ควรทำให้เสร็จไว้จะนั้น.

๗/๑๑/๖๗

ถ. วิมุตติ ๕ คืออะไรบ้าง ? จัดเป็นวิมุตตานุตตรियะได้ทั้งหมด มีใช่หรือ หรือเห็นอย่างไร ? จงแสดงให้กระจ่าง.

ต. วิมุตติ ๕ คือ ๑. ตถังควิมุตติ พ้นชั่วคราว ๒. วิกขัมภน-วิมุตติ พ้นด้วยสะกดไว้ ๓. สมุจเฉทวิมุตติ พ้นด้วยเด็ดขาด ๔. ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ พ้นด้วยสงบ ๕. นิสสรณวิมุตติ พ้นด้วยออกไป. จัดเป็นวิมุตตานุตตรियะทั้งหมดไม่ได้ เป็นได้แก่ ๓ ข้อเบื้องต้น เพราะเป็นความพ้นจากกิเลสอย่างเด็ดขาด ด้วยอำนาจ อริยมรรค ไม่ทำให้กิเลสสาละโว้กำเริบขึ้นได้อีก ส่วนวิมุตติ ๒ ข้อ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า ๙๗
เบื้องต้นนั้น จัดเป็นวิมุตตานุตตริยะไม่ได้ เพราะพ้นได้ชั่วคราว และ
พ้นได้ด้วยการสะกดไว้ด้วยกำลังแห่งฌาน ยังเป็นกุปฺปกรรมกำเริบได้.

๒๔๓๓

ถ. วิมุตติ ๔ ข้อไหนเป็นโลกิยธรรม ข้อไหนเป็นโลกุตตรธรรม ?
เพราะปฏิปัสสัทธิวิมุตติ มีอธิบายอย่างไร ?

ค. ตทังควิมุตติ กับ วิกขัมภณวิมุตติ เป็นโลกิยธรรม ส่วน
สมจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ เป็นโลกุตตรธรรม. มี
อธิบายว่า ความพ้นจากกิเลสเนื่องมาจากอริยมรรคกับอริยผล ไม่ต้อง
ขวนขวายเพื่อละอีก เพราะกิเลสนั้นสงบไปแล้ว อย่างนี้ จัดเป็น
ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ.

๒๕๑๐

ถ. จิตที่เป็นรูปาวจรภูมิจิต ได้พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจวิมุตติ
ประเภทไหน ในวิมุตติ ๕ ?

ค. พ้นด้วยอำนาจวิกขัมภณวิมุตติ เพราะจิตที่เป็นรูปาวจร คือ
จิตของผู้สำเร็จฌาน.

๒๕๐๘

ถ. สุขกับโสมนัส ทุกข์กับโทมนัส มีลักษณะอย่างเดียวกันหรือ ?
เมื่อมาเป็นคู่กันตั้งในเวทนา ๕ หมายความว่าอะไร ?

ค. ไม่อย่างเดียวกัน สุขหมายถึงสุขกายสุขใจ โสมนัสหมาย
เอาจำเพาะสุขใจ ทุกข์หมายถึงทุกข์กายทุกข์ใจ โทมนัสหมายเอา
จำเพาะทุกข์ใจ เมื่อมาเป็นคู่กัน สุขหมายถึงจำเพาะสุขกาย ทุกข์

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 98
หมายเอาจำเพราะทุกข์กาย.

๒๔๖๑

ถ. ในพระอภิธรรมและพระสูตร จัดประเภทวิญญาณ ๕
อย่างไร ?

ต. ในพระอภิธรรมแยกวิญญาณ ๕ ออกเป็นประเภทหนึ่งต่าง
หากจากมโนวิญญาณ และแยกประเภทน้อยออกไปเป็นอกุศลวิบาก ๑
อกุศลวิบาก ๑. ในพระสูตรรวมเข้ากับมโนวิญญาณเป็นวิญญาณ ๖.

๑/๘/๖๘

ถ. สังวร ๕ จัดเข้าในสิกขา ๓ ได้หรือไม่ ? ถ้าได้จงจัดมา ?

ต. ได้, สีสังวร จัดเข้าในศีลสิกขา, สติสังวร ขันติสังวร
วิริยสังวร จัดเข้าในจิตตสิกขา, ญาณสังวร จัดเข้าในปัญญาสิกขา.

๒๔๖๑-๗๕

ถ. สังวร ๕ แต่ละอย่างมีอธิบายว่าอะไร ? จงอธิบายมาพอ
ได้ความ.

ต. สังวร แปลว่าระวังหรือสำรวม ได้แก่ระวัง กาย วาจา ใจ
ไม่ให้ทำผิดอันเป็นเหตุเกิดบาป การระวังกายวาจาให้ดี ด้วยรักษา
ศีลตามประเภทของศีลนั้น ๆ ชื่อว่าศีลสังวร. มีสติระลึกได้ก่อนแต่
จะทำผิดคิด ไม่ให้ทำผิดทางกายวาจาใจ ชื่อว่าสติสังวร. การ
ระวังกายวาจาใจไม่ให้ผิดด้วยใช้ความคิดเท่านั้นเหตุการณ์ ชื่อว่า
ญาณสังวร. ความอดทนเป็นเครื่องรั้งกายวาจาไม่ให้ผลุนผลันทำชั่ว
ข่มใจของตัวให้สงบได้ในเวลาใจกำเริบด้วยความอดทน ชื่อว่าขันติ-

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า ๙๙
สังวร. ตั้งใจเพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นได้ เพียรรักษาความดี
ไม่ให้เสื่อมคลาย ชื่อว่าวิริยสังวร.

๒๓/๘/๗๑

ถ. สุทธาวาส ๕ อะไรบ้าง ? เหตุไรจึงเรียกชื่ออย่างนั้น ?
ค. คือ อวิหา อตัปปา สุทัตสา สุทัตสี อกนิฏฐา. เพราะ
เป็นชั้นที่อยู่แห่งท่านผู้บริสุทธ์ จึงเรียกชื่ออย่างนั้น.

ส. ป.

หมวด ๖

ถ. อาสวะพึงสิ้นไปได้ด้วยความปฏิบัติชอบ ญาณรู้ว่าจักทำ
อาสวะให้สิ้นก็พึงมี เมื่ออาสวะกษยญาณมีได้ อภิญญาทั้ง ๕ ตาม
นิทเทศควรเชื่อว่าเป็นจริง หรือจะบริหารอย่างไร ?

ค. เชื่อว่าเป็นจริงได้ตามแบบ นอกจากพระสุกขวิปัสสกะ.

๒๔๖๔

ถ. ในอภิญญา ๖ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงอธิบายไว้
ว่า อภิญญา ๕ ข้างคั้นนั้น ตามนิทเทศดูเป็นพื้นธรรมดาของมนุษย์
แต่ก็ยังมีกิจการของมนุษย์เทียบได้เป็นหลายอย่าง คนเดียวเป็นคนมาก
เช่นคนเดียวทำหน้าที่ได้หลายอย่าง ฯ ล ฯ ทิพยจักขุ มีรู้จักตำนาน
ของคนอื่นเทียบ ดังนี้ หมายความว่า พระองค์ไม่ทางเชื่ออภิญญา
๕ ตามนิทเทศ และทรงลดอภิญญา ๕ ลงให้เป็นความรู้สามัญดังข้อ
เทียบนั้น หรือทรงเชื่อว่าอาจเป็นไปได้ด้วยอำนาจมานสมาบัติจึงทรงแสดง

เครื่องเทียบไว้เป็นการสนับสนุนอย่างไร ? จงอธิบายประกอบหลักฐานให้ชอบแก่เหตุ.

ด. ไม่หมายความว่าพระองค์ไม่ทรงเชื่ออภิญญา ๕ และทรงลดให้ต่ำลงตามที่กล่าวหา แต่หมายความว่าพระองค์ทรงเชื่อว่าอาจเป็นได้ด้วยอำนาจสมาบัติ เพราะข้อที่ตรัสว่า คุณเป็นพื้นธรรมดาของมนุษย์นั้น บ่งความว่า มนุษย์ธรรมดาสามัญทำไม่ได้ แต่มีได้หมายความว่ามนุษย์ทุกคนทำไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ที่มีวิริยะอุตสาหะแรงกล้า สามารถเจริญสมาบัติอันเป็นธรรมอันยิ่งของมนุษย์ให้เกิดได้คล่องแคล่วแล้ว ก็สามารถจะบรรลุอภิญญา ๕ นั้นได้ และข้อที่ทรงยกกิจการของมนุษย์เป็นเครื่องเทียบนั้น ก็เพื่อจะทรงสนับสนุนคุณข้อนี้โดยปริยาย เพราะคนสามัญไม่มีอุตตริมนุสสธรรม ยังรู้จักทำประโยชน์ให้สำเร็จได้คล้ายคลึงกันการที่ไม่ทรงยืนยัน ก็เพราะเป็นธรรมอันยิ่งของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะยกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน.

๒๔๖๖

ด. ในคัมภีร์ต่าง ๆ กล่าวว่า มีพระดาบสำเร็จฌานได้อภิญญา ๖ ไม่เสื่อม สิ้นชีพแล้ว ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก ดังนี้ ท่านเห็นว่า ดาบสนั่นได้อภิญญา ๖ หรือไม่ได้ข้อไหนบ้าง ? โดยอธิบายอย่างไร ?

ด. ดาบสนั่น คงได้อภิญญา ๕ คืออิทธิวิธี ๒ ทิพยโสต ๑ เจโตปริยญาณ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑ และทิพยจักษุ ๑

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 101
เท่านั้น คงไม่ได้อาสาวัชขญาณ เพราะถ้าได้ข้อสุดท้าย จะนิพพาน
ไม่ไปบังเกิดในพรหมโลกอีก.

๒๕๑๕

ถ. อภิสฐาน ๖ กับอนันตริยกรรม ๕ ก็เป็นอันเดียวกันมิใช่หรือ
ท่านเพิ่มอะไรขึ้นอีกจึงเป็นอภิสฐาน ๖ ? ข้อที่เพิ่มนั้นมีอธิบายอย่างไร ?

ต. ถูกแล้ว, ท่านเพิ่มอัญญสัตตภูทเทศขึ้นอีกจึงเป็นอภิสฐาน ๖.
อัญญสัตตภูทเทศ ได้แก่ถือศาสดาอื่น หมายถึงเอากิษุผู้ไปเข้ารีต
เดียรถีย์ทั้งยังเป็นภิกษุที่เรียกว่า คิตติยปักกัณฑโก ซึ่งห้ามอุปสมบท
อีก ภิกษุเห็นปานนี้เป็นผู้แตกจากคณะของตนไปเข้าคณะอื่น แต่ไม่
ทำลายคณะเดิมของตน เหมือนภิกษุผู้ทำสังฆเภท คู่จเดียวกับคนโจท
เจ้า ที่เขาเรียกว่าภักคิตต่อให้ต่างค้ำท้าวต่างแดน.

๑๐/๘/๖๖

ถ. อภิสฐาน ๖ ที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ไม่ยอม
ทำเช่นนั้น คืออะไรบ้าง ? จงอ้างเหตุผลแห่งข้อสำคัญอันมีโทษมาก
ที่สุดมาแสดงให้เห็นจริง ?

ต. คือ มาตุฆาต ๑ ปีตุฆาต ๑ อรหัตฆาต ๑ โลหิตปบาท ๑
สังฆเภท ๑ อัญญสัตตภูทเทศ ๑. ข้อสำคัญอันมีโทษมากที่สุด คือ
สังฆเภท มีเหตุผลดังนี้ ภิกษุผู้ทำลายสังฆ์ให้แตกเป็นพรรคพวก
ถือว่า แต่คณะของตนยังทำลายได้แล้ว จักไม่คิดทำลายคณะอื่นเป็น
ไม่มี เช่นเดียวกับคนยุแหย่ทำความแตกสามัคคีในชาติของตน ผลร้าย
คือความร้าวราน ย่อมเกิดแก่คนหมู่มาก ยากที่จะไว้ใจในกันและกัน

ท่านวางโทษแก่ผู้ทำไว้อย่างเบา คือคบใคร ๆ ไม่คิด อย่างหนัก
ถึงอนันตริยกรรม ส่วนข้ออื่น ๆ แม้เป็นฐานะอันหนัก และเป็น
อนันตริยกรรมเหมือนกันก็จริง แต่เป็นเพียงความประพฤติดิในระหว่าง
เอกชน.

๒๘/๘/๓๑

ถ. อันปลุกชนสามัญญสัตว์นับว่ามีจิต ๖ ครบทุกคน เมื่อเป็น
เช่นนั้น จะรู้ว่าใครเป็นจิตอะไร อย่างไร ?

ค. มีจิตครบ ๖ ทุกคนจริง เมื่อใครมีจิตอะไรหนักมากกว่า
จิตอย่างนั้น ก็ยกจิตนั้นขึ้นเป็นเกณฑ์.

๒๔๖๕

ถ. จงแสดงจิต ๖ คนมีปกติโกรธง่ายหรือเชื่อง่าย เป็นจิต
ชนิดไหน ? จะพึงแก้ไขอย่างไร ?

ค. จิต ๖ นั้นคือ รากจิต มีรากะเป็นปกติ โทสจิต มี
โทสะเป็นปกติ โมหจิต มีโมหะเป็นปกติ วิตกกจิต มีวิตกเป็น
ปกติ สัทธาจิต มีศรัทธาเป็นปกติ พุทธิจิต มีความรู้เป็นปกติ.
คนมีปกติโกรธง่ายเป็นโทสจิต จะพึงแก้ไขด้วยการเจริญเมตตา
คนมีปกติเชื่อง่ายเป็นสัทธาจิต จะพึงแก้ไขด้วยการได้รับแนะนำ
หรือหมั่นฟังถ้อยคำเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส เช่นกล่าวถึงคุณพระพุท
พระธรรม พระสงฆ์.

๓/๑๑/๖๓-๒๕๒๐

ถ. คนที่มีปกติงมง่าย ได้ฟังใครพูดอะไรก็เชื่อง่าย ๆ ไม่ใคร่

แบบประกอบนักรธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 103
ครวญเหตุผล เพื่อแล้วก็ถอนยาก ควรจัดเป็นคนมีจริตอะไรในจริต ๖ ?
จะพึงแก้ด้วยอุบายอย่างไร ?

ด. จัดเป็นคนมีโมหจริต, พึงแก้ด้วยการเรียน การถาม การ
ฟังธรรม สนทนาธรรมโดยกาล และด้วยการอยู่กับครู.

๒๔๖๓

ฉ. จริต ๖ อะไรบ้าง ? บรรณานาจะเปลื้องจะพึงทำอย่างไร
จึงจะเปลื้องได้ ?

ค. จริต ๖ คือ รากจริต ๑ โทสจริต ๑ โมหจริต ๑ สัทธา
จริต ๑ พุทธิจริต ๑ วิตักกจริต ๑. ถ้าบรรณานาจะเปลื้อง พึงเปลื้อง
ได้ด้วยการเจริญพระกัมมัฏฐานที่เป็นคู่ปรับของกันและกัน คือ:-

รากจริต พึงเจริญพระกัมมัฏฐาน ๑๑ ประการ คือ อสุภะ ๑๐
กายคตาสติ ๑.

โทสจริต พึงเจริญพระกัมมัฏฐาน ๘ ประการคือ วัณณกสิณ ๔
พรหมวิหาร ๔.

โมหจริต วิตักกจริต พึงเจริญอานาปานัสสติกัมมัฏฐาน

สัทธาจริต พึงเจริญอนุสสติกัมมัฏฐาน ๖ ประการข้างต้น.

พุทธิจริต พึงเจริญพระกัมมัฏฐาน ๔ ประการ คือ มรณัสสติ ๑
อุปสมานุสสติ ๑ อาหารปฏิกุศลสัญญา ๑ จตุธาตุวักุฏฐาน ๑.

พระกัมมัฏฐานที่ว่ามานี้ มิใช่จะต้องเจริญให้ครบหมดทุกข้อ
เป็นแต่เพียงยกข้อใดข้อหนึ่งขึ้นเจริญตามความชอบ.

ส. ป.

ถ. ทำไมการเจริญกัมมัฏฐานจึงต้องเลือกด้วย กัมมัฏฐาน
ที่เหมาะสมแก่จริตทั้งปวงจะมีหรือไม่ ? ถ้ามีจงแสดง.

ต. การเลือกนั้นเป็นธรรมดาอยู่เอง เปรียบเหมือนแพทย์รักษา
โรค ก็ต้องเลือกยาให้เหมาะแก่โรค โรคถึงจะหาย ถ้าสุ่มเรื่อย
ไป ผิดยาอาจถึงตาย การเจริญกัมมัฏฐานก็เช่นเดียวกันต้องให้ถูก
กับจริต จิตจึงจะสงบเร็ว ถ้าไม่ถูกจริต ก็ยิ่งทำให้ฟุ้งซ่าน ฉะนั้น
จึงจำเป็นต้องเลือก. ส่วนกัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่จริตทั่วไปก็มีบ้าง
ดังที่ท่านยกขึ้นกล่าวไว้ ๘ ประการ คือ อรูปกัมมัฏฐาน ๔ กุศ-
ลสิกข ๔ แต่อรูปกัมมัฏฐานนั้นท่านไม่ให้เจริญก่อนกัมมัฏฐานอื่น
เพราะเป็นอารมณ์ละเอียดกำหนดยาก ต่อเมื่อมีกัมมัฏฐานอื่นเป็นพื้น
มาบ้างแล้ว จึงควรเจริญ.

ส.ป.

ถ. ท่านยกย่องพระพุทธศาสนาว่าเป็นสวากขาตธรรมนั้น ด้วย
อธิบายว่าอย่างไร ?

ต. ด้วยอธิบายว่า ตรัสไม่วิปริต คือตรัสได้จริง เพราะแสดง
ปฏิบัติโดยลำดับกัน เพราะประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง
เพราะตรัสอิงเหตุ และตรัสแต่พอดี นี้ได้ในปริยัติธรรม. เพราะเป็น
มัชฌิมาปฏิปทาและอนุปปทปฏิปทา นี้ได้ในปฏิบัติธรรม. เพราะเป็น
อภุชสรธรรม ท่านผู้บรรลุแล้วไม่กลับถอยหลัง นี้ได้ในปฏิเวธธรรม.

๗/๑๑/๗๐

ถ. พระธรรมคุณบทว่า **สันทุฏฐิโก** อันผู้ใดบรรลุจะพึงเห็นเอง

กับบทว่า **ปจฺจตุตฺ** เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อญฺญิณฺณชฺชํ รุญฺเฬพะตฺน
คฺคฺมิต่างอะไรกัน หรือท่านหมายความว่าอย่างไร ?

ค. **สนฺทสิฏฺฐิโก** ผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นเอง ไม่ต้องเชื่อ
ผู้อื่นบอกเล่า หมายความว่าเห็นสำหรับตัว. บทว่า **ปจฺจตุตฺ**
เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันพวกวิญญูชนย่อมรู้เฉพาะตน ผู้ที่ไม่ใช่
พวกวิญญูชนจะพลอยรู้พลอยเห็นด้วยไม่ได้ หมายความว่า รู้กัน
เฉพาะในวิญญูชน.

๒๔๓๘

ก. ในคุณสมบัติของพระธรรมเฉพาะคำว่า **อกาลิโก** ได้ใน
ธรรมอะไรบ้าง ? จงอ้างเหตุผลมาด้วย.

ค. ท่านพรรณนาว่าได้ในปฏิเวธอย่างเดียว หมายความว่า ให้
ผลในลำดับแห่งการบรรลุ ไม่เหมือนผลไม้อื่นให้ผลตามฤดู แต่พระมติ
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ว่าอาจได้ในธรรมอื่นจากปฏิเวธด้วยก็ได้
เพราะผู้ฟังปริยัติ ย่อมได้ปสาทะและสัทธาเป็นต้นในขณะที่ฟังนั่นเองก็มี
ปฏิบัติย่อมเป็นที่นิยมในกาลทุกเมื่อไม่เป็นบางครั้งาว และได้านิสงส์แห่ง
ความปฏิบัติในทันทีก็มี โดยนัยนี้คำว่า **อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาล
นับว่าได้ในสัทธรรมทั้ง ๓ ตามเหตุที่อ้างมา.

๑/๘/๖๘-๑/๗/๗๓

ก. ท่านยกย่องพระพุทธศาสนาว่า **เอหิปสฺสึโก** นั้น อธิบาย
ว่าอย่างไร ?

ค. โดยอธิบายว่า เป็นคุณอัศจรรย์ดุจของประหลาดที่ควรป่าว

ร้องกันมาชุมนุม ปรียัตติเป็นคุณที่ควรจะชักชวนกันมาฟัง ปฏิบัติ เป็นคุณที่ควรจะชวนกันให้ทำตาม เพื่อจะชมปฏิเวธด้วยน้ำใจ.

๒๔๖๑

ก. ในพระธรรมคุณ บทว่า **เอหิปสฺสโก** เท่ากับโอ้อวดว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคของฉันทิไม่มีของใครสู้ ความ โอ้อวดเป็นอุปกิเลส ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส โฉนจึงจัดไว้เป็น บทสำหรับระลึก?

ค. เมื่อคิดดูเผิน ๆ ก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่เมื่อคิดให้ซึ่งแล้ว จะ เห็นได้ว่าไม่เป็นการโอ้อวด เพราะเป็นคุณอัศจรรย์จริง ๆ คุณของ ประหลาด ที่ควรป่าวร้องกันมาชมทั้งทำให้พิสูจน์ได้ ท่านจัดว่า เป็นบทสำหรับระลึก ก็เพื่อจะได้ชวนกันมาฟังและชวนกันทำตาม เพื่อ จะได้ชมปฏิเวธด้วยน้ำใจ.

๒๔๖๓

ก. พระธรรมได้ชื่อว่า **โอปนยโก** ควรน้อมมาในตนหรือน้อม ตนเข้าไปนั้น มีอธิบายอย่างไร ? จงแสดงให้เห็นได้ทั้งในปรียัตติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ.

ค. อธิบาย ผู้มุ่งผล คือปฏิเวธธรรม ควรศึกษาเล่าเรียนให้ ได้ความรู้ความเข้าใจใน สីล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางปฏิบัติให้ถูก ทางก่อน ไม่เช่นนั้นก็จักปฏิบัติไม่ถูกและไม่ได้ผล คือปฏิเวธธรรม นี้ปรียัตติธรรมได้ชื่อว่า **โอปนยโก**. เมื่อศึกษาจนรู้จักทางแล้ว ก็

ต้องปฏิบัติตามด้วย กาย วาจา ใจ คือละส่วนที่ควรจะทำเพื่อ
ส่วนที่ควรทำเพื่อ เพื่อผลคือปฏิเวธธรรม ไม่เช่นนั้นปฏิเวธธรรมก็จัก
ไม่เกิดขึ้น นี้ปฏิบัติธรรมได้ชื่อว่า โอปนยิโก. เมื่อปฏิบัติไปเพียง
ใด ผลก็ปรากฏขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติเพียงนั้น (ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ได้ผล)
ผลที่ปรากฏขึ้นนั้นย่อมเป็นสุขอันประณีต ทำความเบิกบานแจ่มชื่น
ให้แก่ผู้ได้บรรลุตามควร จึงนำน้อมมาในตน นี้ปฏิเวธธรรมได้ชื่อว่า
โอปนยิโก.

อันจะมุ่งแต่ผลอย่างเดียวไม่ปฏิบัติเหตุ หรือปฏิบัติแต่ไม่ถูก
ทาง เพราะไม่รู้จักทาง เช่นนี้จะใดผลมาแต่ไหน จะมีก็แต่ความหวัง
ใจซึ่งมีอยู่เป็นพื้น, พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเมื่อมุ่งแสวงหา
โมกกรรม ยังไม่พบพระอัสสชิและยังไม่ได้ฟังธรรม ก็ไม่อาจบรรลุ
โมกกรรม ซึ่งเป็นปฏิเวธธรรมอันเรียกว่า น้อมปฏิบัติให้ธรรมมา
ในตนได้.

๒๔๖๒

ถ. พระธรรมคุณบทว่า **ปจฺจตุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** หมาย
ความอย่างไร ? ถ้าเช่นนั้นมิเป็นปัจเจกพุทธเจ้า คือห้ามมิให้แสดงแก่
คนอื่นไปหรือ ๆ จะบริหารว่าอะไร ?

ต. หมายความว่า ผู้ใดได้บรรลุ ผู้นั้นพึงรู้จักเฉพาะตน อัน
ผู้อื่นไม่มาพลอยตามรู้ตามเห็นด้วยได้ ไม่เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าไป
ได้ ในที่นี้ท่านมิได้หมายถึงการไม่แสดงแก่ผู้อื่นอันเป็นประเพณีนิยม
สำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้า. ท่านหมายถึงปฏิเวธที่จะมีขึ้นได้ ก็ต้อง

อาศัยการปฏิบัติด้วยตนเอง จะรู้ก็รู้ด้วยตนเอง ผู้อื่นจะมาพลอยรับผล
ด้วยก็หาไม่ได้ ต้องหยั่งทราบด้วยน้ำใจของตนเอง มิได้เชื่อตามคำของ
ผู้อื่น กล่าวสั้นใครปฏิบัติได้รับผล ผู้อื่นจะมาหยิบยื่นให้เหมือนสิ่งของ
ไม่ได้ แม้พระศาสดาก็เป็นแต่ผู้ตรัสบอกเท่านั้น เหตุนี้จึงเห็นว่าเป็น
พระปัจเจกพุทธเจ้าได้.

๑๕/๘/๓๐

ถ. รูปในเบญจขันธ์กับรูปในอายตนะ เฟ่งความต่างกันหรือ
เหมือนกันอย่างไร ? กลิ่นดอกไม้ จัดเป็นรูปประเภทไหน ?

ค. เฟ่งความต่างกัน รูปในเบญจขันธ์ เฟ่งสิ่งอันเป็นวิสัยแห่ง
อายตนะภายใน ๕ ข้างต้น ส่วนรูปในอายตนะ เฟ่งสิ่งอันเป็นวิสัยแห่ง
จักขุเท่านั้น. กลิ่นดอกไม้ จัดเป็นรูปในเบญจขันธ์.

๒๔๓๓

ถ. ปิยรูป สาทรูป ได้แก่กรรมเหล่าไหน ? เป็นที่เกิด เป็น
ที่ดับแห่งกิเลสอะไร ? ตอบตามอธิบายในหมวดกรรม.

ค. ปิยรูป สาทรูป ได้แก่อายตนะภายใน อายตนะภายนอก
วิญญาณ สัมผัส เวทนา สัญญา สัญเจตนา ตัณหา วิตก วิจาร
เป็นที่เกิด เป็นที่ดับแห่งตัณหา.

๒๕๑๒

ถ. ท่านพรณนาสวรรค์ไว้โดยยืดยาว เพื่อประโยชน์อะไร ?
ถ้าผู้ประพฤติพรหมจรรย์จะหวังผลเพียงแค่นั้น จะสมควรหรือไม่ ?
จงอ้างหลัก.

ด. เพื่อชี้ให้เห็นว่า สวรรค์ชั้นนั้น ๆ บริบูรณ์ด้วยความสุข ที่ผู้
ยังอยู่ในกามภพจะพึงเสวย และเป็นอันอัศจรรย์คือรสอร่อยแห่งกามคุณ
หาสมควรไม่ เพราะสวรรค์ชั้นนั้น ๆ แม้ให้สุขโดยประการต่าง ๆ
แต่ก็ยังเจือด้วยทุกข์ต่าง ๆ ด้วยเหมือนกัน ในอนุปพิงกาท่านแสดง
เนกขัมมานิสังสกาในที่สุต ก็เพื่อจะพอกใจให้ออกจากสวรรค์ชั้น
นั้น ๆ ไม่ให้เพลิดเพลิน ไม่ให้ติดอยู่ และทั้งเป็นเหตุให้พรหมจรรย์
ไม่บริสุทธิ ไม่ทำผู้ประพฤติให้พ้นจากทุกข์ได้ ดังมีแจ้งในเมถุนสังโยค.

๑๐/๕/๖๖

- ก. ใครเป็นผู้ครอบครองสวรรค์ชั้นนั้น ๆ จงระบุชื่อมาให้ครบ?
- ด. ๑. ชั้นจาตุมหาราชิกา ท้าวธตรฐ ท้าววิรูปหก ท้าววิรูปักษ์
และท้าวกุเวร เป็นผู้ครอบครอง.
๒. ชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะ เป็นผู้ครอบครอง.
๓. ชั้นยาม ท้าวสุยาม เป็นผู้ครอบครอง.
๔. ชั้นดุสิต ท้าวสันดุสิต เป็นผู้ครอบครอง.
๕. ชั้นนิมมานรดี ท้าวสุนิมมิต เป็นผู้ครอบครอง.
๖. ชั้นปรมมิตตสวรรค์ ท้าวนิมมิตตสวรรค์ เป็นผู้ครอบครอง.

๒๔๓๓

หมวด ๗

- ก. สังโยชน์ ๗ อะไรบ้าง? โฉนจึงเรียกชื่ออย่างนั้น ?
- ด. สังโยชน์ ๗ อย่าง คือ กามราคะ ๑ ปฏิฆะ ๑ ปฏิฆะ ๑ ทิฏฐิ ๑

วิจิกิจฉา ๑ มานะ ๑ ภวราคะ ๑ อวิชชา ๑. เพราะเป็นเครื่องผูก
สัตว์ไว้ไม่ให้หลุดจากภพได้ จึงเรียกชื่ออย่างนั้น.

ส. ป.

ถ. อนุสัยกับสังโยชน์เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ? อธิบาย.

ต. เหมือนกันโดยเป็นกิเลสชนิดเดียวกัน ต่างกันโดยอธิบาย ที่
ท่านเรียกว่าอนุสัย อธิบายว่า กิเลสทั้ง ๙ นี้ล้วนเป็นเครื่องนอนอยู่ใน
สันดานสัตว์ เมื่อมีอารมณ์มาช่วย ก็แสดงออกมาให้ปรากฏ เมื่อไม่มี
อารมณ์มาช่วย ก็นอนนิ่งอยู่ประหนึ่งว่าเป็นผู้ไม่มีกิเลส ย่อมเป็นอยู่
เช่นนี้ ท่านจึงเรียกว่า อนุสัย. ที่ท่านเรียกว่า สังโยชน์ เพราะกิเลส
เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้กับภพ ไม่ให้หลุดพ้นไปได้ เปรียบ
เหมือนเชือกที่ผูกสัตว์ไว้ไม่ให้หลุดไป.

ส. ป.

ถ. ชนจำพวกไหนที่ตัดอนุสัยได้เด็ดขาด มีบ้างหรือไม่ ? ถ้ามี
จงแสดง ถ้าไม่มีก็แล้วไป และถ้าเราจะปฏิบัติดำเนินไปเพื่อตัดอนุสัย
ให้ขาดบ้าง จะพึงปฏิบัติดำเนินทางไหน ?

ต. พระอริยบุคคลชั้นอรหัตมรรคขึ้นไป ละอนุสัยได้เด็ดขาด.
ถ้าเราต้องการเพื่อตัดอนุสัยเช่นนั้นบ้าง ต้องปฏิบัติดำเนินในอริยมรรค
๘ ประการ.

ส. ป.

ถ. ภิกษุสามเณรประพฤติพรหมจรรย์ หวังความสิ้นทุกข์ทั้งปวง
เพียงแต่เคร่งครัดต่อพระวินัยไม่ล่วงละเมิด ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติพรหม-

จรรยาบริสุทธีได้แล้วซิ หรืออย่างไร ? อธิบาย.

ค. เพียงเคร่งครัดต่อพระวินัยเท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าประพฤติพรหมจรรยาบริสุทธี เพราะพระวินัยป้องกันโทษทางกายกับทางวาจาเท่านั้น หาป้องกันทางใจได้ไม่ เมื่อยังตรีนอกกรรมอยู่ พรหมจรรยาที่ชื่อว่าต่างพร้อย ไม่บริสุทธี ฉะนั้น ควรทำใจให้ปราศจากเมถุนสังโยคด้วย จึงจะชื่อว่าประพฤติพรหมจรรยาบริสุทธี.

๑/๕/๖๕

ค. เมื่อพิจารณาตามเมถุนสังโยคข้อ ๑ จะเห็นว่า ท่านห้ามไม่ให้ยินดีในเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความสำเร็จเนื่องด้วยกามคุณ กล่าวสั้น คือหักมุกิตาจิตเสย. เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่ท่านสอนให้เจริญมุกิตาในพรหมวิหาร ก็เป็นอันใช้ไม่ได้ เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน หรือท่านเห็นอย่างไร ? บรรยายมาพอได้ความ.

ค. ไม่ใช่เป็นการหักมุกิตาจิตดอก ทั้งไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน หมายความว่าคนละอย่าง ในเมถุนสังโยคหมายถึงการยินดีด้วยอำนาจกามราคะ มิใช่ยินดีด้วยอหยาตย์อันบริสุทธี ที่ท่านห้ามก็เพราะเป็นมลทินของพรหมจรรยา. ส่วนมุกิตานั้นเป็นความพลอยยินดี เกิดด้วยน้ำใสใจจริง ไม่เกาะเกี่ยวราคะและคำฤษณา เกิดจากอหยาตย์อันบริสุทธีแท้ จุชมุกิตาของมารดาบิดา อันเป็นไปในบุตรธิดาของตน ฉะนั้น.

๑๕/๘/๓๐

ค. พรหมจารีบุคคล คือใคร? ผู้นั้นจะบริสุทธีหรือไม่บริสุทธี

เพราะเหตุไรเท่าไร ? จงจาระไนให้สิ้นเชิง.

ด. คือผู้ที่ประพฤติดังพระพรหม หรือผู้เข้าปฐมฌานเป็นต้น โดยที่ไม่เสพเมถุนธรรมเลย. ผู้นั้นจะบริสุทธฺิ์ เพราะเหตุ ๗ อย่าง คือ

๑. ไม่ยินดีการลุบไล้ การเคล้าคลึง กับเพศตรงกันข้าม.
๒. ไม่ยินดีด้วยการซิกซี้ เล่นหัว สัพยอก กับเพศตรงกันข้าม.
๓. ไม่ยินดีด้วยการจ้องคุงักุขแห่งเพศตรงกันข้าม.
๔. ไม่ยินดีในเสียงหัวเราะ หรือเสียงพูด หรือเสียงขับร้องของเพศตรงกันข้าม.
๕. ไม่ยินดีในเวลาที่นั่งกึ่งการเก่าที่เคยหัวเราะ พูดเล่นกับเพศตรงกันข้าม.
๖. ไม่ยินดีในเวลาเห็นคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี ผู้เอิบอิมพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอคนอยู่.
๗. ไม่ยินดีประพฤดิพรหมจรรย์ ตั้งปรารธนาเพื่อจะได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง.

แต่ผู้นั้นจะไม่บริสุทธฺิ์ด้วยเหตุ ๗ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

ศ.อ.น.

ถ. อะไรที่เรียกว่าวิญญานฐิติ ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?

ด. ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน เรียกว่า วิญญานฐิติ. มี ๗ อย่าง

คือ

๑. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน.
๒. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน.
๓. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน.
๔. สัตว์เหล่าหนึ่ง มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน.
๕. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากาศาณัญญาตนะ.
๖. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญญาตนะ.
๗. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญาตนะ.

ส. ป.

๑. ในวิญญาณัญญัติ ข้อที่ว่า มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกันนั้น ได้แก่สัตว์พวกไหน ?

๑. ได้แก่พวกเทพดา เช่นพวกอากัสสร.

ส. ป.

๑. จงอธิบายคำว่า วิสุทธิ ๗ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลुพระปรินิพพาน ?

๑. ผู้มีศีลบริสุทธิ์ ปราศจากวิปถีสาร มีใจเบิกบาน เจริญกัมมัฏฐาน อาจได้สมาธิโดยง่าย สิวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งจิตตวิสุทธิอย่างนี้ ครั้นทำจิตเป็นสมาธิได้แล้ว บำเพ็ญวิปัสสนาอาจมีปัญญารู้จริงเห็นจริง จิตตวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งทัญญิวิสุทธิอย่างนี้. ครั้นมีปัญญารู้จริงเห็นจริงแล้ว ย่อมหยั่งรู้เหตุและผลสิ้นความสงสัย ทัญญิวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งกัณหาวิตรณวิสุทธิอย่างนี้. ครั้นหยั่งรู้เหตุผลอย่างนั้นแล้ว ย่อมรู้เห็นว่าอย่างไรเป็นทาง อย่างไรมิใช่ทาง กัณหา-

วิตรณวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิอย่างนี้. ครั้น
สันนิษฐานลงได้ว่า ทางหรือมิใช่ทางอย่างนั้นแล้ว ปฏิบัติอย่างไรจักถูก
ย่อมรู้เห็นได้ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งปฏิปทาญาณ-
ทัสสนวิสุทธิอย่างนี้. ปฏิบัติถูกทางอยู่ ย่อมได้ความรู้ความเห็นเป็น
เหตุสิ้นอาสวะ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งญาณทัสสน-
วิสุทธิอย่างนี้. ท่านผู้เป็นพระจีณาสพ ในที่สุดย่อมดับขันธด้วย
อนุปาติเสส ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นปัจจัยแห่งอนุปาทาปรินิพพาน
อย่างนี้.

๗/๑๑/๖๐

ถ. ในวิสุทธิ ๗ อย่างไหนเป็นสมณะ อย่างไหนเป็นวิปัสสนา ?
และอย่างไหนเป็นโลกิยะ อย่างไหนเป็นโลกุตตระ ?

ค. ในวิสุทธิ ๗ นั้น สีลวิสุทธิ ไม่เป็นสมณะและวิปัสสนา แต่
เป็นมูลเหตุหรือรากฐานแห่งสมณะ, จิตตวิสุทธิเป็นสมณะ, วิสุทธินอก
นี้ ทั้ง ๕ มีทัญญูวิสุทธิเป็นต้น เป็นตัววิปัสสนา. และวิสุทธิ ๖ เบื้อง
ต้นเป็นโลกิยะ ส่วนญาณทัสสนวิสุทธิ ที่ ๗ นั้น เป็นโลกุตตระแท้.

๒๕๐๖

ด. ในวิสุทธิ ท่านแสดงปัจจัยแห่งนามรูปไว้อย่างไร ? การ
กำหนดได้ดั่งนั้น เป็นสำคัญอย่างไรหรือ จึงจัดเป็นกัณหาวิตรณวิสุทธิ ?

ค. ท่านกล่าวคำ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นสามัญญ-
ปัจจัยแห่งนามรูป อาหารเป็นวิสามัญญปัจจัยแห่งรูป आयตนะกาย-
ใน ๖ आयตนะกายนอก ๖ เป็นวิสามัญญปัจจัยแห่งวิญญาณอันเป็นส่วนจิต

ผัสสะอันเกิดเพราะวิญญาณ เป็นวิสามัญปัจจัยโดยตรงและโดยอ้อม
แห่ง เวทนา สัญญา สังขาร อันเป็นส่วนเจตสิกที่รวมกันเข้าเป็นนาม
การกำหนดได้ดังนั้นเป็นเหตุให้เกิดญาณความรู้ว่า เพราะปัจจัยเหล่านี้
เกิด นามรูปจึงเกิด เพราะปัจจัยเหล่านี้ดับ นามรูปจึงดับ จนเป็น
เหตุสิ้นสงสัยในนามรูป ทั้งที่เป็นมาแล้วในอดีต ทั้งที่กำลังเป็นอยู่
ในปัจจุบัน ทั้งจักเป็นไปในอนาคต เหตุฉะนั้น ท่านจึงจัดเป็นกัณฑ์
วิตรณวิสุทธิตี.

๒๔๖๑-๒๕๑๖

๑. อะไรเป็นสิลวิบัติและทักขณวิบัติ ?

๒. ความไม่มีสังวรเป็นสิลวิบัติ มิฉณาทักขณเป็นทักขณวิบัติ.

๒๔๖๔

๑. พระโยคาวจรบำเพ็ญสิลวิสุทธิตี ครอบงำถึงญาณทัสสนวิสุทธิตี
ได้บริสุทธบริบูรณ์ จะชื่อว่าบรรลุนั้นพระอริยบุคคลหรือยัง เพราะ
เหตุไร ? และถ้าบรรลุนั้นพระอริยบุคคลได้ การกำหนดในอันละ
สังโยชน์ของพระอริยบุคคล ก็เปล่าพระโยชนั้นะชิ หรือเห็นอย่างไร ?
อธิบายมา.

๒. ชื่อว่าบรรลุนั้นพระอริยบุคคลได้ เพราะญาณทัสสนวิสุทธิตี
เป็นความรู้ในอริยมรรคแล้ว เมื่อพระโยคาวจรมีความรู้ในอริยมรรค
ก็ชื่อว่าถึงขั้นพระอริยบุคคลได้ ตามความรู้ยิ่งและหย่อน. และการ

๑. ควรเข้าใจว่า ความไม่มีสังวรเป็นเหตุให้สิลวิบัติ สิลวิบัตินั้น โดยตรง คือ ความ
เป็นผู้ทุศีล หรือศีลขาด ทำลาย. ส.ป.

กำหนดในอันละสังโยชน์ของพระอริยบุคคลนั้น ไม่เปล่าประโยชน์
ดอก เพราะกำหนดเอาตามเกณฑ์ของสังโยชน์ เมื่อรวมกล่าว
สังโยชน์หรือกิเลสอย่างนั้น ก็ชื่อว่าเป็นมลทิน ใครจะมีอุบายละ
มลทินได้ ด้วยประการไรมิจำกัด มุ่งผลที่ละมลทินได้นั้นแลเป็นข้อ
สำคัญ.

๑/๕/๖๕

ถ. มีขั้นตอนในความเห็นอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นทวิวิสุทธิ ?

ต. อาการที่พิจารณา โดยปัจจัยตัดลักษณะยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ คือ
อนิจตา ทุกขตา อนัตตา โดยสามัญญลักษณะ ความเห็นอย่างนี้
จัดเป็นทวิวิสุทธิ.

๒๕๑๘

ถ. ทวิวิสุทธิ แปลว่าความเห็น ๆ เช่นไรเป็นทวิวิสุทธิ ? เห็น
เช่นไร ไม่เป็นทวิวิสุทธิ ?

ต. การพิจารณาเห็นนามรูปโดยสภาวะอย่างไร รู้จักแยกออกเป็น
เป็นส่วน ๆ โดยปัจจัยตัดลักษณะ และยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์โดยสามัญญ-
ลักษณะ จัดเป็นทวิวิสุทธิ. ความเห็นที่ผิดตรงกันข้ามไม่เป็นทวิวิ-
วิสุทธิ.

๒๘/๘/๓๑

ถ. ในวิสุทธิ ๗ ท่านแสดงปัจจัยแห่งนามรูปไว้อย่างไร การ
กำหนดได้ดังนั้นเป็นสำคัญอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นกัมมวิตรณวิสุทธิ ?

ต. ท่านแสดง อวิชชา ตัณหา อุปทาน กรรม เป็นสามัญญ-

ปัจจัยแห่งนามรูป อาหารเป็นวิสามัญปัจจัยแห่งรูป อายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ เป็นวิสามัญปัจจัยแห่งวิญญาณอันเป็นส่วนจิต ผัสสะอันเกิดเพราะวิญญาณ เป็นวิสามัญปัจจัยโดยตรงและโดยอ้อม แห่งเวทนา สัญญา สังขาร อันเป็นเจตสิกที่รวมกันเข้าเป็นนาม. การกำหนดได้ดั่งนั้น เป็นเหตุให้เกิดญาณความรู้ว่า เพราะปัจจัยเหล่านี้เกิด นามรูปจึงเกิด เพราะปัจจัยเหล่านี้ดับ นามรูปจึงดับ จนเป็นเหตุสิ้นสงสัยในนามรูปทั้งที่เป็นมาแล้วในอดีต ทั้งที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งที่จักเป็นไปในอนาคต การกำหนดปัจจัยแห่งนามรูปได้ดั่งนั้น เป็นสำคัญอย่างนี้ ท่านจึงจัดเป็นกัณฑ์ชาวิตถมวิสุทธิ.

๒๔๗๒

ถ. การกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป อย่างไรจัดเป็นกัณฑ์ชาวิตถมวิสุทธิ และอะไรเป็นวิสามัญปัจจัยและวิสามัญปัจจัยแห่งนามรูป นั้น ?

ค. กำหนดจับปัจจัยแห่งนามอย่างนี้ว่า เพราะอะไรเกิดขึ้น นามรูปจึงเกิดขึ้น เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ จนเป็นเหตุสิ้นสงสัยในนามรูป ทั้งที่เป็นมาแล้วในอดีต ทั้งที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งที่จักเป็นไปในอนาคต จัดเป็นกัณฑ์ชาวิตถมวิสุทธิ. อวิชชา ตัณหา อุปาทานกรรม เป็นวิสามัญปัจจัยแห่งนามรูป อาหารเป็นวิสามัญปัจจัยแห่งรูป อายตนะภายใน ๖ ภายนอก ๖ เป็นวิสามัญปัจจัยแห่งวิญญาณ อันเป็นส่วนจิต ผัสสะอันเกิดเพราะวิญญาณ เป็นวิสามัญปัจจัยทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแห่งเวทนา สัญญา สังขาร อันเป็นส่วนเจตสิกที่รวมกัน

แบบประกอบนักรธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 118
เข้าเป็นนาม.

๒๔๖

ถ. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ สงเคราะห์หรือต่อเข้าใน
วิปีสสนาญาณ ๕ ข้อไหนได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. มัคคามัคคญาณนั้น สงเคราะห์เข้าในวิปีสสนาญาณ ๕ ข้อ
ไหนไม่สนิท แต่ต่อเข้าในระหว่างญาณที่ ๗ กับที่ ๘ ได้ เพราะพิจารณา
หาทางแล้วจึงรู้ว่า นี่ทาง นี้ไม่ใช่ทาง ลำดับนั้นจึงคำนึงด้วยความ
วางเฉย.

๒๔๖๕

ถ. อุปกิเลสแห่งวิปีสสนา ๑๐ คืออะไรบ้าง ? เกิดขึ้นแก่โยคา-
วจรผู้เจริญวิปีสสนาถึงวิสุทธิชั้นไหน ? เมื่ออุปกิเลสเหล่านั้นเกิดขึ้น
แล้ว ท่านสอนให้ทำอย่างไร ?

ต. อุปกิเลสแห่งวิปีสสนา ๑๐ คือ โสภัส แสงสว่าง ๑
ญาณ ๑ ปีติ ความอิ่มใจ ๑ ปัสสัทธิ ความสงบ ๑ สุข ๑ อธิโมกษ์
ความน้อมใจเชื่อ ๑ ปีกคาหะ ความเพียร ๑ อุปีฏฐาน คือสติ ๑
อุเบกขา ความวางจิตเป็นกลาง ๑ นิกันติ ความพอใจ ๑ เกิดขึ้น
แก่โยคาวจรผู้เจริญวิปีสสนาถึงขั้นกัฆขาวิตรณวิสุทธิ. เมื่ออุปกิเลส
เหล่านั้นเกิดขึ้น ท่านสอนไม่ให้หลงไปว่าได้บรรลุมรรคผล ให้ยังรู้
ว่า นั้นเป็นอุปกิเลสแห่งวิปีสสนา ถ้ามัวพะวงติดอยู่ วิปีสสนาจักเสื่อม
ไม่เจริญขึ้นไปอีก พึงระครองวิปีสสนาจิตไว้ให้แน่นแนในวิถี เพื่อ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 119
คำเนนถึงมคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิต่อไป.

๒๔๖๓

ก. วิปัสสนามีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองอยู่บ้าง ?

ค. มี ๑๐ คือ โสภาส ๑ ญาณ ๑ ปีติ ๑ ปัสสัทธิ ๑ สุข ๑
อริโมกษ์ ๑ ปคคาหะ ๑ อุปีฎฐาน ๑ อุเบกขา ๑ นิกันติ ๑ เป็น
อุปกิเลส.

๒๔๖๔

ก. อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา ๑๐ มีโอภาสแสงสว่างเป็นต้นอย่างใด
อย่างหนึ่ง เมื่อจะเกิดย่อมเกิดในขณะไหน ? จะหลีกให้พ้นได้ด้วย
ปฏิบัติอย่างไร ?

ค. ย่อมเกิดขึ้นในขณะที่เมื่อโยคาวจรเจริญวิปัสสนา ถึงขั้นกัมขา-
วิตตรณวิสุทธิแล้ว จะหลีกให้พ้นได้ด้วยไม่หลงว่า ได้บรรลุมรรคผล
หยั่งรู้นั้นเป็นอุปกิเลสแห่งวิปัสสนา คือมัวพะวงอยู่ วิปัสสนาจัก
ไม่เจริญขึ้นไปอีก ประคองวิปัสสนาไว้ในวิถีที่จัดเป็นมคคามัคคญาณ-
ทัสสนวิสุทธิ.

๑/๘/๖๘

ก. โสภาสแสงสว่างทานจัดเป็นวิปัสสนูปกิเลสประการหนึ่ง โดย
ทำนองเดียวกัน อากาสนัญญาตนะก็ต้องเป็นวิปัสสนูปกิเลสด้วย
เมื่อเช่นนี้ จะสอนให้เจริญญาณซึ่งยังไม่นับเป็นทางตรัสรู้ไว้ให้เน้นซ้ำ
ทำไป สอนโดยตรงเฉพาะทางตรัสรู้มีดีกว่าหรือ จะควรบริหาร
อย่างไร ?

ด. อากาสนัญญาตณฺณาน คือคํานึงเป็นอารมณ์เฉพาะว่า อากาสนาที่สุคฺมิได้ ต่างกับโอกาสซึ่งเกิดแก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนา พ้น กังขาวิตรณะแล้ว เป็นแสงสว่างอันเกิดกับใจที่สงบนั้น แต่ที่ไม่แสดง ฌานไว้ ก็เพราะเป็นขั้นต้นแห่งทางตรัสรู้ ไม่ชื่อว่าทำให้เนิ่นช้า ส่วน วิปัสสนูปกิเลส คือโอกาสนั้นเป็นประคูกฤษยบอกทางไม่ให้พระโยคาวจร ติดอยู่เพียงนี้ โดยเข้าใจว่าบรรลุมรรคผล.

๑/๕/๖๕

หมวด ๘

ด. พระอริยบุคคล ๒ พระอริยบุคคล ๔ พระอริยบุคคล ๘ พ้องกันหรือต่างกันอย่างไร ? จงแสดง.

ด. พ้องกัน คือพระอริยบุคคล ๒ ก็คือพระอริยบุคคล ๘ นั้นเอง แต่เรียกท่านผู้ตั้งอยู่ในประณมมรรคจนถึงท่านผู้ตั้งอยู่ในตติยมรรครวม ๗ ว่าเสขะ เพราะยังไม่เสร็จกิจ. ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตผลชื่ออเสขะ เพราะเสร็จกิจแล้ว. พระอริยบุคคล ๔ ก็คือพระอริยบุคคล ๘ นั้นเอง แต่หมายเอาท่านผู้ตั้งอยู่ในผลเท่านั้น เพราะท่านตั้งอยู่ในมรรคเพียงชั่ว ขณะมรรคจิตเท่านั้น ต่อจากนั้นก็ตั้งอยู่ในผล จึงรวมท่านผู้ตั้งอยู่ใน มรรคเข้าเสียในท่านผู้ตั้งอยู่ในผล.

๒๔๖๒

ด. การจัดแยกพระอริยบุคคล เป็น ๒ บ้าง เป็น ๔ บ้าง เป็น ๘ บ้าง นั้น มีหลักเกณฑ์อย่างไร จงแสดง ?

ต. การจัดแยกพระอริยบุคคล เป็น ๒ มีหลักเกณฑ์ หมายเอา ท่านผู้ยังต้องศึกษาปฏิบัติ เพื่อมรรคผลสูงขึ้นไปพวก ๑ ท่านผู้เสร็จกิจอันจะต้องทำแล้วพวก ๑. การจัดแยกพระอริยบุคคลเป็น ๔ มีหลักเกณฑ์หมายเอาท่านผู้ได้บรรลุอริยผลแล้ว ๔ พวก. การจัดแยกพระอริยบุคคลเป็น ๘ มีหลักเกณฑ์หมายเอาท่านผู้ได้บรรลุอริยมรรค ๔ และท่านผู้ได้บรรลุอริยผล ๔.

๒๕๑๐

ถ. อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน ? จงอธิบาย.

ต. อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นองค์ต้น เป็นทัศนะทางใจ เป็นปัญญา ควรจัดเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน. แต่สัมมาสมาธิองค์ท้ายเป็นฝ่ายสมถะ จึงน่าจะจัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน.

๒๕๖๒

ถ. ผู้นึกเห็นสังขารว่า เป็นทุกข์เหลือทน จนมีความแหงใจปรารถนาอะไรก็เห็นล้วนแต่เป็นกองทุกข์เช่นนั้น เรียกว่าเป็นผู้ไม่รู้จักทุกข์ในหมวดอวิชา ๘ ถูกหรือไม่ ? จงอธิบาย.

ต. ถูก, ผู้นึกเห็นว่าสังขารเป็นทุกข์เช่นนั้น เป็นอันเกี่ยวเก็บทุกข์เข้ามาใส่ตัว ดังการจับไฟ มีแต่จะไหม้เผาทำให้ร้อนพองจันใด ผู้เห็นทุกข์จนแหงใจก็ฉนั้นนั้น จึงเรียกว่าเป็นผู้ไม่รู้จักทุกข์.

๒๕๖๔

ถ. อริยสัจ ๔ เป็นวิชาหรืออวิชาอย่างไร ?

ค. อริยสัจ ๔ คงเป็นอริยสัจ แต่ถ้ารู้จักเป็นวิชา ถ้าไม่รู้จัก ก็เป็นอวิชา เพราะอริยสัจเป็นต้นเหตุให้บัญญัติว่า วิชาหรืออวิชา ทั้ง ๒ นั้น.

๒๔๓๔

ก. คำว่า 'ไม่รู้จักอดีต' และคำว่า 'ไม่รู้จักอนาคต' นั้น มีอธิบายอย่างไร ?

ค. อธิบายว่า ที่ว่า 'ไม่รู้จักอดีต' นั้น คือ 'ไม่รู้จักสาเหตุ' หนหลังเมื่อพบเห็นผลในปัจจุบันนี้ 'ไม่รู้จักสาเหตุ' นั้นก็ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดขึ้น ผลเหล่านี้จึงเกิดขึ้น, ส่วนที่ว่า 'ไม่รู้จักอนาคต' นั้น คือ 'ไม่รู้จักสาเหตุ' ไม่อาจปรารถนาการทำ หรือเหตุอันบังเกิดขึ้นในปัจจุบันแล้วคาดหมายว่า จะมีผลเช่นนั้น ๆ.

๒๕๑๓

ก. ในอวิชา ๘ 'ไม่รู้จักอดีต' 'ไม่รู้จักอนาคต' ก็มีแล้ว เหตุไฉนจึงรวม 'ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต' เข้าเป็นอวิชาอีกอย่างหนึ่ง ?

ค. เมื่อจะแสดงเหตุแห่งการจัดองค์นี้ให้ชัด ต้องแสดงทางวิชา รู้อดีต ได้แก่รู้สาเหตุเข้าไปหาเหตุหนหลัง รู้อนาคต ได้แก่รู้ก้าวไปหาผลข้างหน้า รู้ทั้ง ๒ อย่างนั้น รู้จักโยงอดีตและอนาคต ให้เนื่องถึงกัน 'ไม่รู้' อย่างว่ามา ท่านจึงจัดเป็นอวิชาแต่ละประการ.

๗/๑๑/๖๐

ก. วิชา มี ๘ คือ รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดแห่งทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางถึงความดับทุกข์ รู้จักอดีต รู้จักอนาคต รู้จักทั้งอดีต

ทั้งอนาคต รู้จักปฏิเสธสมุปบาท ถูกหรือผิด ?

ด. วิชามี ๘ ถูก. ที่จำแนก ๘ ออกไปนั้นก็ถูกโดยปริยายหนึ่ง
อนึ่ง ท่านจำแนกวิชา ๘ ดังนี้ ๑. วิปัสสนาญาณ ๒. มโนมยิทธิ
๓. อิทธิวิธิ ๔. ทิพยโสต ๕. เจโตปริยญาณ ๖. ปุพเพนิวาสา-
นุสสติ ๗. ทิพยจักขุ ๘. อาสวักขยญาณ ดังนี้ก็มี.

๒๔๖๕

ด. วิชา ๘ คืออะไรบ้าง ? จงแสดงนิเทศและคำอธิบายแห่ง
ข้อที่ ๕ มาดู.

ด. คือ วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อิทธิวิธิ ๑ ทิพยโสต ๑
เจโตปริยญาณ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติ ๑ ทิพยจักขุ ๑ อาสวักขยญาณ ๑
สำหรับข้อที่ ๕ คือเจโตปริยญาณ มีนิเทศว่ากำหนดด้วยใจของตนแล้ว
รู้ได้ซึ่งใจของบุคคลอื่นอันบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองอย่างไร มีคำอธิบายว่า
มีการตายและกำหนดรู้อัธยาศัยเทียบเป็นต้น.

๑/๘/๖๘

ด. จตุปปาตญาณในวิชา ๓ กับทิพยจักขุในวิชา ๘ ต่างกัน
หรือเหมือนกันอย่างไร ? เหตุไฉนจึงได้ชื่อต่างกัน ?

ด. ต่างกันโดยพยัญชนะ เหมือนกันโดยใจความ. ที่ได้ชื่อต่าง
กัน เพราะจตุปปาตญาณ เป็นวิชาที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง
บรรลุ ส่วนทิพยจักขุ เป็นวิชาที่พระสาวกได้บรรลุ.

๒๕๑๘

ถ. การที่กล่าวว่าพระสาวกบางรูปเข้านิโรธสมาบัตินั้น จงอธิบายอาการเข้า อาการออกจากสมาบัตินั้นของท่าน ?

ด. ท่านเข้ารูปฌาน ๔ และอรูปรูปร่าง ๔ โดยลำดับแล้วเข้าสัญญาเวทิตนินโรธ ดับสัญญาและเวทนา ไม่มีสัญญาไม่รู้สึกรู้สึกทุกข์ ไม่ทุกข์ ไม่สุข แต่ยังมีชีวิตินทรีย์ทรงอยู่ นี้เข้านิโรธสมาบัติ เมื่อออกท่านออกถอยหลังมาโดยลำดับตั้งแต่สัญญาเวทิตนินโรธ จนถึงปฐมฌานนี้ออกจากสมาบัตินั้น.

๓/๑๑/๖๐

ถ. ความจริง สัญญาข้อมมีประโยชน์ในการรู้สึกรู้สึกและจดจำอะไรต่าง ๆ เวทนามีหน้าที่เสวยอารมณ์ เหตุไรในสัญญาเวทิตนินโรธ ท่านจึงสอนให้ดับเสีย ? จงอธิบาย.

ด. สัญญาและเวทนามีประโยชน์ตามหน้าที่จริง แต่เมื่อบุคคลไม่รู้เท่าทันตามความจริง เพิกสัญญาและเวทนาไม่ออก ยังยึดถือว่าเป็นของตนอยู่ด้วยอำนาจอุปาทาน สัญญาและเวทนาอาจข้อมจิตให้เป็นไปต่าง ๆ ก็เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นอพยัคฆกุศลบ้าง เหตุนี้ท่านจึงสอนให้ดับเสียในบางครั้ง.

๒๔๓๔-๓๓

ถ. สมาริกับสมาบัติ ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?

ด. สมาริหมายความว่ากว้างกว่าสมาบัติ คือจิตที่ยังลงมั่นใน

แบบประกอบนักรธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 125
อารมณ์อันหนึ่ง ไม่ถึงนับว่าฌานก็ดี ถึงฌานสมาบัติก็ดี เรียกสมาธิ
แต่สมาบัติหมายถึงเฉพาะรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ที่เป็นส่วนละเอียด.

๒๔๓๔-๓๓

ก. ผู้บำเพ็ญฌาน จนได้รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ แล้ว ผู้นั้น
จะจัดว่ามีสมาบัติ ๘ ได้หรือยัง ? เพราะเหตุไร ?

ข. จัดว่ามีสมาบัติ ๘ ได้แล้ว. เพราะสมาบัติ ๘ ก็คือ รูป-
ฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ นั่นเอง.

๒๕๒๑

หมวด ๕

ก. ธรรมเป็นเครื่องอยู่โดยลำดับกัน ท่านเรียกว่าอะไร ? สัญญา-
เวทียตนิโรธกับนิโรธสมาบัติ ต่างกันหรือเหมือนกัน ? จัดเป็นสังขต-
ธรรมหรืออสังขตธรรม ?

ข. ท่านเรียกว่าอนุภพวิหาร. ต่างกันโดยพยัญชนะ โดยอรรถ
เป็นอย่างเดียวกัน คือท่านผู้เข้าถึงสมาบัติชนิดนี้แล้ว ย่อมไม่มี
สัญญาและเวทนา. จัดเป็นสังขตธรรม.

ส. ป.

ก. ผู้เจริญพระพุทธคุณว่า อรหิ อรหิ ดังนี้ ชื่อว่าเจริญ
วิปัสสนาถูกหรือไม่ ? จงอธิบายด้วย.

ข. ไม่ถูก. ที่ถูกชื่อว่าเจริญสมณะ. อธิบายว่า กัมมัฏฐานเนื่อง
ด้วยบริกรรม ไม่เกี่ยวกับปัญญา จัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน. กัมมัฏฐาน

เนื่องด้วยทัศนคติทางใจ ในคติของธรรมดา ปราบภสภาวะธรรมและ
ตามัญญลักษณะ จัดเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน. การเจริญ อรหิ อรหิ
เนื่องด้วยบริกรรม เพราะฉะนั้นจึงจัดเป็นสมถะ.

๒๔๖๔

ก. พระพุทธคุณมีอยู่บทหนึ่งว่า เป็นผู้หัก คือเป็นผู้หักกำแพง
สังสารจักร นี้อยู่ในพระนามไหน ? สังสารจักรนั้น อะไรเป็นกำแพง ?
อะไรเป็นตัวสังสารจักร ?

ข. มีอยู่ในพระนามต้น คือบทว่า อรหิ. อวิชชา ตัณหา
อุปาทาน กรรม เป็นกำแพง. วัฏฏะ ความหมุนเวียน ๓ คือ กิเลส กรรม
วิบาก เป็นตัวสังสารจักร.

๒๕๐๖

ก. อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นชื่อของอะไร ?
เพราะเหตุไร จึงได้ชื่ออย่างนั้น ? จงอธิบาย.

ข. เป็นชื่อของกำแพงสังสารจักร. อธิบายว่า ที่ได้ชื่ออย่างนั้น
เพราะ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ทั้ง ๔ นี้ มีอยู่ในบุคคลใด
เป็นเหตุให้บุคคลนั้น ต้องเวียนว่าย ตายเกิด อยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่มี
ที่สุด ไม่มีประมาณ.

๒๕๑๘

ก. พระพุทธคุณบทว่า อรหิ เป็นคุณบทของพระพุทธเจ้าเท่านั้น
หรือสาธุการทั่วไปแก่พระสาวกบ้าง ? ถ้าเช่นนั้น จะถืออะไรเป็น

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 127
เครื่องหมายต่างกัน ? จงชี้แจงมา.

ด. หาเป็นคุณบทของพระศาสดาท่านนั้นไม่ ท่านใช้เป็นคุณบทของพระสาวกด้วยเหมือนกัน. แต่ถึงกระนั้น ก็มีเครื่องหมายให้ความต่างกันได้ ที่พยัญชนะบทนั้น ถ้าเป็นคุณบทของพระศาสดา ท่านใช้ว่า " **อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธโ** " ซึ่งแปลว่า พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบเอง, สำหรับพระสาวกใช้ว่า " **อรหํ จินฺนาสวโ** " แปลว่าพระอรหันต์ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ดังนี้.

๒๕๑๘

ด. พุทธคุณ ๘ บท ๆ ไหนบ้างที่จัดเป็นพระนามใหญ่ และพระนามใหญ่เหล่านั้น มีความหมายต่างกันอย่างไร ?

ด. บท อรหํ กับ **สมฺมาสมฺพุทฺธโ** เป็นพระนามใหญ่ หมายความว่า เป็นผู้บริสุทธิ บท **สมฺมาสมฺพุทฺธโ** หมายความว่า เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทธศาสนา อันเป็นสวากขาตธรรม.

๒๕๑๖

ด. พระพุทธคุณบทว่า **สมฺมาสมฺพุทฺธโ** ตรัสรู้ชอบเองนั้น ตรัสรู้อะไร ? ไฉนจึงว่าชอบและว่าเองด้วย ?

ด. ตรัสรู้สภาวะธรรม โดยปฏิจางสมุปบาท อริยสัจ ไตรลักษณ์ เป็นต้น ตามเป็นจริงอย่างไร จึงเป็นผู้ไม่ตื่นเต้น ไม่หลงไปตามอารมณ์นั้น ๆ ที่มาประสพ เพราะยินดีและยินร้าย ชื่อว่าตรัสรู้.

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 128
การตรัสรู้^๑นั้นถูกต้องถ่องแท้ไม่วิปริต ชื่อว่าชอบ. การตรัสรู้^๑นั้น
ถ้าฟังพระองค์เอง ไม่มีใครสั่งสอน ชื่อว่ารู้เอง. จึงรวมความว่า
ตรัสรู้^๑ชอบเอง.

๒๔๖๒

ถ. โบราณบัณฑิต ถวายเนमितกนามแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาค-
เจ้าว่า **วิชาจรณสมุปนฺโน** โดยหมายความว่าอย่างไร ? ต่างจาก
พระสาวกหรือไม่ ? จงแสดงมาด้วย.

ค. โดยหมายความว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ได้รับบรรลุ
วิชาด้วย เป็นผู้แรกรู้จักทางเครื่องบรรลุวิชานั้นด้วย โดยใจความ
ก็คือ พระองค์เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทธศาสนา อันเป็นสวากขาตธรรม.
ต่างกัน คือพระสาวกเป็นผู้ได้รับบรรลุวิชา ไม่ใช่ผู้แรกรู้จักทาง
เครื่องบรรลุวิชานั้น เป็นแต่ได้รู้จากพระองค์อีกต่อหนึ่ง จึงมีบท
เรียกว่า เทวิชฺโช ผู้มีวิชา ๓.

๒๔/๘/๓๑-๒๕๒๐

ถ. ในคำอธิบายพระคุณบทว่า **วิชาจรณสมุปนฺโน** ท่านยัง
มิได้แจกข้อธรรมไว้ให้พิสดาร ผู้ต้องการจะทราบก็ขัดข้องอยู่ โปรด
แสดงมาดุเป็นข้อ ๆ พอเป็นหลักจนตลอด ?

ค. ในคำอธิบายพระคุณบทนั้น ท่านหมายถึงวิชา ๓ คือ
ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ ถ้าต้อง
การเป็นวิชา ๘ ก็เติมข้อต้นอีก ๕ คือ วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธิ

อิทธิวิธิ ทิพยโสต เจโตปริยญาณ. ส่วนจรรยา ๑๕ คือ สีลสังวร
อินทริยสังวร โภชนะมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค ศรัทธา หิริ
โอตตปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ ปัญญา ปฐมฌาน ทุคฺคิฌาน
ตติยฌาน จตุตถฌาน.

๒๘/๘/๗๑

ถ. ท่านสรรเสริญพระศาสดาด้วยคำว่า สุกโต นั้น โดยบริหาร
แก้ไขว่าอะไร ?

ต. โดยบริหารว่า พระศาสดาทรงประพฤติพระองค์รอดไปได้
ไม่ต้องกลับถอยหลัง เสด็จไปในที่ใด ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่
มหาชนในที่นั้น เสด็จมายังโลกนี้ ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนา
เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน มั่นคงถาวรแล้วจึงเข้าสู่ปรินิพพาน เป็น
อันว่าพระองค์เสด็จไปดีแล้ว สาธุชนผู้ปฏิบัติอนุวัตรตามพระศาสดา
เริ่มปฏิบัติตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไป เช่นตั้งตนไม่ได้ ก็อุทิศหาเพียร
เพื่อตั้งตนให้ได้ในทางโลกก็ดี ในทางธรรมก็ดี ก็ยังตั้งใจรักษาฐานะ
ไว้ให้มั่นคงอยู่ เมื่อมุ่งทำความดีในทางใดทางหนึ่ง ถึงเกิดอุปสรรคขึ้น
ในระหว่างก็ไม่ถอยหลังเลิกเสียง่าย ๆ พยายามต่อไปจนกว่าจะลุล่วง
เมื่อจะไปในที่ใด ๆ ก็ไม่เบียดเบียนคนในที่นั้น ๆ มุ่งทำวิสาสะผูก
ไมตรีทำประโยชน์ให้แก่เขา ไว้รอยคือความดีเป็นที่ระลึกและตัวอย่าง
สำหรับคนภายหลัง ดังนี้ ชื่อว่าพระคุณบทคือ สุกโต เป็นสรณะ
ของตนได้.

๗/๑๑/๖๗

ถ. เพื่อเป็นผู้ปฏิบัติไม่ถอยหลัง ภิกษุสามเณรควรเจริญพระ
พุทธานุภาพไหนไว้ประจำใจของตน ๆ ?

ต. ควรเจริญบทว่า สุคโต ไว้ประจำใจของตน ๆ.

๑/๗/๗๓

ถ. จงอธิบายพุทธานุข้อ ๔ พอได้ความ ?

ต. พุทธานุข้อ ๔ คือ สุคโต แปลว่า เสด็จไปดีแล้ว มี
อธิบายว่า ประพฤติพระองค์รอดไปได้ ไม่ต้องถอยหลัง เสด็จไป
ในที่ใด ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่มหาชนในที่นั้น เสด็จมายังโลกนี้
ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนแล้ว จึงเสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน.

๒๔๓๕

ถ. พระพุทธานุบทว่า โลกวิทู มีอธิบายอย่างไร ?

ต. มีอธิบายว่า ทรงรู้จักถิ่นฐานบ้างเมืองต่าง ๆ ปรุโปร่ง
นี้ได้ ในโอกาสโลก, ทรงรู้จักอัธยาศัยของคนต่างถิ่นต่างชั้น ๆ นี้ได้ใน
สัตว์โลก ทรงรู้จักเห็นเหตุอันปรุงแต่งคนเหล่านั้นพร้อมทั้งถิ่นฐาน
ให้ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร นี้ได้ในสังขารโลก. อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า
ทรงหยั่งรู้ความเป็นไปของคนทุกชั้นว่าเป็นอย่างไร เนื่องด้วยสุขทุกข์
ก็ดี เนื่องด้วยความเจริญความเสื่อมก็ดี ตกอยู่ในคติความเปลี่ยนแปลง
อย่างไร จนหายตื่นหายหลงหายอยากในอิฏฐารมณ์ หายตกใจ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 131
กล่าวต่ออนิฏฐารมณ์ เป็นทางนำไปพระองค์เสด็จไปดี.

๒๔๖๑

ถ. พุทธคุณบทว่า โลกวิทู แปลว่า รู้จักโลก ท่านประสงค์เอา
โลกชนิดไหน ?

ต. ท่านประสงค์เอาโลก ๓ คือ สังขารโลก โลกคือสังขาร
สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน.

ส. ป.

ถ. ผู้เจริญพุทธคุณชื่อว่า โลกวิทู พระองค์เป็นผู้รู้แจ้งโลก
เป็นอารมณ์ เช่นนี้ ชื่อว่าได้บำเพ็ญภาวนา ๒ ข้อไหนหรือไม่ ?
เหตุไรจึงตอบอย่างนั้น ?

ต. ชื่อว่าได้บำเพ็ญสมถภาวนา เพราะการเจริญพุทธคุณเป็น
อารมณ์ เป็นอุบายทำให้สงบระงับ เนื่องด้วยบริกรรม ไม่เกี่ยว
กับปัญญา อนึ่ง พุทธคุณทั้งสิ้นก็เป็นอารมณ์แห่งสมถภาวนาโดยตรง
ฉะนั้น ผู้เจริญพุทธคุณ จึงชื่อว่าบำเพ็ญสมถภาวนา.

๒๔๖๒

ถ. ศัพท์ว่า สารถิ มีเกียรติอย่างไรบ้าง ท่านจึงเอามาใช้เป็น
คุณบทเฉลิมพระนามของพระบรมศาสดา ในบท ปุริสทมมสารถิ
และมีอนุตฺตโร อยู่หน้า อธิบายว่าอะไร ?

ต. ครั้งโบราณ พวกกษัตริย์ชอบเล่นม้า เพราะม้าเป็นพาหนะ
ที่ใช้ในสงครามถึง ๒ หมวดแห่งกองทัพ ที่ใช้ทหารขี่ จัดเป็น อัสนิก
หมวดม้า ใช้เทียมรถ จัดเป็นรถานิก หมวดรถ ความเป็นสารถิฝึกม้า

ขั้บรล ย่อมนิยมกันว่าดี ในการขึ้นรถรบกัน การชนะหรือแพ้ นอก จากตัวผู้รบ เนื่องด้วยสารถิ ต้องใช้คนสำคัญทีเดียว ดังจะเห็นได้ใน เรื่องนั้น ๆ เช่นพระมาถลเป็นสารถิของพระอินทร์ ทีฆมาวุกุมารเป็นสารถิ ตัวโปรดของพระเจ้าพรหมทัต ด้วยเหตุนี้แล จึงใช้ศัพท์ สารถิ ในบทนี้ เพื่อแสดงว่า เป็นผู้ฝีกคนเป็นคู่กับผู้ฝีกมาขั้บรล อธิบายว่า ทรงฝีกดี กว่าสารถิฝีกมา ด้วยไม่ได้ใช้อาชญากั้กหาญ และรู้จักใช้อุบายให้เหมาะ แก่บุคคล และคนผู้ทรงฝีกแล้ว ย่อมดีกว่ามาที่ฝีกแล้ว.

๒๔๖๑

ถ. ในพุททคณบทว่า สตุถา เทวมนุสสุสานั้ เท่ากับอวดโอ้ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของฉััน เป็นพระศาสดาของมหาราชพระองค์นั้น พระองค์นี้ ตลอดถึงคนสามัญมากกว่ามาก อันความโอ้อวดไม่ใช่ สำหรับคนทำจริง ไม่นำมาซึ่งความเลื่อมใส สมควรอย่างไรจึงจัดเข้า ไว้เป็นบทสำหรับระลึก ?

ค. นึกเฟิน ๆ ก็น่าเห็นเป็นเช่นนั้น แต่เมื่อนึกยังลงไปอีกชั้น หนึ่งว่า อันท่านผู้เป็นศาสดาของคนทั้งชั้นสามัญเป็นอันมากอย่าง นี้ ต้องเป็นผู้ทรงคุณสมบัติอันสมควรและได้ทำกรณียะของศาสดา คน ทั้หลายจึงจักเลื่อมใสนับถึยอมตัวเป็นสาวก ก็จักหายเป็นโออวด พระศาสดาเอง ยังได้ตรัสบันถึพระสุรสิงหนาทว่า กิจใดอันศาสดา ผู้เอ็นดูแสวงหาประโยชน์ให้แก่สาวกจะพึงทำ กิจนั้นเราได้ทำแล้วแก่ พวกเธอทุกอย่าง ชะรอยท่านปรารธนาจะให้สาวกนึกถึงพระคุณสมบัติ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 133
และพระกรณียะของพระศาสดาว่าเป็นเช่นไรบ้าง จึงได้จัดเข้าไว้เป็น
บทสำหรับระลึก.

๗/๑๑/๖๐

ถ. พระคุณของพระพุทธเจ้ามีอยู่ถึง ๘ บท ที่ท่านได้เรียนและ
สอบธรรมนี้ เพราะอาศัยพระพุทธคุณบทไหนเป็นสำคัญ ? เพราะเหตุไร ?

ต. เพราะอาศัยพระคุณบทว่า สตุถา เทวมนุสฺसानัน เป็นข้อ
สำคัญ เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเทศนา พระธรรมจึงได้แพร่หลายจน
ถึงบัดนี้.

๒๔๓๔

ถ. มีคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าว่า " สตุถา เทว-
มนุสฺसानัน " " เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย " เป็นผู้สอนที่ดี
นั้น สอนได้อย่างไร จึงทำให้หมู่ชนเคารพนับถือ และยินดีมาก ?

ต. พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูที่สอนดีจริง ๆ คือทรงมุ่งหวังที่จะ
ให้ผู้ที่ทรงสั่งสอน ได้รับความรู้อันจะให้สำเร็จประโยชน์ ทรงมุ่ง
ความจริงกับประโยชน์เป็นที่ตั้ง ทรงทำกับตรัสเป็นอย่างเดียวกัน ทรง
ฉลาดในวิธีสั่งสอน ให้เป็นไปพอเหมาะกับฉันทะ อหิงสา อธิบาย
และภูมิของผู้ที่ทรงสั่งสอน และทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผล อธิบาย
ให้แจ่มแจ้ง ชวนให้มีแก้ไขที่จักทำตาม ชักนำให้เกิดอาจหาญที่จะทำ
ทั้งทรงแสดงธรรมพองใจผู้ฟังให้ร่าเริงในการปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึง
ทำให้เกิดความเลื่อมใสนับถือของหมู่ชนเป็นอันมาก.

๒๕๐๓

ถ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้รับสรรเสริญว่าเป็นครูที่ดี มีผู้เคารพนับถือมาก พอจะยกขึ้นแสดงให้เห็นได้มากหรือไม่ว่า พระองค์ทรงสั่งสอนด้วยวิธีอย่างไร จึงมีผู้เคารพนับถือมาก ?

ต. วิธีทรงสั่งสอนนั้นมีมาก เพราะอรรถาศัยของคนต่าง ๆ กัน เมื่อจะทรงแสดงก็ทรงแสดงให้เหมาะแก่อรรถาศัยของผู้ฟัง กล่าวโดยย่อคือ ๑. ทรงพระกรุณาหวังจะให้ผู้ที่ทรงสั่งสอนได้รับความรู้ อันจะสำเร็จประโยชน์ ๒. ทรงมุ่งความจริงกับประโยชน์เป็นที่ตั้ง ๓. ทรงทำกับตรัสเป็นอย่างเดียวกัน ๔. ทรงฉลาดในวิธีสั่งสอน.

๒๕๑๓

ถ. พระพุทธคุณบทว่า พุทฺโธ แปลว่าอะไร ? มีอธิบายอย่างไร ?

ต. แปลว่า เป็นผู้ตื่น. โดยอธิบายว่า คนผู้ที่ยังเพียบพูนอยู่ด้วยกิเลสน้อยใหญ่ ท่านเรียกว่าเป็นผู้หลับ สำหรับพระผู้มีพระภาคนั้น พระองค์เป็นผู้ไกลจากกิเลสสาละทั้งปวง ไม่มีเหลือแม้แต่เล็กน้อย จึงขนานพระนามว่า เป็นผู้ตื่น คือตื่นจากกิเลส เป็นผู้ไม่หลงมกมาย เป็นกัลยาณู รู้จักกาลสมัย รู้จักฐานะและอฐานะ อีกนัยหนึ่งว่าเป็นผู้เบิกบานแล้ว โดยอธิบายว่า เป็นผู้ทรงพระคุณเต็มที่ และได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจสำเร็จแล้ว.

ส. ป.

ถ. พระพุทธคุณบทว่า " สมฺมตฺตสมฺมพุทฺโธ " กับบทว่า " พุทฺโธ " ก็พุทฺโธด้วยกัน ดูไม่น่าจะแยกเป็น ๒ บท แต่เหตุไฉนท่านจึงแยก ?

ต. ถึงจะเป็นพุทฺโธด้วยกันก็จริงอยู่ แต่ที่ท่านแยกออกเป็น ๒ บท

แบบประกอบบันทึกธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 135
ก็เพื่อที่จะแสดงพระพุทฺธคุณให้ปรากฏพิเศษดังต่อไปนี้ :-

บทว่า " สมฺมาสมฺพุทฺโธ " แปลว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง หมายความว่า เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทฺธศาสนา อันเป็นสวากขาตธรรม
จริงอย่างนั้น พระพุทฺธองค์ทรงรู้ทั่วแล้วซึ่งธรรมชาติ ต่างโดยสังขตะ
และ อสังขตะ แม้ทั้งสิ้นโดยชอบ ด้วยสมารถแห่งอันรู้ตลอดซึ่ง
ลักษณะพร้อมทั้งกิจตามเป็นจริง ด้วยพระองค์เอง ด้วยสยัมภูญาณอัน
เกิดแล้วแต่บารมีที่พระองค์ทรงค้นคว้าสั่งสมมาแล้ว ด้วยพระองค์เอง
ไม่มีใครเป็นอาจารย์.

บทว่า " พุทฺโธ " แปลว่าเป็นผู้ตื่นแล้ว หมายความว่า เป็น
ผู้ไม่หลงงมงายที่เปรียบด้วยนอนหลับ เป็นผู้รู้จักกาลสมัย รู้จักฐานะและ
อฐานะ, อนึ่ง บทนี้แปลว่าเป็นผู้เบิกบานแล้ว หมายความว่า เป็น
ผู้ทรงคุณเต็มที และได้ทรงทำกิจเสร็จแล้ว จึงทรงเบิกบานพระทัย
เต็มที คุจดอกประทุมอันคลี่บานเต็มที มีความงามสง่ายิ่งนัก เพราะ
ได้รับสัมผัสด้วยรัศมีแห่งทินกระนั้น.

ศ. อ. น.

ถ. ในพระพุทฺธคุณบทว่า ภควา ตามพระมติของสมเด็จพระ-
มหาสมณเจ้า ๆ ว่ากระไร ? เป็นคุณบทสำหรับพระบรมศาสดาเท่านั้น
หรือผู้อื่นก็มี ? จงอ้างหลักด้วย.

ต. ว่าผู้มีโชค ผู้มีเคราะห์ดี. ผู้อื่นก็มี เช่นในพรหมณสมัย
ใช้เรียกฤษีหลงเหลืออยู่ในปภังค์ของเราก็มี แห่งหนึ่ง ครั้งภัทท-
วัคคิยกุมารพบพระศาสดาที่ตำบลไร่ฝ้าย แต่ไม่รู้จักพระองค์ ถามว่า

อปี ภควา อิตถิ ปสฺเสยฺยํ ดังนี้ อีกแห่งหนึ่งในชาดก ราชوماتย์
ถามเกสึคาบสว่า กถนฺนุ ภควา เกสึ กปฺปสฺส รมลฺลิตฺถ อสฺสเม sup.๒
ดังนี้ แต่ในพระพุทธศาสนาเป็นบทเรียกพระศาสดาและพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายอื่นเท่านั้น ไม่ใช่เรียกพระสาวก.

๑๐/๕/๖๖

ถ. ที่กล่าวกันว่า พระผู้มีพระภาคทรงหักเสียวแล้วซึ่งกำแห่ง
สังสารจักร คือกำจัดกิเลสได้โดยประการทั้งปวง กำกล่าวเช่นนี้ควรจัด
เข้าในพระพุทธคุณ พระนามไหน ? เพราะอะไร ?

ต. จัดเข้าในพระนามชื่อว่า ภควา เพราะคำว่า ภควา ท่าน
แปลว่า หักก็ได้ ออกจาก ภณฺช.

ส. ป.

ฉ. นวหรรณฺณ คืออะไร ? จงแสดงพระคุณ ๓ ให้ปรากฏใน
คำว่า " พระพุทธเจ้ารู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้
ตามด้วย " ?

ค. คือ พระคุณของพรอรหันต์ ๕ ได้แก่พระพุทธคุณ ๕
นั่นเอง. ในคำว่า " พระพุทธเจ้ารู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว "
นี้ แสดงถึงพระปัญญาคุณ และพระบริสุทธิคุณ, ในคำว่า " สอนผู้
อื่นให้รู้ตามด้วย " นี้ แสดงถึงพระกรุณาคุณ.

๒๕๐๓

๑. แปลว่า ภควา เห็นหญิงบ้างหรือ. ๒. ภควา เกสึ หรือว่า แน่เกสึผู้มีโชค ท่าน
ยินดีในอาศรมของกบฏดาบสด้วยอย่างไร. ทั้ง ๒ อุทาหรณ์นี้ นักเรียนพึงเข้าใจว่า คำว่า ภควา
ไม่ได้ใช้จำกัดเฉพาะแต่พระผู้มีพระภาค.

ถ. พระพุทฺธคุณ ๕ บท ที่ท่านกำหนดตั้งไว้ในอนุสสติปาฐะ นั้น ถ้าจะย่อความให้สั้น ๆ จะได้หรือไม่ ? จงแสดงคำที่ตอบมาให้ กระจ่าง.

ต. ได้, คือรวมพระคุณบทเบื้องต้นว่า อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกาวิทู ๕ นี้เป็นประเภท ๑ ซึ่งจัดเป็นอรรถสมมติ คือความดีส่วนพระองค์ และรวมพระคุณบทเบื้องปลายว่า อนุตฺตโร ปรีสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानิ พุทฺโธ ภควา ๔ นี้เป็นประเภท ๑ ซึ่งจัดเป็นปรหิตปฏิบัติ ทรงประพฤติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.^๒

๑/๘/๖๘-๗๓

ถ. จงจัดพระคุณ ๕ ลงในพระคุณ ๓ มาให้ดู ?

ต. การจัดพระคุณ ๕ ลงในพระคุณ ๓ นั้น มีนัยต่าง ๆ กันตามแต่อธิบาย อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกาวิทู จัดเป็นพระปัญญาคุณ. อนุตฺตโร ปรีสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺसानิ จัดเป็นพระกรณาคณ. พุทฺโธ ภควา จัดเป็นพระปัญญาและพระกรณาได้ทั้ง ๒. อีกนัยหนึ่ง อรหิ จัดเป็นบริสุทธิคุณ นอกนั้นเหมือนนัยต้น. พุทฺโธ กับ ภควา ที่จัดเข้าได้ทั้ง ๒ อย่างนั้น เพราะพระนามทั้ง ๒ นี้ ความหมายและความอธิบาย ย่อมเป็นไปได้

๑. อีกนัยหนึ่ง เรียกว่าอรรถหิตคุณ คือเป็นพระคุณความดีเฉพาะพระองค์ ส.ป.

๒. อีกนัยหนึ่ง เรียกปรหิตคุณ คือเป็นพระคุณที่จะพึงเกื้อกูลให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ส.ป.

ทั้ง ๒ คือจะอธิบายให้เป็นไปทางปัญญาก็ได้ หรือจะอธิบายให้เป็นไปทางกรณาก็ได้ เมื่ออธิบายไปทางไหน ก็ควรจัดเข้าไว้ในทางนั้น.

ส.ป.

ถ. พระพุทธคุณ ๕ ก็มี พระพุทธคุณ ๓ ก็มี พระพุทธคุณ ๒ ก็มี จงแสดงให้เห็นว่า มีอย่างไร ?

ต. พระคุณ ๕ คือ

๑. อรหํ เป็นพระอรหันต์

๒. สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง

๓. วิชชาจรณสมฺปนฺโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

๔. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว

๕. โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก

๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นสารถีแห่งนรุษพึงฝึกได้
ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า

๗. สตฺถา เทวมนุสฺสานํ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย

๘. พุทฺโธ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว.

๙. ภควา เป็นผู้มิใช่โชค.

พระพุทธคุณ ๓ คือ

๑. พระปัญญาคุณ

๒. พระบริสุทธิคุณ

๓. พระกรุณาคุณ.

พระพุทธคุณ ๒ คือ

๑. พระอิตตสมบัติ พระคุณสมบัติส่วนพระองค์.
๒. พระปรหิตปฏิบัติ ความปฏิบัติเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.

๒๕๒๐

ก. พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ มีอย่าง
ละเท่าไร ? เฉพาะพระพุทธคุณ บทไหนบ้างจัดเป็นอิตตहितสมบัติ
และบทไหนบ้าง จัดเป็นปรหิตปฏิบัติ จงจาระไนมาดู ?

ค. พระพุทธคุณมี ๘ พระธรรมคุณมี ๖ พระสังฆคุณมี ๘
พระพุทธคุณ ๕ บทเบื้องต้น จัดเป็นอิตตहितสมบัติ, พระพุทธคุณ
๔ บทเบื้องปลาย จัดเป็นปรหิตปฏิบัติ.

๒๕๑๒

ก. มานะ คือความยิ่งหรือทะนง ท่านว่าเป็นอุปกิเลส เวสสา-
รัชชญาณก็ดูมีลักษณะละม้ายกัน ไม่เป็นอุปกิเลสดอกหรือ ?

ค. ความหยิ่งหรือทะนงจนเป็นเหตุคูหมิ่นผู้อื่นต่างหาก ส่วน
เวสัชชญาณ เป็นความกล้าหาญที่มีในพระองค์ ด้วยทรงปริยญา
และตรัสพระวาจาอย่างไรแล้ว เป็นของไม่วิปริตที่ใคร ๆ จักท้วงได้
อาจเปล่งพระสรสิงหนาทในบริษัทประกาศพรหมจรรย์ โดยฐานไม่ครัน
คร้าม แต่หาได้ทรงคูหมิ่นใครเพราะเหตุแห่งพระญาณนั้นไม่.

๒๔๖๓

ถ. มานะ ๕ นั้น จะย่นให้น้อยอีกได้หรือไม่ ? ถ้าไม่ได้ก็แล้วไป ถ้าได้จงย่นมา.

ด. ย่นได้เป็น ๓ คือ สำคัญว่าตัวเลิกกว่าเขา ๑ เสมอเขา ๑ เลวกว่าเขา ๑ ถ้าน้อยที่สุดก็มานะเดียว.

๒๔๖๕

ถ. มานะมีลักษณะก็อย่าง ? อะไรบ้าง ? อย่างไหนที่ไม่น่าจะจัดเป็นมานะ แต่ท่านก็จัดไว้ ชะรอยจะมีกลเม็ดแฝงอยู่ ท่านผู้เป็นนักธรรมลองแถลงมาดู ?

ด. มีลักษณะ ๓ อย่างคือ เป็นผู้เลิกกว่าเขา ๑ เป็นผู้เสมอเขา ๑ เป็นผู้เลวกว่าเขา ๑. ลักษณะที่ ๓ ไม่น่าจะจัดเป็นมานะแต่ท่านหมายว่า มีคนหมิ่นตนอย่างนั้นแล้ว อิจฉาและคิดแข่งขันเขา หรือแต่สำคัญตนอยู่ด้วยประการไร ก็จัดเป็นมานะได้.

๑/๕/๖๕

ถ. จงแสดงวิปัสสนาญาณ ๕ ว่าเป็นปัจจัยสืบเนื่องกันอย่างไร ?

ด. ขั้นต้น คำนี้เห็นทั้งความเกิดความดับแห่งสังขาร แต่นั้นปล่อยความเกิดเสีย คำนี้เอาเป็นอารมณ์เฉพาะความดับแห่งสังขารนั้น เมื่อคำนึงเฉพาะความดับนั้น ก็จักเห็นสังขารนั้นเป็นของน่ากลัว แต่นั้นจักเห็นโทษแห่งสังขาร เมื่อเห็นโทษแล้วจักเกิดความเบื่อหน่าย เมื่อมีความเบื่อหน่ายก็ใคร่ที่จะพ้นไปเสีย เมื่อใคร่จักพ้น

ก็จักพิจารณาเพ้นสังขารนั้น เพื่อหาทางเป็นเครื่องพ้น ความจริงก็จักปรากฏขึ้น แต่นั่นก็จักว่างเฉยได้ในสังขารนั้น แต่นั่นสังขารุโลมิกญาณก็จักเป็นไปในขณะแห่งจิต อันได้ชื่อว่าอนุโลมเกิดขึ้นในลำดับแห่งมโนทวาราวัชชนะ อันตักกวังค์ เกิดขึ้นในขณะที่อริยมรรคจักเกิดในที่สุดแห่งสังขารุเบกขาญาณ.

๒๔๖๓

ถ. วิปัสสนาญาณ ๕ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งวิสุทธิอะไร ? ถ้าจะจัดเข้าในวิสุทธิ ๗ จะจัดเข้าในวิสุทธิไหนได้หรือไม่ ? ถ้าได้จงแสดง.

ต. เกิดขึ้นในลำดับแห่งมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ. จัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิได้ เพราะวิปัสสนาญาณ ๕ เป็นตัวปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิอยู่โดยตรง.

ส. ป.

ถ. ท่านสรรเสริญพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำว่าสุปฏิปันโนและ อสุปฏิปันโน ดังนี้ มีอธิบายต่างกันอย่างไร ?

ต. ต่างกันเช่นนี้ คือคำว่า สุปฏิปันโน มีอธิบายว่า ปฏิบัติไปตามมัชฌิมาปฏิปทา ไม่หย่อนนัย ไม่ตั้งเครียดนัก ปฏิบัติไม่ถอยหลัง ปฏิบัติกลมเกลียวกับพระศาสดา ไม่ปฏิบัติเป็นปฏิปักษ์กัน. ส่วนคำว่า อสุปฏิปันโน มีอธิบายว่า ไม่ปฏิบัติลวงโลก ไม่มีมาตาสาไทย ประพฤติตรง ๆ ต่อพระศาสดาและเพื่อนสาวกด้วยกัน ไม่

แบบประกอบนักรธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 142
อำพรางความในใจ ไม่มีแงงอน.

๑/๕/๖๘

ถ. พระสังฆคณบทว่า อชุปฏิบัติปญฺโณ แปลว่ากระไร ? โดย
ความว่ากระไร ?

ต. แปลว่า ปฏิบัติตรง. โดยความก็คือเป็นผู้ปฏิบัติไม่ลวงโลก
ปฏิบัติมุ่งตรงต่อข้อปฏิบัติ อันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นผู้ไม่มี
มายาสาโดย ปฏิบัติกลมเกลียวกันกับพระศาสดาและเพื่อนพระสาวก
ด้วยกัน ไม่มีข้อลึกลับที่จะปิดบังอำพรางไว้ในใจ ปฏิบัติไม่มีแงงอน.

ส. ป.

ถ. บทสังฆคณที่ ๓ ว่า ธนฺยปฏิบัติปญฺโณ โดยความว่าอย่างไร
บ้าง ? ถ้าจะแปลว่าปฏิบัติถูก (คือปฏิบัติไม่ผิด) ควรจะสาธุ
หรือไม่สาธุ ? เพราะอะไร ?

ต. โดยความว่า เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม ดังนี้ ควรสาธุ เพราะ
ไม่มีทางค้ำ. ธนฺยปฏิบัติปญฺโณ แปลว่าปฏิบัติถูก ก็ได้ระเบียบกัน
ควรสาธุ.

๒๔๖๕

ถ. พระสงฆ์ปฏิบัติอย่างไร จึงน่านับถือ ? สมควรได้รับสามิจิ-
กรรมอันได้ในบทว่า สามิจิปฏิบัติปญฺโณ จงแก้โย่าให้เข้ากับ ๓ บทข้างต้น.

ต. พระสงฆ์ปฏิบัติตั้งอยู่ในสังวร ปฏิบัติเป็นผู้ตื่นอยู่ คือรู้ถึง
เหตุการณ์อันเป็นไปอยู่ ไม่มมงาย เป็นปรีศัญญ คือรู้จักประพฤติ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 143
กิริยาและวาจาต่อจากผู้อื่นไม่ทะนงตน มีใจหนักแน่นเพื่อแผ้วไม่คับแคบ

๗/๑๑/๓๐-๓๒

ถ. พระสงฆ์ที่มาในบทสังฆคุณนั้น ท่านประสงฆ์บุคคลเช่นไร ?
จงจำแนกมาค.

ต. ท่านประสงฆ์พระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ บุคคล ซึ่งล้วนแต่ท่าน
ผู้ที่ตั้งอยู่ในมรรคทั้งสิ้น คือ พระโศคาปัตติมรรค พระโศคาปัตติผล
คู่ ๑ พระสกทาคามีมรรค พระสกทาคามีผล คู่ ๑ พระอนาคามีมรรค
พระอนาคามีผล คู่ ๑ พระอรหัตมรรค พระอรหัตผล คู่ ๑ เมื่อแยก
ออกเป็น ๘.

ส. ป.

ฉ. ท่านยกย่องพระสงฆ์ว่า อานุกะณฺโถ นั้น ด้วยอรรถาธิบาย
ว่าอย่างไร ?

ช. ด้วยอรรถว่า ผู้ควรของค่านับ อธิบายว่า ของค่านับนั้น
ได้แก่เครื่องสักการะ อันจะพืงนำมาให้ถึงสำนัก เช่นเครื่องสักการะ
ถวายเป็นบูชา อาจารย์ ในคราวเข้าพรรษา และฝักรดน้ำให้ท่านผู้
สูงอายุในคราวสงกรานต์ เป็นต้นว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของค่านับ
คือผู้ใดผู้หนึ่ง จะนำเครื่องสักการะไปถวายพระสงฆ์ถึงสำนักของท่าน
ท่านย่อมอาจยังความเลื่อมใสให้เกิด ไม่ต้องเสียใจเมื่อภายหลังว่าไม่
พอที่จะไปค่านับผู้สมควร อรรถาธิบาย ดังนี้.

๒๔๖๑

ฉ. พระสงฆ์ดีอย่างไร จึงจัดว่าเป็นนาบุญของโลกและยกย่อง

ว่าไม่มีนาอื่นยิ่งกว่า ?

ด. พระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธ์ ทักขินาที่บริจาคแก่ท่าน ย่อมมีผลานิสงส์คุณนามีดินดีและไถแล้ว พืชที่หวานที่ปลูกลงย่อมแผ่ดีผลไพบูลย์ จึงชื่อนานาบุญของโลก และไม่มีปฏิคาหกอื่นจะบริสุทธ์ไปกว่าท่าน จึงชื่อนานาอื่นยิ่งกว่า.

๒๔๖๓

ด. ธรรมวิภาคชั้นนี้ ท่านพรรณนาคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์โดยพิสดาร เมื่อประสงค์ระลึกโดยย่อ จะระลึกชื่อไหน จึงจะตรงตามทีอบรมมาในหมู่พุทฺธศาสนิกชน ?

ด. ระลึกชื่อว่า อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ. สุวากุขาโต ภควตา
ธมฺโม สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ.

๒๔๖๔

ด. จงย่นคุณของพระสงฆ์ทั้งสิ้นให้ลงในพระคุณ ๒ คือ อตฺต-
หิตคุณและปรหิตคุณ ? และจงแสดงด้วยว่า เพราะเหตุไรจึงต้องย่น
อย่างนั้น ?

ด. ๔ บทข้างต้น คือ สุปฺปฏิปนฺโน, อหฺมุปฏิปนฺโน, ฌาย-
ปฺปฏิปนฺโน, สามีจิปฏิปนฺโน ย่นลงในอตฺตหิตคุณ. ข้างท้ายตั้งแต่
อาหุเนยฺโย ไปจนถึง อนุตฺตรํ ปญฺญกฺเขตฺตํ โลกุตฺต ย่นลงใน
ปรหิตคุณ นอกนั้นเป็นแต่แสดงถึงลักษณะของพระสงฆ์เท่านั้น ไม่จัด
ว่าเป็นพระคุณชนิดไหน การที่ย่นอย่างนี้ ก็เพราะว่าพระคุณข้าง
ต้นนั้น เป็นไปเฉพาะในตนของท่านเท่านั้น คือเป็นเครื่องแสดง

ความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่าน การที่ท่านปฏิบัติของท่านเช่นนั้น ก็
ซึ่งของเฉพาะตน จะเอาไปยื่นโยนให้ใครไม่ได้. ส่วนข้างทำนอง
เป็นพระคุณที่อาจเป็นเครื่องสงเคราะห์ผู้อื่นได้ เช่นนำพระธรรมมา
สั่งสอน หรือทำผลทานของเขาให้ไพญญ์ เป็นต้น.

ส. ป.

ถ. เมื่อว่าถึงวิธีเรียงพระคุณในรตนะทั้ง ๓ นี้ เหมือนกันหรือ
มีข้อผิดแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ? จงแสดง.

ค. ไม่เหมือนกันทั้งหมด มีข้อที่แตกต่างกันอยู่บ้าง คือพระพุทฺธ-
คุณ พระธรรมคุณ ท่านเรียงพระคุณรวดเดียวจบ ส่วนพระสังฆคุณ
ในเบื้องตน เบื้องปลาย แสดงพระคุณ ส่วนท่ามกลาง ท่านเอาลักษณะ
ของพระสงฆ์มาเรียงแทรกไว้ด้วย.

ส. ป.

ถ. อะไรเรียกว่า สัตตवास ? ข้อที่ว่าสัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่าง
กัน มีสัญญาต่างกันนั้น ได้แก่สัตว์เหล่าไหน ?

ค. ภพเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ท่านเรียกว่า สัตตवास. สัตว์ที่มีกาย
ต่างกัน มีสัญญาต่างกันนั้น เช่นพวกมนุษย์ พวกเทวดา พวก
วินิปาติกะบางหมู่.

ส. ป.

ถ. สัตตवासต่างจากวิญญานฐิติอย่างไร ?

ค. ต่างกันดังนี้ ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญานเรียกว่าวิญญานฐิติ
ภพเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ เรียกสัตตवास. วิญญานฐิติไม่มีอัญญีสัตว์

แบบประกอบนักรวมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 146
และไม่มีสัตว์ผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนะ.

๒๔๖๔

หมวด ๑๐

ถ. อะไรอันพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ตรัสถึง
เพราะเหตุไร ?

ต. อันตคาหิกทิกฺขณฺฐิ ๑๐ อันพระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์
เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นวาทะพรหมจรรย์ และไม่
เป็นไปเพื่อนิพพิทา วิราคะ นิโรธะ อุปสมะ สัมโพธะ นิพพานะ
เพราะเหตุนั้น จึงไม่ทรงพยากรณ์.

๒๔๖๕

ถ. อพยากตปัญหากับอันตคาหิกทิกฺขณฺฐิ ต่างกันหรือเหมือนกัน
อย่างไร ? ห้ามอะไรบ้าง ?

ต. เหมือนกัน ต่างแต่ชื่อ. ห้ามอริยมรรค ไม่ห้ามสวรรค์.

๒๔๖๖

ถ. ในอันตคาหิกทิกฺขณฺฐิ ๑๐ ชื่อว่า ชิพอันนั้น สรีระก็อันนั้น
และชื่อว่า ชิพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น มีอธิบายอย่างไร ? เมื่อเทียบกับ
ทิกฺขณฺฐิ ๒ จะได้กับทิกฺขณฺฐิอย่างไร ?

ต. ชื่อว่า ชิพอันนั้น สรีระกันอันนั้น มีอธิบายว่า ชิพกับ
สรีระเป็นอันเดียวกัน เกิดดับพร้อมกันเมื่อสรีระดับ ชิพก็สูญ ข้อนี้
ได้แก่อุจเฉททิกฺขณฺฐิ. ชื่อว่า ชิพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่นมีอธิบายว่า

ชีพกับสรีระต่างกัน เมื่อเวลาภริยะ ชีพนี้ออกจากสรีระไปถือปฏิสนธิ
ใหม่ ส่วนสรีระย่อมสลายไป ข้อนี้ได้กับสัตสตทิกฐิติ.

๒๔๖๓-๖๕

ก. คำว่าชีวะกับอัตตา ต่างกันอย่างไร ? หมายเอาอะไร ?

ค. ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะที่เรียกชื่อ โดยใจความเป็นอย่าง
เดียวกัน. หมายเอาผู้ครองเบญจขันธ์.

ส. ป.

ก. คำว่า สงฆ แปลว่าอย่างไร ? และเมื่อรวมกันเข้ากับเภท
เป็น สงฆเภท เล่า แปลว่าอย่างไร ? ถ้าเช่นนั้นผู้ที่ทรมต่อชาติหรือ
ทำลายสามัคคีแห่งชาติ ซึ่งเป็นหมู่ใหญ่เหมือนกัน จะจัดเป็นสังฆเภท
หรืออภิฐาน โดยอนุโลมได้หรือไม่ ?

ค. คำว่า สงฆ แปลว่า หมู่ คณะหรือพวก. เมื่อรวมกันเข้า
กับเภท เป็น สงฆเภท แปลว่า การยังหมู่คณะหรือพวกให้แตกกัน
หรือแปลว่า การทำลายหมู่คณะหรือพวก. การทรมต่อชาติ
ทำลายสามัคคีแห่งชาติ จัดเป็นสังฆเภทหรืออภิฐาน คือฐานะ หรือ
เหตุการณ์อย่างหนัก โดยอนุโลมได้ที่เดียว เพราะชาติก็คือหมู่หรือ
คณะแห่งชนที่ใหญ่และสำคัญที่สุดนั่นเอง และการกระทำเช่นนั้นก็เป็น
กรรมหนักที่ใครไม่ควรทำเลย.

๒๓/๕/๘๐

ก. มีคำเรียกพระผู้มีพระภาคว่า พระทศพล แปลว่าผู้ทรงพระ
กำลัง ๑๐ นั้น หมายเอาพระกำลังอะไรบ้าง ?

ต. หมายเอาพระกำลังคือพระญาณ ๑๐ ได้แก่ฐานาฐานญาณ

พระปริชากำหนดรู้ฐานะและอฐานะ ๑ วิปากญาณ พระปริชากำหนด
รู้ผลแห่งกรรม ๑ สัพพัญญูคามินีปฏิบัติญาณ พระปริชากำหนดรู้ทางไป
สู่ภูมิทั้งปวง ๑ นานาธาตุญาณ พระปริชากำหนดรู้อุทิมุตติ คืออชยาสัย
ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ อินทริยปโรปริยัตตญาณ พระปริชากำหนดรู้
ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย ๑ ฌานาทีสังกิเลสา-
ทิจญาณ พระปริชากำหนดรู้อาการมีความเศร้าหมองเป็นต้น แห่ง
ธรรมมีฉานเป็นต้น ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ พระปริชากำหนด
ระลึกชาติหนหลังได้ ๑ จตุปปาตญาณ พระปริชากำหนดรู้จิตและ
อุปบัติของสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นต่าง ๆ กันโดยกรรม ๑ อาสวัภยญาณ
พระปริชากำหนดรู้จักทำอาสวะให้สิ้น ๑.

๗/๑๑/๖๐

ถ. ทศพลญาณ ข้อที่ว่ารู้จักฐานะและอฐานะนั้นอย่างไร ?

ต. รู้สิ่งที่มีได้เป็นได้โดยธรรมดา เช่นรู้ว่าสิ่งใดมีความเกิดขึ้น
ในเบื้องต้น ในที่สุดต้องมีความดับ หรือรู้ว่ากุศลกรรมให้ผลดี อกุศล-
กรรมให้ผลชั่ว รู้แบบนี้ เป็นต้น ชื่อว่ารู้ฐานะ คือเหตุที่ควรเป็นได้.
รู้สิ่งอันเป็นไปในส่วนตรงข้าม คือสิ่งใดมีความเกิดขึ้นแล้ว สิ่งนั้น
จักไม่ดับเลย หรือว่ากุศลกรรมให้ผลชั่ว อกุศลกรรมให้ผลดี เป็นต้น
ชื่อว่ารู้อฐานะ คือเหตุที่ไม่ควรเป็นไปได้.

ส. ป. -๒๕๑๐

ถ. วิปากญาณและจตุปปาตญาณ คู่ก็เหมือนกัน มีเนื้อความ

อย่างเดียวกัน หรือมีนัยต่างกันอย่างไร ? ลองวินิจฉัยมาดู.

ต. มีนัยต่างกันอยู่ คือวิปากญาณนั้น รู้จักผลคือสมบัติและ
วิบัติอันเนื่องมาแต่กรรมคือเหตุ ส่วนจตุปปาทญาณนั้น รู้จักกรรมอัน
เป็นเหตุจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่าง ๆ กันตามอำนาจ พร้อมทั้งรู้จักจุด
และอุปบัติของสัตว์.

๒๘/๘/๗๑

ถ. วิปากญาณเป็นกำลังของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ? อธิบาย.

ต. ธรรมดาของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมทำกรรมทั้งที่เป็นบุญทั้งที่เป็น
บาป บุญให้ผลดี บาปให้ผลชั่ว บุญและบาปนั้น ๆ บางอย่างให้
ผลเร็ว บางอย่างให้ผลช้า วิปากญาณกำหนดรู้ผลแห่งกรรมที่จริงแท้
ไม่แปรปรวนจากกรรมเดิม พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยวิปากญาณ
แม้กรรมที่เป็นบุญและบาปนั้น ต่างให้ผลสืบสวนเวลาอัน เพราะระยะ
กาลที่ให้ผลเร็วช้ากว่ากัน พระองค์ก็ไม่หลงสันนิษฐานในฐานะ เมื่อ
พระองค์ทรงประกอบด้วยพระญาณเช่นนี้ จึงสามารถทำให้พระองค์
เองเป็นผู้บริสุทธิ์ และทรงสั่งสอนคนอื่นให้เป็นคนบริสุทธิ์ได้ด้วย
ซึ่งถ้าพระองค์ไม่ทรงประกอบด้วยพระญาณนี้แล้วก็ทราบไม่ได้ว่า พระ
องค์และคนอื่น ๆ ที่ฟังคำสอนจะเป็นอย่างไร ฉะนั้น วิปากญาณ
จึงนับเป็นกำลังสำคัญประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า.

๒๑/๕/๘๐

ถ. นานาธาตุญาณ ท่านหมายเอาการรู้อย่างไร ?

ด. ท่านหมายเอาอาการรู้จักธาตุต่าง ๆ เช่น คนและสัตว์ ซึ่งมีรูปพรรณสัณฐานต่าง ๆ กัน แล้วสมมติเรียกว่า รูปนั้นอย่างนั้นเป็น คน อย่างนี้เป็นสัตว์ แต่เมื่อแยกออกจากสมมติแล้ว ก็เป็นเพียง ขันธธาตุ อยุทธนะ อย่างหนึ่ง ๆ เมื่อส่วนเหล่านี้รวมกันเข้าต่างหาก จึงสมมติเรียกชื่อกันไปต่าง ๆ รู้จักแยกสมมติออกเช่นนี้ เรียกว่า นานา-ธาตุญาณ.

ส. ป.

ด. ทศพลญาณข้อที่ ๗ คืออะไร ? มีอธิบายอย่างไร ?

ด. คือ ฌานาภิสังกิลเสชาติญาณ ปรีชากำหนดรู้อาการมีความเศร้าหมองเป็นต้นแห่งธรรมมีฌานเป็นต้น. อธิบายว่า ปรีชากำหนดรู้ ความเศร้าและความผ่องแผ้ว ความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ว่าจักมีเพราะอย่างไร.

๒๕๑๔

ด. ในทศพลญาณทั้ง ๑๐ ข้อ ข้อไหน ถ้าไม่มีแล้วจักสำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ ? ข้อนั้นมีนิทเทศอย่างไร ?

ด. ทศพลญาณข้อที่ ๑๐ คือ อาสวัภขญาณ ปรีชา รู้จักทำอาสวะให้สิ้น ถ้าไม่มี จะสำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้. มีนิทเทศว่า รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา, เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุเกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ทางไปถึงความดับอาสวะ เมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จิตพ้นแล้ว จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์

ได้อยู่จบแล้ว กรณีจะทำเสร็จแล้ว จิตอื่นอันจะต้องทำเช่นนี้ไม่มีอีก.

๒๕๑๑

ถ. ทศพลญาณ เป็นกำลังของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ?

ต. เป็นกำลังของพระพุทธเจ้าได้อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในส่วนพระองค์ ทั้งในการทรงสั่งสอน ผู้สั่งสอนเขา ความรู้ไม่เพียงพอจะสั่งสอน ก็รู้สึกอัดอั้นตั้งใจ ถ้ามีความรู้แต่ในเรื่องส่วนตัว เมื่อจะสั่งสอนผู้อื่นก็ไม่ว่านิสัยใจคอของเขาเป็นอย่างไร การสั่งสอนก็จะต้องสู้มเรื่อยไป ถูกนิสสัยบ้าง ไม่ถูกนิสสัยบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ผลก็ไม่เกิดหรือเกิดแต่น้อย ถ้าได้รู้จักโดยละเอียดถี่ถ้วนทุกประการแล้ว ผลย่อมเกิดขึ้นดี พระผู้มีพระภาคพระองค์ทรงมีพระญาณทั้ง ๑๐ นี้ จึงนับว่าเป็นกำลังของพระองค์ได้อย่างยิ่ง.

ส. ป.

ถ. คำว่า บารมี นั้น แปลว่าอะไร ? บำเพ็ญอยู่เฉพาะแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงพระนามว่าสมณโคดมเท่านั้น หรืออย่างไร ?

ต. คำว่า บารมี แปลว่า คุณสมบัติหรือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม มิใช่ว่าจะบำเพ็ญอยู่แต่สมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ท่านได้ทรงบำเพ็ญกันมาทุก ๆ พระองค์ และได้ทรงบำเพ็ญมาตั้งแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อบำเพ็ญบารมีเหล่านี้เต็มที่แล้ว จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ส. ป.

ถ. จงย่นบารมี ๑๐ ทศ ลงในสารธรรมมาให้ดู ?

ต. ทาน ศีล ย่นลงในศีลสภาวะ, วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิภูฐานะ
เมตตา อุเบกขา ย่นลงในสมาธิสภาวะ, เนกขัมมะกับปัญญา ย่นลงใน
ปัญญาสภาวะ.

๑๕/๘/๓๐

ถ. จงพรรณนาพระบารมี ๑๐ ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
บำเพ็ญในปัจฉิมชาติ.

ต. พระบารมี ๑๐ ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญใน
ปัจฉิมชาตินั้น คือที่พระองค์น้อมพระชนม์เพื่อประโยชน์แก่คนมาก
ด้วยพระเมตตา จัดเป็นพระทานบารมีและพระเมตตาบารมี เสด็จออก
มหาภิเนษกรรมณ์ จัดเป็นพระเนกขัมมบารมี ทรงสำรวมในศีล
สมควรแก่บรรพชิต จัดเป็นศีลบารมี ทรงบำเพ็ญเพียรและทรงอดทน
ต่อความลำบากยากเข็ญ จัดเป็นพระวิริยบารมี และพระขันติบารมี การ
ทำจริง ๆ เพื่อแสวงหาความจริง จัดเป็นพระอธิภูฐานบารมีและพระ
สัจจบารมี ทรงรักษาพระหฤทัยคงที่ไม่ให้วิการเพราะยินดียินร้าย จัดเป็น
พระอุเบกขาบารมี พระปรีชาทรงทำพระองค์ให้เป็นผู้ตื่นรู้เท่าถึงการณ
และอาจแลเห็นข้างหน้าไม่มมาย นำพระองค์ให้หลีกจากกิริยาอันมิใช่
ทางดำเนินในปฏิบัติอันเป็นทางตลอดถึงได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัม-
โพธิญาณ จัดเป็นพระปัญญาบารมี นี้เป็นพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญใน
ปัจฉิมชาติ.

๒๔๓๔-๖๔

ถ. บารมีท่านจัดเป็น ๓ หมวด ๆ ละ ๑๐ จึงเป็นบารมี ๓๐ ทิศ
จงยกบารมีข้อต้นมาแสดงพอเป็นอุทาหรณ์ แล้วชี้ให้เห็นว่า แต่ไหน
ถึงไหนเป็นบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ?

ค. สละทรัพย์เพื่อเกื้อกูลหรือเพื่อเปลื้องทุกข์ จัดเป็นทานบารมี
สละอวัยวะแห่งร่างกาย เช่นพยายามเพื่อจะทำประโยชน์ หรือเปลื้อง
ทุกข์เขา แต่ต้องเสียอวัยวะของตนให้การทำอย่างนั้น จัดเป็นทาน
อุปบารมี สละชีวิตเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนมาก หรือเปลื้องทุกข์คนอื่น
จัดเป็นปรมัตถบารมี.

๑๐/๕/๖๖

ด. พระปรมัตถบารมี ที่พระมหานุรุชทรงบำเพ็ญในปัจฉิมชาติ
ก่อนหน้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ท่านพรรณนาไว้อย่างไร ? จงแสดง
ทั้ง ๑๐ ประการ.

ค. ท่านพรรณนาไว้ว่า พระมหานุรุชทรงน้อมพระชนเพื่อ
ประโยชน์แก่คนมากด้วยพระเมตตา จัดเป็นทานบารมีและเมตตาบารมี
เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ จัดเป็นพระเนกขัมมบารมี ทรงสำรวจ
ในศีลสมควรแก่บรรพชิต จัดเป็นพระศีลบารมี ทรงบำเพ็ญเพียร
อดทนต่อความลำบากยากเข็ญ จัดเป็นพระวิริยบารมีและพระขันติ-
บารมี ทรงตั้งพระหฤทัยมั่นในปฏิบัติ ตั้งพระหฤทัยทำจริง ๆ เพื่อ
แสวงหาความจริง จัดเป็นพระอธิฐานบารมีและพระสัจจบารมี ทรง
รักษาพระหฤทัยคงที่ไม่ให้วิการเพราะยินดียินร้าย จัดเป็นพระอุเบกขา
บารมี ทำพระองค์ให้เป็นผู้ต้นอยู่รู้เข้าถึงการณ อาจเล็งเห็นก้ำวหน้า

ไม่มถวาย นำพระองค์ให้หลีกจากกิริยาอันมิใช่ทาง ดำเนินในปฏิปทา
อันเป็นทางตลอดถึงได้บรรลुพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จัดเป็นพระ
ปัญญาวารมี.

๑/๕/๖๘

ถ. จงหาเกณฑ์แบ่งบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี อันจัก
ไม่พินเื้อมาแสดง ว่าแบ่งอย่างไร ?

ต. มีเกณฑ์แบ่งดังนี้ บารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในชาติห่าง
ไกล จัดเป็นเพียงบารมี บำเพ็ญในชาติใกล้เข้ามา แต่ก่อนปัจฉิมชาติ
เพียง ๑ ชาติ จัดเป็นอุปบารมี ทรงบำเพ็ญใจปัจฉิมชาติ ก่อนตรัสรู้
พระโพธิญาณ จัดเป็นปรมัตถบารมี.

๑/๕/๖๙

ถ. บารมี ๑๐ ถ้าชนสามัญจะบำเพ็ญบ้าง จะควรหรือไม่ ? และ
จะมีประโยชน์แก่ผู้บำเพ็ญอย่างไร ?

ต. ควรบำเพ็ญเหมือนกัน แม้จะบำเพ็ญไม่ได้อย่างพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าก็ควรพยายามบำเพ็ญ เมื่อบำเพ็ญแล้วย่อมได้รับประโยชน์
ตามสมควรแก่การบำเพ็ญ คือถ้าบำเพ็ญได้เพียงเล็กน้อยประโยชน์ก็มี
น้อย ถ้าบำเพ็ญได้มากประโยชน์ก็เกิดขึ้นมากตามส่วน เมื่อกล่าวถึง
ประโยชน์โดยตรง บารมี ๑๐ นี้ แต่ละอย่าง ๆ ย่อมเป็นเครื่องบรรเทา
หรือฆ่ากิเลส ชำระกิเลสให้หมดจดจากสันดาน และเป็นเหตุให้ผู้บำเพ็ญ
ได้รับความสุขกายสบายจิตยิ่ง ๆ ขึ้น ในที่สุดก็อาจเป็นเหตุให้ผู้บำเพ็ญ

แบบประกอบนักรัศมีโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 155
ถึงซึ่งพระนิพพานได้.

ส. ป.

ถ. บารมี ๑๐ เมื่อกล่าวถึงเป็นเครื่องชำระกิเลสแล้ว จะชำระ
กิเลสกองไหนได้บ้าง ในอกุศลมูล ๓ ?

ค. ทาน เป็นเครื่องชำระกิเลสกองโลภะ ศีล เมตตา เป็น
เครื่องชำระโทสะ เนกขัมมะ เป็นเครื่องชำระราคะ นอกจากนั้น
เป็นเครื่องชำระโมหะ.

ส. ป.

ถ. ถ้าได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ จะชื่อว่าได้บำเพ็ญไตรสิกขาข้อไหน
ได้บ้างหรือไม่ ? จงแสดงมา.

ค. ได้ชื่อว่าบำเพ็ญไตรสิกขาได้ด้วย คือ บำเพ็ญทาน ศีล ได้
ชื่อว่าบำเพ็ญศีลสิกขา บำเพ็ญวิริยะ ขันติ สัจจะ อธิภูฐานะ เมตตา
อุเบกขา ได้ชื่อว่าบำเพ็ญจิตตสิกขา บำเพ็ญเนกขัมมะ ปัญญา ได้ชื่อ
ว่าบำเพ็ญปัญญาสิกขา.

ส. ป.

ถ. วิตก ๓ จะควรจัดเข้าในมิจฉัตตะหรือสัมมัตตะ ข้อไหนได้
บ้างหรือไม่ ? ถ้าได้จงจัดมา.

ค. จัดเข้าได้. อกุศลวิตก ๓ จัดเข้าในมิจฉัตตะข้อ ๒ คือ
มิจฉาสังกัปปะ กุศลวิตก ๓ จัดเข้าในสัมมัตตะข้อ ๒ คือสัมมา-
สังกัปปะ.

ส. ป.

ถ. มิจฉาทิฏฐิในมิจฉัตตะนั้น ได้แก่เห็นผิดอย่างไร ? จงตอบ
ทั้งโดยพยัญชนะและโดยอรรถ.

ต. มิจฉัตตะในมิจฉาทิฏฐินั้น โดยพยัญชนะ น่าจะได้แก่เห็น
ผิดจากคลองธรรมทุกประการ. โดยอรรถ น่าจะได้แก่เห็นผิดที่เป็น
อย่างเลว เช่น อภิริยทิฏฐิ อเหตุกทิฏฐิ และนัตถิกทิฏฐิ.

๒๕๑๕

ถ. มิจฉาวายามะนั้นอย่างไร ? ถ้าพยายามแสวงหาทรัพย์สมบัติ
จะชื่อว่ามิจฉาวายามะข้อไหนได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. มิจฉาวายามะ คือ พยายามผิด พยายามในการยังบาปให้
เกิดขึ้นและให้เจริญขึ้น และในการยังกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น ที่เกิด
ขึ้นแล้ว ก็พยายามทำให้เสื่อมไป. พยายามแสวงหาทรัพย์สมบัติ
ถ้าเป็นไปในฝ่ายอกุศลทุจริต ก็ชื่อว่ามิจฉาวายามะได้ เข้าในข้อว่า
ยังบาปให้เกิดขึ้น เพราะอกุศลทุจริตเป็นกรรมชั่ว เป็นทางแห่งการยัง
อกุศลอื่น ๆ ให้เกิดขึ้นได้ทุกประการ ถ้าพยายามเป็นไปในทางชอบ ก็
ไม่ชื่อว่ามิจฉาวายามะ.

ส. ป.

ถ. ระลึกอย่างไร เป็นมิจฉาสติ ? และระลึกอย่างไร เป็น
สัมมาสติ ?

ต. ระลึกถึงการที่จะชั่วให้เกิดราคะ โทสะ โมหะ เป็นมิจฉาสติ.
ระลึกในอารมณ์สติปัฏฐาน ๔ เป็นสัมมาสติ.

๒๕๑๓

ถ. จงแสดงให้เห็นว่า อารมณ์อย่างไรซึ่งเป็นเครื่องยั่วให้เกิด
ราคะ โทสะ โมหะ ?

ต. อารมณ์ซึ่งเป็นเครื่องยั่วให้เกิดราคะนั้น พึงเห็นเช่นระลึกถึง
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ น่าพอใจ นี่เป็นทางที่จะยัง
ราคะให้เกิดขึ้น โทสะนั้น พึงเห็นเช่นระลึกถึงผู้ที่ตนไม่ชอบใจ ไม่พอใจ
เป็นผู้ที่ตนเกลียดชัง นี่เป็นทางที่ทำให้โทสะเกิดขึ้น โมหะนั้น พึงเห็น
เช่น นึกถึงในเรื่องเกี่ยวกับลาภ ๆ ยศ ๆ เป็นต้น นี่เป็นทางที่จะให้
โมหะเกิดขึ้น.

ส. ป.

ถ. ความสะกดใจให้แน่นแล้ว ให้อูของหายบ้าง คุ้ใช้เจ็บ
บ้าง จะจัดเป็นมิจฉัตตะหรือสัมมัตตะข้อไหนได้หรือไม่? ถ้าไม่ได้
ก็แล้วไป ถ้าได้จงแสดงมาให้ดู.

ต. จัดเป็นมิจฉาสมาธิในฝ่ายมิจฉัตตะได้ เพราะเป็นไปในทาง
ผิด สำหรับทางพระพุทธศาสนาท่านสอนให้ทำจิตใจให้แน่นแน่ เพื่อข่ม
กิเลสทำลายกิเลส ที่เอาไปใช้ในทางหมอดูเช่นนั้น เป็นไปเพื่อไม่สงบ
กองกิเลส จึงจัดเป็นมิจฉาสมาธิ.

ส. ป.

ถ. จงแสดงมิจฉัตตะ ความเป็นผิด ๑๐ ประการ ตามลำดับ
สำหรับข้อสุดท้าย มีอธิบายว่าอย่างไร ?

ต. มิจฉัตตะ ๑๐ คือ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา
มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ

มิจญาณะ มิจจวิมุตติ. สำหรับข้อสุดท้ายมือธิบายว่า วิมุตติในที่อื่นเป็นดีทั้งนั้น ในที่นี้น่าจะได้แก่วิมุตติที่นิยมในลัทธิอื่น หรือระงับกิเลสบาปธรรมได้ชั่วคราว เรียกว่าตังควิมุตติ ด้วยอำนาจกลัวพระเจ้าผู้สร้าง การระงับกิเลสบาปธรรมนั้นคืออยู่ แต่การเชื่อว่ามีพระเจ้าผู้สร้างนอกจากธรรมดาแต่นั้นผิด.

๒๘/๘/๓๑

ถ. ความที่จิตพ้นจากกิเลส เรียกว่าวิมุตติ ต้องเข้าใจว่าเป็นส่วนดี แต่วิมุตติที่เป็นส่วนตัว ซึ่งเรียกว่า มิจจวิมุตติ ในมิจจัตตะมือธิบายอย่างไร ?

ต. มิจจวิมุตติที่เป็นมิจจัตตะ น่าจะได้แก่วิมุตติที่นิยมในลัทธิอื่น หรือที่ระงับกิเลสบาปธรรมได้ชั่วคราว ด้วยอำนาจกลัวพระเจ้าผู้สร้าง การระงับกิเลสบาปธรรมนั้นคืออยู่ แต่การเชื่อว่ามีพระเจ้าผู้สร้างนอกจากธรรมดาแต่นั้นผิด.

๒๘๖๓

ถ. สัมมัตตะแปลว่าอะไร ? สัมมาทิฏฐิในสัมมัตตะกับสัมมาทิฏฐิในองคัจริยมรรคเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ? อธิบาย.

ต. สัมมัตตะ แปลว่าความเห็นชอบ. สัมมาทิฏฐิในสัมมัตตะกับในองคัจริยมรรคนั้นต่างกัน ความเห็นว่าบาปว่ามีบุญมี หรือเห็นว่าสัตว์ย่อมเป็นไปตามผลแห่งกรรมที่ตนกระทำไว้ ดังนี้เป็นต้น ท่านก็จัดเป็นสัมมัตตะได้. ส่วนสัมมาทิฏฐิในองคัจริยมรรคนั้น โดยตรงท่าน

หมายเอาการเห็นอริยสัจ ๔.

ส. ป.

ถ. อเสกขธรรมมีเท่าไร ? อะไรบ้าง โฉนจึงเรียกชื่ออย่างนั้น ?

ต. มี ๑๐ คือ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑ ที่เรียกชื่อว่า อเสกขธรรม ก็เพราะเป็นธรรมอันเป็นภูมิของพระอเสขะ.

ส. ป.-๒๕๒๑

ถ. จงแสดงสังโยชน์ ๑๐ ที่สำหรับอริยมรรคจะพึงตัด และได้ชื่อว่าคังนัเพราะเหตุใด ?

ต. สังโยชน์ ๑๐ สำหรับอริยมรรคจะพึงตัดคังนัคือ ๑. สักกายทิฏฐิ ๒. วิจิกิจฉา ๓. สีลัพพตปรามาส ๔. กามราคะ ๕. ปฏิฆะ ๖. รูปราคะ ๗. อรูปราคะ ๘. มานะ ๙. อุทธัจจะ ๑๐. อวิชชา และได้ชื่อว่าสังโยชน์ เพราะเป็นกิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่.

๓/๑๑/๖๓

ถ. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตนนั้น เห็นอย่างไร ? มีอาการอย่างไร ?

ต. เห็นชั้น ๕ โดยความเป็นตัวตน ชื่อว่าสักกายทิฏฐิ. ท่านจำแนกออกโดยการที่ถือเป็นไปตามชั้น ๕ ชั้นธละ ๔ คือ

ในรูปชั้น เห็นรูปในความเป็นตน ๑ เห็นตนมีรูป ๑ เห็นรูปในตน ๑ เห็นตนในรูป ๑.

ในเวทนาชั้น เห็นเวทนาโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมีเวทนา ๑
เห็นเวทนาในตน ๑ เห็นตนในเวทนา ๑.

ในสัญญาชั้น เห็นสัญญาโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมีสัญญา ๑
เห็นสัญญาในตน ๑ เห็นตนในสัญญา ๑.

ในสังขารชั้น เห็นสังขารทั้งหลายโดยความเป็นตน ๑ เห็น
ตนมีสังขารทั้งหลาย ๑ เห็นสังขารทั้งหลายในตน ๑ เห็นตนในสังขาร
ทั้งหลาย ๑.

ในวิญญาณชั้น เห็นวิญญาณโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมี
วิญญาณ ๑ เห็นวิญญาณในตน ๑ เห็นตนในวิญญาณ ๑.

๕ ชั้น ๆ ละ ๔ รวม ๒๐.

ส. ป.

ถ. อุทธัจจะนิเวศน์ได้ เพียงปฐมฌานก็ได้ ไฉนท่านจึง
กล่าวว่าอรหัตมรรคละได้ ?

ค. ฌาน ละอุทธัจจนิเวศน์ได้ด้วยวิกัมภนปหาน ส่วนอรหัต-
มรรค ละอุทธัจจสังโยชน์ได้ด้วยสมุจเฉทปหาน.

๒๔๖๕

ด. พระเสขะ ยังมีอนุสัยต่างกันอย่างไรหรือไม่ ? ที่เฉลยอย่าง
นั้น มีธรรมหมวดไหนเป็นเครื่องสาธก ?

ค. ยังมีต่างกันอย่างไร พระโศดาบัน ยังมี กามราคะ ปฏิมะ
มานะ ภวราคะ อวิชชา. พระสกทาคามี ยังมี ๕ อย่างนั้น แต่ราคะ
โทสะ โมหะ เบาละ. พระอนาคามียังมี มานะ ภวราคะ อวิชชา

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 161
พระผู้ตั้งอยู่ในอหัตมรรค ไม่มีอนุสัย. มีมรรค ๘ และสังโยชน์ ๑๐
เป็นเครื่องสาธก.

๒๔๖๔

ถ. สัญญา ๑๐ คืออะไรบ้าง ? เฉพาะข้อที่ ๕ มีเนื้อความตาม
นิทเทศว่าอย่างไร ?

ต. คือ อนิจจสัญญา ๑ อนัตตสัญญา ๑ อสุกสัญญา ๑
อาทีนวสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธสัญญา ๑
ทัฬหโลเก อนภิตตสัญญา ๑ ทัฬหสงขารสุ อนิภฐสัญญา ๑ อานา-
ปานัสสติ ๑ เฉพาะข้อที่ ๕ คือ ปหานสัญญา มีเนื้อความตามนิทเทศ
ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมไม่รับไว้ ย่อมละเสีย ย่อมถ้ายถอน ย่อม
ทำให้พินาศ ย่อมไม่ให้เกิดอีกต่อไปซึ่งกามวิตก ซึ่งพยายามวิตก
ซึ่งวิหิงสาวิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว (และเธอ) ย่อมไม่รับไว้ซึ่งเหล่าธรรม
อันเป็นบาปเป็นอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว.....ดังนี้.

๑/๘/๖๘

ถ. สัญญา ๑๐ มีมาในสูตรไหน ? ทรงแสดงแก่ใคร ? ทำไม
จึงต้องแสดงแก่ท่านผู้นี้เท่านั้น จะแสดงแก่ผู้อื่นบ้างไม่ได้หรือ ? ขอ
ความเห็น.

ต. มีมาในคิริमानนทสูตร. ทรงแสดงแก่พระอานนท์ แล้วให้
พระอานนท์ไปแสดงแก่พระคิริमानนท์. การแสดงนั้นไม่ใช่จะแสดงได้
แก่ท่านผู้นี้เท่านั้น แม้แก่ผู้อื่นก็แสดงได้ แต่วิสัยของพระพุทธเจ้า

เมื่อจะทรงแสดงธรรมเทศนาแก่ใคร ก็ต้องพิจารณาอุปัชฌาย์และ
เหตุการณ์ แล้วเลือกหาธรรมมาแสดงให้เหมาะสม เพื่อให้ได้
ประโยชน์แก่ผู้ฟังจริง ๆ มีเรื่องเล่าว่า ในเวลานั้นท่านภิรมานนท์
อาพาธ เมื่อได้ฟังสัญญา ๑๐ ซึ่งพระอานนท์มาแสดงให้ฟัง พอจบ
ก็หายจากอาพาธทันที ประคุดคั่งว่าพระผู้มีพระภาคทรงใช้ให้พระ
อานนท์นำโอสถขนานวิเศษไปให้ฉัน นี่เป็นการแสดงธรรมให้เหมาะ
จะกันกับอุปัชฌาย์หรือเหตุการณ์แล้ว ย่อมได้ผลคืออย่างนี้.

ส. ป.

ถ. ในสัญญา ๑๐ นี้ อนิจจสัญญาก็มีแล้ว อนัตตสัญญาก็มี
แล้ว แต่เหตุไหนไหนทุกขสัญญาจึงไม่มี ?

ค. เพราะว่าทุกข์ก็นับเป็นธรรมส่วนหนึ่ง ในข้อ ๒ ท่านก็สอน
ให้พิจารณาความเป็นอนัตตาแห่งธรรมอยู่แล้ว อนึ่ง. ในข้อ ๔ ท่านก็
ให้กำหนดหมายโทษแห่งกาย และยกอาพาธขึ้นแสดงว่าเป็นนักโทษแห่ง
กาย อาพาธก็ได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ส่วนหนึ่ง ดังที่ท่านยกกล่าวไว้ใน
อริยสัจ ฉะนั้น ในที่นี้ก็ได้ชื่อว่าได้แสดงทุกข์อยู่ในตัว จึงไม่จำเป็นต้องมี
ทุกขสัญญาไว้ด้วย.

ส. ป.

ด. ในอนุสสติ ๑๐ ประการ ที่ ๗ มรณัสสติ ที่ ๘ กายคตาสติ
ที่ ๙ อานาปานัสสติ เหตุไหนจึงไม่เรียกมรณานุสสติ กายคตานุสสติ
อานาปานานุสสติ เหมือนประการนอกนี้ มีพุทธานุสสติเป็นต้น จะได้
ลงรอยเป็นระเบียบเดียวกัน หรือมีนัยนิยมต่างกันอย่างไร จงแสดง.

ต. เพราะมรณัสสติ กายคตาสติ อานาปานัสสติ ๓ ประการนี้ ใช้กระแสความนึกปรารถสิ่งที่อยู่ใกล้ ปัจจุบันบ้าง และอนาคตบ้าง เช่นกายคตาสติ ระลึกหรือใช้สติพิจารณาส่วนหรืออาการในร่างกาย ของเรานี่เอง อานาปานัสสติ กำหนดลมหายใจของตนเอง ๒ อย่างนี้เป็นปัจจุบัน. มรณัสสติ นึกถึงความตายที่เป็นอนาคต แต่ปรารถน หรือชีวิตของตนอันเป็นปัจจุบัน ที่จัดว่าเป็นของใกล้ ไม่ต้องใช้กระแสใจตามนึกถึงความในที่อยู่ไกล ดังบทที่สอนให้บริกรรม สำหรับข้อนี้ว่า **มรณ ภาวิสุตติ** ความตายจักมี (แก่เรา) หรือว่า **ชีวิตินทุริย อนุปัจฉินฺขิสฺสุตติ** ชีวิตินทรีย์ของเราจักขาด ดังนี้ ล้วนปรารถนอันเป็นของใกล้. ส่วน ๓ ประการนอกนี้เป็นอนุสสติ เช่น พุทธานุสสติเป็นต้นนั้น เพราะเป็นอารมณ์ห่างหรือนอกออกไปจากตัวผู้นึก และเป็นส่วนอดีตโดยมาก อารมณ์ที่ห่างจำต้องใช้กระแสใจแล่นไปไกลเที่ยวตามนึก ฉะนั้น จึงใช้อนุสสติ (ความตามนึก) ถึงแม้สีลานุสสติ จาคานุสสติ จะเป็นการนึกถึงศีล ถึงการบริจาทานของตน ซึ่งน่าจะเป็นของใกล้ก็จริง แต่เวลานึกหาได้ปรารถนไม่ ปรารถนถึงกาลเวลาที่กระทำที่ล่วงแล้วสาวเข้ามาหาปัจจุบัน คือเวลานึก ฉะนั้น ท่านจึงใช้อนุสสติเหมือนกัน.

๒๔๓๕

ถ. ในอานาปานัสสติ ท่านสอนให้กำหนดลมหายใจเข้าออกนั้น กำหนดอย่างไร ?

ต. ตามในแห่งสูตรนี้ หรือในมหาสติปัฏฐานสูตร ท่านสอน

ให้กำหนดดังนี้ เมื่อหายใจออกยาวหรือหายใจเข้ายาว หายใจออกสั้นหรือหายใจเข้าสั้น ก็ให้คอยกำหนดรู้ ให้กำหนดรู้กลมทั้งปวง หายใจออกและหายใจเข้า และให้รู้ว่าเราเป็นจักผู้ระงับกายสังขาร หายใจออกหายใจเข้าเป็นต้น. แต่ตามที่ท่านแสดงไว้ในวิสุทธิมรรค นั้น ท่านสอนให้คอยมีสติกำหนดนับลมหายใจเข้าหายใจออก ให้นับเป็นคู่ ๆ ดังนี้.

หายใจเข้านับ ๑ หายใจออกนับ ๑ ลมเข้าออกนับว่า ๒.๒. ลมเข้าออกนับว่า ๓.๓. ลมเข้าออกนับว่า ๔.๔. ลมเข้าออกนับว่า ๕.๕. แล้วกลับนับ ๑.๑. ไปใหม่ถึง ๖.๖. แล้วกลับมา ๑ ใหม่ ถึง ๗.๗. แล้วกลับนับ ๑ ไปอีก ต่อขึ้นไปคราวละ ๑ แล้วกลับนับต้นทวีขึ้นไปจนถึง ๑๐.๑๐. เป็นที่สุด.

ส. ป.

ถ. สัทธรรม ๑๐ คืออะไรบ้าง ?

ต. คือโลกุตตรธรรม ๘ ปริยัติธรรม ๑.

๑๐/๘/๖๖

ถ. โลกุตตรธรรม ๘ อะไรบ้าง ?

ต. มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ รวมเป็น ๘

ส. ป.

หมวด ๑๑

ถ. ธรรมอะไรบ้างที่เรียกว่า ปัจจัยการหรือปฏิจจสมุปบาท ?

โดยอธิบายว่าอะไร ?

ต. ธรรมเหล่านี้ คือ อวิชชา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑
นามรูป ๑ สฬายตนะ ๑ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ ตัณหา ๑ อุปาทาน ๑
ภพ ๑ ชาติ ๑ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส
รวมเป็น ๑ เรียกว่าปัจจัยการ. โดยอธิบายว่า อาการอันเป็นปัจจัย
ของกันและกัน และเรียกว่าปฏิจจสมนุบาท โดยอธิบายว่า เป็นธรรม
อันเกิดขึ้นเพราะอาศัยกันและกัน พึงเห็นได้ดังนี้ คือ -

เพราะอวิชชา	เป็นปัจจัยจึงเกิด	สังขาร
เพราะสังขาร	"	"
เพราะวิญญาณ	"	"
เพราะนามรูป	"	"
เพราะสฬายตนะ	"	"
เพราะผัสสะ	"	"
เพราะเวทนา	"	"
เพราะเวทนา	"	"
เพราะอุปาทาน	"	"
เพราะภพ	"	"
เพราะชาติ	"	"
เพราะชาติ	"	"

ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกขะ โทมนัส อุปายาส.

ส. ป.

ถ. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อตอนตรัสรู้ ตามตำนานเล่าว่า ได้

ทรงพิจารณาปฏิจสมุปปาท โดยอนุโลมปฏิโลมนั้น ทรงพิจารณา
อย่างไร ?

ด. พระองค์ทรงยกเหตุขึ้นพิจารณาสาวยุไปหาผล เช่นยกอวิชา
ขึ้นพิจารณา อวิชาให้เกิดอะไร ก็รู้ว่า อวิชาเป็นปัจจัยให้
เกิดสังขาร นี่อวิชาเป็นเหตุ สังขารเป็นผล พิจารณาไปตามลำดับ
จนถึงที่สุด นี้เรียกว่าพิจารณาโดยอนุโลม คือจับเหตุสาวยุไปหาผล
ยกผลขึ้นพิจารณาสาวยุไปหาเหตุ เช่นยกชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกขะ โทมนัส อุปยาส เหล่านี้มีอะไรเป็นเหตุให้เกิด ก็รู้ว่า
มีมาจากชาติ ชาติมีมาจากภพ พิจารณาโดยนัยนี้ย้อนเข้าไปหาข้างต้น
นี้เรียกว่าพิจารณาโดยปฏิโลม ถอยกลับมาหาข้างต้น คือยกผลขึ้น
พิจารณาสาวยุไปหาเหตุ.

ส. ป.

ด. อะไรบ้างในปฏิจสมุปปาท เป็นอดีตเหตุ เป็นปัจจุบันผล
เป็นปัจจุบันเหตุ เป็นอนาคตผล ?

ด. อวิชา สังขาร เป็นอดีตเหตุ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ
ผัสสะ เวทนา เป็นปัจจุบันผล ตัณหา อุปาทาน และกรรมภพ
เป็นปัจจุบันเหตุ ทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้น เป็นอนาคตผล.

๒๔๖๕-๖๕-๒๕๑๗-๑๕

ด. จงแสดงที่เกิดที่ดับแห่งตัณหา ?

ด. आयตนะภายใน आयตนะภายนอก วิญญาณ สัมผัส เวทนา
สัญญา สัญเจตนา ตัณหา วิตก วิจารณ์ นี้ที่เกิดแห่งตัณหา เกิดที่

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 167
ไหนดับที่นั้น.

๒๔๖๑

- ถ. กำแห่งสังสารจักร ได้แก่อะไร ? จงแสดงมาให้ครบ.
ต. ได้แก่อวิชา ตัณหา อุปาทาน. กรรม.

๒๔๖๔

- ถ. จงย่นองค์แห่งปฏิจจสมุปบาทลงเป็นไตรวิภูมาตุ ?
ต. อวิชา ตัณหา อุปาทาน ๓ นี้ย่นลงในกิเลสวัฏ. สังสาร
ย่นลงในกัมมวัฏ. วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา ภพ
ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส รวม ๘
ประการนี้ ย่นลงในวิปากวัฏ. อีกนัยหนึ่ง ภพท่านแยกออกเป็น ๒
คือ กรรมภพ ๑ อุปปัตติภพ ๑ กรรมภพจัดไว้ในกัมมวัฏ ส่วน
อุปปัตติภพจัดไว้ในวิปากวัฏ.

ส. ป.-๒๕๐๘

ถ. สังสาร แปลว่าอะไร สังขารในปฏิจจสมุปบาทท่านหมาย
เอาอะไร ? ทำไมจึงว่ามีอวิชาเป็นปัจจัย ?

ต. สังขาร แปลว่าสภาพอันปัจจัยปรุงแต่งก็ได้ แปลว่าสภาพ
ผู้ปรุงแต่งก็ได้. นัยต้นหมายเอาสังสารที่เป็นส่วนผล นัยหลังหมาย
เอาสังขารที่เป็นส่วนเหตุ. ในปฏิจจสมุปบาทท่านหมายความนี้กคิด
ซึ่งจัดเป็นสังขารส่วนเหตุ. สังขารนี้จะมีขึ้นก็เพราะอวิชาคือความไม่รู้
เป็นปัจจัย เพราะอาศัยความไม่รู้นั่นเอง จึงต้องนึกคิดเพื่อให้รู้ ถ้ารู้
แล้ว ก็ไม่ต้องนึกคิด เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัดอวิชาว่าเป็นปัจจัย

ให้เกิดสังขาร.

ส. ป.

ถ. สังขารในปฏิจสมุปบาทกับสังขารในชั้น ๕ ประสงค์เอาสังขารอย่างเดียวกันหรือต่างกันอย่างไร ?

ต. ถ้าเพ่งเฉพาะสังขารแล้ว ในปฏิจสมุปบาทกับในชั้น ๕ เป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเพ่งเอาชั้น ๕ ก็ต้องต่างกัน คำว่าสังขารในปฏิจสมุปบาทหรือในชั้น ๕ ก็ตาม ท่านประสงค์เอาสังขารส่วนเหตุแต่ชั้น ๕ นั้น จัดเป็นสังขารส่วนผล.

ส. ป.

ถ. เหตุผลสนธิ ผลเหตุสนธิ อดีตเหตุ ปัจจุบันผล ปัจจุบันเหตุ อนาคตผล เหล่านี้มีลักษณะต่างกันอย่างไร ?

ต. ต่างกัน เงื่อนไขมีในระหว่างที่ต่อกันท่านเรียกว่าสนธิ ต่อเหตุเข้ากับผล เรียกว่าเหตุผลสนธิ ต่อผลเข้ากับเหตุ เรียกว่าผลเหตุสนธิ ส่วนอดีตเหตุ ท่านหมายเอาสิ่งที่เป็นเหตุอันมีมาในกาลล่วงแล้ว ปัจจุบันผล หมายเอาสิ่งที่จะพึงปรากฏในบัดนี้ ซึ่งเรียกว่าผลในปัจจุบัน ปัจจุบันเหตุ หมายเอาเหตุในปัจจุบัน ซึ่งจะให้ปรากฏผลในกาลภายหน้า อนาคตผล หมายเอาผลที่พึงเกิดขึ้นในกาลภายหน้า พึงทราบโดยย่ออย่างนี้ อวิชา สังขาร ท่านจัดเป็นอดีตเหตุ วิญญาณ นามรูป เป็นต้น ท่านจัดเป็นปัจจุบันผล อวิชา สังขาร มีมาแล้วในก่อนจึงทำให้เกิด วิญญาณ นามรูป เป็นต้นขึ้นได้ นามรูป เป็นสิ่งปรากฏเป็นปัจจุบัน นี้เรียกว่าต่อเหตุเข้ากับผล นามรูป

เป็นต้นซึ่งมีอยู่เป็นส่วนปัจจุบัน แสดงอาการต่าง ๆ ออกมาให้ปรากฏ
เลยกลายเป็นเหตุให้เกิด ตัณหา อุปาทาน ภพ เป็นต้นต่อไปอีก ซึ่ง
เป็นผลที่จะพึงได้รับในกาลภายหน้า เงื่อนในระหว่างปัจจุบันผลที่จะ
กลายเป็นปัจจุบันเหตุ นี้เรียกว่าผลเหตุสนธิ.

ส. ป.

ถ. ปัจจัยอาการเทียบกันได้กับอะไร ? โดยฐานไหน ?

ต. อวิชชาเทียบกันได้กับตัณหาและอุปาทาน, โดยฐานเป็น
ปัจจัยแห่งกรรมด้วยกัน, สังขารเทียบกันได้กับกรรมภพ โดยฐานเป็น
กรรมด้วยกัน, วิญญาณเทียบกันได้กับอุปปีตติภพ โดยฐานเป็นปฏิสนธิ
วิญญาณด้วยกัน, นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เทียบกันได้กับ
ชาติ โดยฐานเป็นชาติด้วยกัน.

๒๕๑๖

ถ. การแสดงปฏิจจนุปบาท โดยสมุทัยวาร กับ นิโรธวาร นั้น
ต่างกันอย่างไร ? จงยกอุทาหรณ์มาประกอบคำตอบ.

ต. ต่างกันอย่างนี้ คือ สมุทัยวาร แสดงความเกิดแห่งผลเพราะ
เกิดแห่งเหตุ อุทาหรณ์ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
เป็นต้น. นิโรธวาร แสดงความดับแห่งผล เพราะดับแห่งเหตุ
อุทาหรณ์ว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เป็นต้น.

๒๕๑๐

หมวด ๑๒

ถ. การบัญญัติกรรมเนื่องมาจากอะไร ? ที่ท่านจำแนกออกเป็น ๑๒ อย่างนั้นเพื่ออะไร ? เมื่อเข้าใจทั่วถึงและค้ำนึ่งโดยรอบคอบ อยู่เสมอ มีประโยชน์อย่างไร ?

ต. เนื่องมาจากถือว่า ผลย่อมผลัดจากเหตุ ซึ่งพึงเฉพาะเหตุ ภายในคือกรรม เช่น ได้ดีเพราะทำดี ได้ชั่วเพราะทำชั่วเป็นต้น. เพื่อ จะห้ามความเห็นสลับปลับเรื่องกรรม เช่น เห็นว่าทำแล้วไม่ให้เกิดจริงเป็น ต้น เป็นอันสนับสนุนมตินั้น. มีประโยชน์คือจะได้มั่นอยู่ในกัมมัศ- กตาสัทธา ประพฤติอยู่ในคลองธรรมที่ชอบ ทั้งจะได้ไม่เล่นไปสู่อภิริย- ทิฎฐิด้วย.

๑/๕/๖๘-๗๖

ฉ. กรรม ๑๒ คืออะไรบ้าง ? ให้ผลต่างกันอย่างไร ? จงตอบ ตามหมวด.

ค. คือ ทิฎฐธรรมเวทนิยกรรม ๑ อุปัชชเวทนิยกรรม ๑ อปราปรเวทนิยกรรม ๑ โหติกรรม ๑ รวม ๔ นี้เป็นหมวดที่ ๑ ให้ผลตามคราว.

ชนกกรรม ๑ อุปัตถัมภกกรรม ๑ อุปปีพกกรรม ๑ อุปฆาตก- กรรม ๑ รวม ๔ นี้เป็นหมวดที่ ๒ ให้ผลตามกิจ.

ครุกรรม ๑ พหุลกรรม ๑ อาสันนกรรม ๑ กัตตตากรม ๑

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 171
รวม ๔ นี้เป็นหมวด ที่ ๑ ให้ผลตามลำดับ ต่างกันดังนี้.

๗/๑๑/๖๗

ถ. การบัญญัติกรรมนั้น ท่านถืออะไรเป็นหลัก ? ในกรรม
๑๒ นั้น กรรมอะไรบ้างปรุงแต่งภพได้เอง ? กรรมอะไรบ้างปรุงแต่ง
ภพเองไม่ได้ ?

ต. หลักการบัญญัติกรรมนั้น เนื่องมาจากถือว่า ผลย่อมผลัดมา
จากเหตุ เฟ่งเฉพาะเหตุภพนั้น คือกรรม เช่น ทำดี ได้ดี ทำชั่ว
ได้ชั่ว เป็นต้น เพื่อห้ามความเห็นสลับปลับในเรื่องกรรมนั่นเอง ท่าน
จึงจำแนกออกเป็นอย่าง ๆ. ในกรรม ๑๒ นั้น ชนกรรมเป็นกรรม
ที่ปรุงแต่งภพได้เอง นอกนั้น ปรุงแต่งภพเองไม่ได้.

๒๕๐๗

ถ. เมื่อว่าถึงเรื่องกรรมแล้ว ท่านกล่าวว่า กรรมอะไรเป็นหลัก
ที่สุด ? มีเฉพาะในฝ่ายอกุศล หรือแม้ในฝ่ายกุศลก็มี ? จงจาระโนมาดู.

ต. ท่านกล่าวว่า ครุกรรม เป็นกรรมหนักที่สุดกว่ากรรมอื่น ๆ.
มีทั้ง ๒ ฝ่าย ในฝ่ายอกุศล ท่านจัดอนันตริยกรรมเป็นครุกรรม
ในฝ่ายกุศล ท่านจัดสมาบัติ ๘ เป็นครุกรรม, ครุกรรมนี้มีอยู่ ย่อม
ได้ช่องให้ผลก่อน.

๒๕๑๔

ถ. ครุกรรมฝ่ายอกุศลให้ผลในลำดับไหน ? ท่านอุปมาไว้
อย่างไร ?

ต. ครุกรรมยอมให้ผลก่อนกรรมอื่น เปรียบเหมือนคนอยู่บนที่
สูง ใช้สิ่งต่าง ๆ มีเหล็กบ้าง ศิลาบ้าง กระเบื้องบ้าง ไม้กระดานบ้าง

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 172
ขนนกบ้าง สิ่งอื่น ๆ บ้างทิ้งลงมา สิ่งใดหนักที่สุดสิ่งนั้นย่อมตกลงถึงพื้นดิน
ก่อน สิ่งอื่น ๆ ย่อมตกลงถึงพื้นดินตามลำดับน้ำหนักของแต่ละอย่าง.

๒๕๐๘

ถ. กรรม ๑๒ ท่านแบ่งเป็น ๓ หมวด ชุติงศ์ ๑๓ ท่านแบ่งเป็น
๔ หมวด อยากทราบว่าแผนกไหนแบ่งหมวดอย่างไร ?

ต. ในแผนกกรรม ที่ท่านแบ่งเป็น ๓ หมวดนั้น คือหมวดที่ ๑
ให้ผลตามคราว หมวดที่ ๒ ให้ผลตามกิจ หมวดที่ ๓ ให้ผลตามลำดับ
ส่วนชุติงศ์ที่ท่านแบ่งเป็น ๔ หมวดนั้น คือหมวดที่ ๑ ปฏิสังขุตด้วยจิวร
หมวดที่ ๒ ปฏิสังขุตด้วยบิณฑบาต หมวดที่ ๓ ปฏิสังขุตด้วยเสนาสนะ
หมวดที่ ๔ ปฏิสังขุตด้วยวิริยะ.

๒๕๑๕

ถ. กรรมเหล่านั้น ทำกิจตามหน้าที่โดยกลมเกลียวกันหรือแก่ง
แย่งกันอย่างไร ?

ต. บางอย่างกลมเกลียวกัน เช่นชนกรรมกับอุปัตถัมภกรรม
เมื่อชนกรรมแต่งปฏิสนธิมาแล้ว ไม่ว่าข้างดีข้างเลว อุปัตถัมภกรรม
ก็เข้าสนับสนุน ถ้าฝ่ายดีก็หนุนให้ดียิ่งขึ้น ถ้าฝ่ายเลวก็ซ้ำเติมให้
เลวหนักลง บางอย่างไม่กลมเกลียวกัน เช่นชนกรรมกับอุปปีพก-
กรรมก็เข้าขัดขวางบีบคั้นให้ทุรพลลง ไม่ให้ดีเต็มที่ ถ้าแต่งข้างเลว
อุปปีพกกรรมก็เข้าเกียดกันทำให้ทุเลาขึ้น ฝ่ายอุปฆาตกรรมก็ไม่กลม
เกลียวกันกับชนกรรมและอุปัตถัมภกรรมเหมือนกัน กลับกลมเกลียว
กันกับอุปปีพกกรรมแต่รุนแรงกว่า ย่อมตัดรอนผลแห่งชนกรรมและ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 173
อุปถัมภ์ภกกรรมให้ขาดเสียทีเดียว แล้วเข้าไปให้ผลแทนที่.

๑๐/๕/๖๖

ถ. คนเกิดมาในโลกนี้ ๔ จำพวก คือ ผู้สว่างมาสว่างไป ๑
ผู้มีมืดมามีมืดไป ๑ ผู้สว่างมามีมืดไป ๑ ผู้มืดมามีสว่างไป ๑ จำพวกไหน
จัดในกรรมอะไร ? ในกรรม ๑๒ อย่างนั้น.

ต. ๒ อย่างข้างต้น เรียกว่า อุปถัมภ์ภกกรรม ๒ อย่างข้างปลาย
เรียกว่า อุปฆาตกรรม.

๒๔๓๓

ถ. อุปปีฬกรรม ได้แก่กรรมเช่นไร ? และเป็นวิสภาคกับชนก-
กรรมอย่างไร ?

ต. ได้แก่กรรมบีบบั่น และเป็นวิสภาคกับชนกกรรมดังนี้ เมื่อ
ชนกกรรมแต่งปฏิสนธิแล้ว เข้าบีบบั่นผลแห่งชนกกรรมไม่ให้ผลัดผล
เต็มที ถ้าชนกกรรมเป็นกุศลแต่งปฏิสนธิข้างดี กรรมนี้ก็เข้าบีบบั่นให้
ทุรพลลง เข้าในลักษณะว่า "โชติ ตมปรายโน" รุ่งเรืองมาแล้ว
มีมืดไปข้างหน้า ถ้าชนกกรรมเป็นอกุศลแต่งปฏิสนธิข้างเลว กรรมนี้ก็
เข้าเกียดกันให้ทุเลาขึ้น เข้าในลักษณะว่า "ตโม โชติปรายโน" มีค
มาแล้ว มีรุ่งเรืองไปข้างหน้า.

๒๔๓๕

ถ. กรรมเช่นไรเรียกอุปถัมภ์ภกกรรม อาจแต่งปฏิสนธิได้เอง
หรือ ? จงแสดงให้เห็นว่าเป็นวิสภาคกับชนกกรรมอย่างไร ?

ต. กรรมสนับสนุน เรียกว่าอุปถัมภ์ภกกรรมไม่อาจแต่งปฏิสนธิ

ได้เอง การแต่งปฏิสนธิ์นั้นเป็นกิจของชนกกรรม เมื่อชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ์แล้ว อุปัตถัมภกกรรมจึงเข้าสนับสนุนส่งเสริมอีกต่อหนึ่งเปรียบเหมือนแม่นมที่เลี้ยงลูกของคนอื่นจะนั้น. ที่ว่าเป็นสภาคกับชนกกรรมนั้น คือถ้าชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ์ข้างดี อุปัตถัมภกกรรมนี้ก็เข้าสนับสนุนทารกที่เกิดดีแล้วนั้น ให้ได้รับความสุขความเจริญรุ่งเรืองจนถึงที่สุด เข้าในลักษณะว่า "โชติ โชติปรายโน" รุ่งเรืองมาแล้ว มีรุ่งเรืองไปในภายหน้า ถ้าชนกกรรมแต่งปฏิสนธิ์ข้างเลว อุปัตถัมภกกรรมนี้ ก็ย่อมซ้ำเติมทารกที่เกิดเลวแล้วนั้นให้เลวหนักลงไป เข้าในลักษณะว่า "ทมม ทมปรายโน" มีคมมาแล้ว มีมีคมไปในภายหน้า ดังนี้. หรือจะอธิบายว่า ชนกกรรมเป็นกรรมเดิม อุปัตถัมภกกรรมเป็นกรรมซ้ำเติมก็ได้.

๒๔๓๘

ถ. ผู้ที่ถูกตราว่า อวชาตบุตร (บุตรต่ำกว่าตระกูล) ถ้าจะว่าโดยอำนาจกรรมประเภท ๑๒ อย่างแล้ว เป็นเพราะกรรมประเภทไหน ประดุจแต่งเขาให้เป็นอย่างนั้น ? มีอธิบายอย่างไร ?

ค. เป็นอุปปีพกรรมฝ่ายกุศล ประดุจแต่งให้เป็นอย่างนั้น คือความได้กำเนิดเป็นมนุษย์ของเขาประเสริฐ เกิดเพราะชนกกรรมฝ่ายกุศลที่เขาทำดีไว้ในชาติก่อนตามสงมาดีแล้ว แต่กลับถูกอุปปีพกรรมอกุศล คือผลแห่งกรรมชั่วที่เขาทำไว้ในชาติก่อนติดตามเข้ามาขัดขวางมิให้โอกาสแก่ชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมฝ่ายกุศลให้ผลสืบไปอีกได้ ซ้ำยังถือโอกาสบีบบังคับรอนความเจริญของเขาอีก เขาจึงตกต่ำเป็น

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 175
อชาตบุตร ไม่สมแก่สกุลที่ดี เป็นที่สังเวชในแก่ผู้ได้รู้เห็นทั่วไป.

๒๕๐๒

ถ. กรรมอะไรท่านเปรียบไว้เหมือนโคอันแออัดอยู่ในคอก นั้น
ได้ความว่าอย่างไร ?

ต. กรรมที่ ๑๑ คืออาสันนกรรม กรรมอันทำเมื่อจวนตาย. ได้
ความอย่างนี้ เมื่อพหุกรรมไม่มี คือผู้ทำไม่ได้ทำกรรมอย่างใดอย่าง
หนึ่งไว้จนชิน จนถึงออกชื่อเลื่องลือว่ามักเป็นอย่างนั้น ๆ กรรมนี้แม้
ทุรพลก็ตามย่อมให้ผล เหมือนโคอันแออัดอยู่ในคอก พอนายโคบาล
เปิดประตูออก โคโคอยู่ริมประตูคอก แม้เป็นโคแก่ทุรพล โคนั้นย่อม
ออกได้ก่อนโคที่อยู่ในเข้าไป แม้แข็งแรงกว่า.

๒๔๗๖

ถ. กรรมที่ ๑๒ ได้แก่การทำอย่างไร ? มีผลเป็นไฉน ? มีผิดจาก
บาลีในพระสูตรว่า เจตนาหิ ภิกขเว ภมฺมํ วทามิ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม ไปหรือ ? ถ้าเช่นนั้นท่าน
บัญญัติกรรมนี้ไว้ทำไม ? มีอุทาหรณ์อย่างไรบ้างหรือไม่ จงแสดง
ตามหลัก.

ต. ได้แก่กรรมที่ทำด้วยไม่ตั้งใจ ท่านเรียกว่ากตัตตกรรม
หรือกตัตตวาปนกรรม. เมื่อกรรมอื่นไม่มี กรรมนี้จึงให้ผล และผล
อันกรรมนี้ให้ เป็นแต่พอดีพอร้าย คุณลูกศรอันคนบ้ายิง ผิดจากหลัก
บาลีนั้น. ท่านบัญญัติไว้เพราะผลอาจมิได้จริงตามนี้. อุทาหรณ์ในทาง
วินัย ภิกษุไม่ตั้งใจ แต่ทำฝืนสิกขาบท ถูกปรับอาบัติก็มี อาบัติ

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 176
ประเภทนี้ เรียกอจิตตกะ.

๑๕/๘/๓๐

ถ. รูปฌาณ ๔ จัดเป็นกรรมอะไร ? และเพื่อประโยชน์อย่างไร
จึงจำแนกกรรมไว้หลายประเภทเช่นนั้น ? จงชี้แจง.

ต. จัดเป็นครุกรรม. และที่ท่านจำแนกไว้หลายประเภทเช่นนั้น
ประโยชน์เพื่อจะห้ามความเห็นสลับแห่งกรรม เพราะบุคคลทำ
กรรมอะไรไว้ ไม่คำนึงให้รอบคอบด้วยสติอาจแล่นไปสู่อกิริยทัญญูได้
เมื่อเข้าใจกรรมวิภาคอย่างนี้แล้ว จะได้มั่นอยู่ในกัมมัสสกตาสัทธา
ประพฤติกอยู่ในคลองธรรมที่ชอบ.

๑/๕/๖๕

ถ. กรรมดียอมให้ผลดี กรรมชั่วยอมให้ผลชั่ว มิใช่หรือ ?
คนบางคนทำกรรมชั่ว เช่น น้อยใจเขาเป็นต้น แต่ยังคงได้รับความสุข
อยู่ก็มี บางคนทำกรรมดี เช่น ให้ทานและรักษาศีลเป็นต้น แต่ยังคงได้
รับทุกข์ลำบากอยู่ก็มี ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร หรือกรรมบางอย่างไม่ได้
ผลเสียเลย ? จงตอบให้ชอบแก่เหตุ.

ต. กรรมที่ทำลงแล้วทุกอย่าง จำต้องให้ผล นอกจากจะเป็น
อโหสิกรรม และกรรมดีต้องให้ผลดี กรรมชั่วต้องให้ผลชั่ว เป็นไป
เช่นนี้เสมอ ไม่สับสน กรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่าง
ให้ผลในชาติหน้า หรือในชาติต่อ ๆ ไป เปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อ
เมื่อทันในทีใดก็เข้ากัดในที่นั้น. เหตุที่คนทำกรรมชั่ว บางคนยังได้รับ
ความสุขความเจริญอยู่ ก็เพราะกรรมชัวยังไม่ได้ช้องให้ผลในขณะ

นั้น กรรมดีที่เขาได้ทำไว้ในเวลาล่วงมาแล้ว ยังกำลังให้ผลอยู่ แต่กรรมชั่วนั้นยอมไม่สูญหายไป ยังคงติดตามจะให้ผลอยู่เสมอ เป็นแต่ยังไม่ได้ช่องเท่านั้น อนึ่ง คนที่ทำกรรมดีก็เหมือนกัน ที่ยังไม่ได้รับความสุขความเจริญในขณะนั้น ก็เพราะกรรมชั่วที่เขาได้ทำไว้ในกาลก่อนยังกำลังให้ผลอยู่ จึงยังคงได้รับความทุกข์ความลำบากอยู่ในขณะนั้น แต่กรรมดีที่ทำไว้วันนั้นก็สูญหายไปเหมือนกัน เมื่อได้ช่องก็ยอมให้ผลทันที ข้อนี้เปรียบเหมือนคนที่พูดเท็จเสียจนชิน จนเขตราหน้าว่าเป็นคนโกหก ครั้นคนนั้นพูดคำจริงขึ้นบ้าง เขาจะเชื่อหรือว่านั่นเป็นคำจริง คงเข้าใจว่าเป็นคำเท็จ นี้หมายความว่า การพูดเท็จยังกำลังให้ผลอยู่ เมื่อคนนั้นรู้สึกตัวแล้ว กลับตัวใหม่ ตั้งใจพูดคำจริงเสมอ จนเขาเชื่อถือว่าเป็นคนมีสัตย์ นี้แปลว่าผลของการพูดเท็จหมดไปแล้ว การพูดคำจริงเข้าให้ผลแทนที่ กรรมดีและกรรมชั่วยอมผลัดเปลี่ยนกันให้ผล ไม่ให้ผลในขณะเดียวกัน คนเราย่อมทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่วปะปนกันไป เพราะเหตุนี้ จึงได้รับสุขบ้างทุกข์บ้าง เจริญบ้าง เสื่อมบ้าง สลับกันไปเป็นคราว ๆ สุดแต่กรรมที่ทำไว้วันนั้นจะได้ช่องให้ผล.

๒๔๓๒

๓. บาลีที่ท่านวางเป็นหลักไว้ในพระสูตรนั้น เพื่อประสงค์อย่างไร ? ถ้าจะถือเฉพาะตามหลักบาลีนี้เท่านั้น กรรมที่ ๑๒ จะลงรอยกันกับบาลีนี้ได้ไหม หรือคงแย้งกันอยู่อย่างนั้น ? จงเฉลยพร้อมทั้งอุทาหรณ์.

ด. เพื่อประสงค์จะจำกัดลงให้พอวิสัยที่จะระวังได้ เพราะผลอัน
จะพึงผลัดจากเหตุภายนอก เป็นอันพันวิสัยที่จะพึงป้องกันด้วยประการ
ทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงจำกัดลงไปเฉพาะเหตุภายใน คือ
เจตนาที่เห็นพอจะป้องกันได้ ถ้าจะถือตามหลักบาลีนั้น ก็ลงรอยกัน
ได้เหมือนกัน แต่พึงเข้าใจว่า กรรมนี้ได้แก่กรรมอันผู้ทำเจตนาไม่
ถึงนั้น แต่ทำเกินเจตนาไป ตัวอย่าง เช่นเจตนาเพียงจะเขี่ยเขา แต่
เขาถูกเขี่ยแล้วตาย ในกฎหมายจัดเป็นฆ่าคนตายด้วยไม่มีเจตนา วาง
โทษเบากว่าฆ่าด้วยวาจาใจ แต่ในทางพระวินัยไม่ปรับเป็นมนุสสวิคคหะ
ปรับเพียงให้ประหารเท่านั้น ดังนี้.

๑๕/๘/๗๐

ด. ปรากฏว่าพระเทวทัตต์ทำอกุศลกรรมไว้มาก ครั้งหนึ่งทำ
ให้สงฆ์แตกกัน แล้วยังพยายามปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าหลายครั้งจน
กระทั่งได้ทำโลหิตุปบาท เป็นเหตุให้ได้รับผลกรรมทันตา คือถูก
แผ่นดินสูบทั้งเป็น แล้วยังต้องบังเกิดในอเวจีมหานรกอีก ดังนี้ จง
จัดพฤติกรรมของพระเทวทัตต์ ตามที่กล่าวมานี้ลงในกรรม ๑๒ ว่า
ต้องโทษ จัดเป็นกรรมอะไร ? หมวดไหน ?

ด. ตอนทำลายสงฆ์เรียกว่าสังฆเภท และทำโลหิตุปบาท จัดเป็น
ครุกรรม หมวดที่ ๓ ให้ผลตามลำดับ. ตอนถูกแผ่นดินสูบ จัดเป็น
ทิฏฐิธรรมเวทนิยกรรม หมวดที่ ๑ ให้ผลตามคราว. ตอนที่ถูกรรรม
ให้ไปเกิดในอเวจีมหานรก จัดเป็นชนกกรรม หมวดที่ ๒ ให้ผล

๒๕๑๒

หมวด ๑๓

ถ. ชุติงค์ เป็นวัตตจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัคร
ถือ ไม่ใช่กิจจำเป็นคือจะถือก็ได้ ถ้าเช่นนั้น ท่านบัญญัติไว้ทำไม
จงแจกประเภททั้ง ๑๓ ตามลำดับมาด้วย.

ต. ท่านบัญญัติไว้ด้วยหมายจะให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลสและ
เป็นไปเพื่อความนุกนอยสันโดษ ประเภทแห่งชุติงค์ ๑๓ คือ
๑. ปังสุกุกังคะ ๒. เตจิวริกังคะ (เป็นหมวดที่ ๑ ปฏิสังยุตด้วย
จิวร) ๓. ปิณฑปาติกังคะ ๔. สप्तทานจาริกังคะ ๕. เอกาสนิกังคะ
๖. ปัตตปัททิกังคะ ๗. ขลุปัจฉากัตติกังคะ (เป็นหมวดที่ ๒ ปฏิสังยุต
ด้วยบิณฑบาต) ๘. อารัญญิกังคะ ๙. รุกขมุติกังคะ ๑๐. อัฟโก-
กาสิกังคะ ๑๑. โสสานิกังคะ ๑๒. ยถาสันถติกังคะ (เป็นหมวดที่ ๓
ปฏิสังยุตด้วยเสนาสนะ) ๑๓. เนสัชชิกังคะ (เป็นหมวดที่ ๔ ปฏิสังยุต
ด้วยวิริยะ).

๒๘/๘/๓๑

ถ. ชุติงค์ ๑๓ ปฏิสังยุตด้วยอะไรบ้าง ? คนโดยมากเห็นเป็น
อรรถกถมถานุโยค ไม่ใช่มัชฌิมาปฏิบัติ ไม่ยินดีที่จะปฏิบัติ นอกจาก
ยถาสันถติกังคะ อันเนื่องด้วยระเบียบการปกครอง ดังนี้ มีเหตุผล
อย่างไรบ้าง ที่จะให้เลื่อมใสในการถือชุติงค์ให้ได้ผลดีขึ้น ?

ต. รุคงค์ ๑๓ ปฏิสังขุตด้วยจิวร ๒ ด้วยบิณฑบาต ๕ ด้วยเสนาสนะ ๕ ด้วยวิริยะ ๑. อันรุคงค์นี้มีคุณหลายอย่าง คือเป็นองค์เครื่องกำจัดกิเลส และเป็นวัตตจริยาพิเศษ ที่เป็นไปเพื่อสันโดษมากขึ้น. แม้ไม่ใช่ทางมัชฌิมาปฏิปทาโดยตรง แต่ก็ใช่อุบายที่จะให้สามารถละปถิโพธ ๑๐ ได้ดี และยังมี ๓๐ ทศให้บริบูรณ์ เพื่อเข้าถึงมัชฌิมาปฏิปทาที่แท้จริงได้ เพราะเป็นไปกับด้วยความระงับและความทรมาณฝึกฝน ที่จะให้เป็นคนใจเด็ดมั่นคง ควรแก่การงานในหน้าที่และควรแก่การตรัสรู้ อันผู้มักมากอยากใหญ่เป็นไปกับด้วยปถิโพธ และบารมียังอ่อน ไม่ทนกล้าหาญแล้ว แม้จะเรียนจบพระไตรปิฎก ก็ไม่สามารถจะยกตนขึ้นสู่ภูมิมัชฌิมาปฏิปทาได้ มักจะไปข้างกามสุขัลลิกานุโยค อันเป็นทางที่วนเวียนและต้องติดอยู่ในทุกข์เหมือนนกที่ติดข่ายของนายพรานนั้นแหละมาก ถ้าพอใจพิจารณาเนื่อง ๆ ดังนี้ ก็ย่อมจะมีความเลื่อมใสในการถือรุคงค์ให้ได้ผลดีขึ้น โดยควรแก่ความสามารถ.

๒๔๓๕

ถ. รุคงค์ ๑๓ คนหนึ่งจะสมათานถือพร้อมกันได้อย่างมากเพียงเท่าไร ? อะไรบ้าง ? เกินกว่านั้นไม่ได้เพราะเหตุไร ?

ต. จะสมათานรุคงค์พร้อมกันได้อย่างมากเพียง ๑๑ อย่าง คือ ปฏิสังขุตด้วยจิวร ๒ ปฏิสังขุตด้วยบิณฑบาต ๕ ปฏิสังขุตด้วยวิริยะ ๑ แต่ที่ปฏิสังขุตด้วยเสนาสนะ ๕ นั้น ได้เพียง ๓ คือ อยู่ป่า อยู่ป่าช้า อยู่โคนไม้ อาจแสวงหาให้ไม่ขัดกันได้. อีก ๒

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้าที่ 181
อย่าง คืออยู่ในที่แจ้งและอยู่ในเสนาสนะอันท่านแสดงให้อย่างไร ชัด
กับอย่างอื่น.

๒๔๓๔-๓๓

ถ. หากภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ มีศรัทธาจะสมาทานบิณฑุกุลิกชุกงค์
ในบัดนั้น จะยอมให้เธอสมาทานได้หรือ หรือจะต้องรอรออยู่คนหาผ้า
บังสุกุลมาทำไตรจีวรครบแล้ว ?

ต. ตั้งแต่เธออุปสมบทแล้วไม่รับคฤหบดีจีวร ก็ยอมให้เธอ
สมาทานได้ เพราะไตรจีวรของเธอผู้อุปสมบทใหม่นั้นไม่จัดเป็น
คฤหบดีจีวร เป็นของอันพระอุปัชฌาย์มอบให้ จัดเป็นสมณจีวร
ต่างหาก.

๑/๕/๖๕

ถ. จงเขียนคำสมาทานชุกงค์ของผู้ถือผ้าบังสุกุลมาให้ดู พร้อม
ทั้งบาลีและคำแปล ?

ต. คำสมาทานว่า คหบดีจีวร ปฏิภุชปามิ, บิณฑุกุลิก
สมาทายามิ. แปลว่า เรงดคฤหบดีจีวรเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือ
ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นวัตต์.

ส. ป.

ถ. ชุกงค์วัตต์ นำผู้ปฏิบัติให้ได้ผลอย่างไรบ้าง ? จงเขียนคำ
สมาทานของผู้ถือเทียวบิณฑุกุลเป็นวัตต์มาดู ?

ต. ชุกงค์วัตต์ นำผู้ปฏิบัติให้นำเลื่อมใส เพราะทำให้ผู้มีกิจ
จำเป็นต้องทำไม่ประมาท มีความสังวรอดทน มีความตั้งใจและมี

สัจจะ ในการฝึกฝนตนเป็นพิเศษ เป็นเหตุให้รู้จักกำลังใจของตน
เนื่อง ๆ ทำสึลให้บริสุทธิ์ และจิตเป็นสมาธิได้ง่าย เห็นทุกข์อันเป็น
ลักษณะของขันธได้ง่าย มีแต่จะได้บรรลุมผลที่สุดคในพระพุทธศาสนา
ในเมื่อปฏิบัติไม่ผิดหลักสัปปริสธรรม. คำสมาทานชุดงค์ข้อ ๓ ว่า
อติเรกลาภ ปฏิกุชิปามิ, ปิณฑปาติงคัม สมาทิยามิ.

๒๔๖๘

ถ. คำสมาทานชุดงค์ข้อ ๓ ว่าอย่างไร ? จงเขียนมาด้วย.

ต. คำสมาทานชุดงค์ข้อ ๓ ว่าอย่างนี้ อติริตฺตโภชนํ ปฏิกุ-
ชิปามิ, ขลฺลุปจฺจนตฺติงคัม สมาทิยามิ.

๒๔๖๙

ถ. อารัญญิงคคะ รุกขมุถิงคคะ อัปโภกาสิงคคะ ชู ๆ ก็มี
ลักษณะไม่ต่างอะไรกัน แต่ไหนท่านจึงจำแนกไว้เป็นอย่าง ๆ หรือจะ
ลักษณะต่างกันอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายพร้อมทั้งเขียนคำสมาทาน
มาให้ดูด้วย.

ต. มีลักษณะต่างกัน อารัญญิงคคะ หมายความว่าถ้อยอยู่ป่า
ไม่อยู่แรมคืนในบ้าน ป่านั้นท่านกำหนดไว้ว่า เป็นสถานที่ห่างจาก
บ้าน ๒๕ เส้นเป็นอย่างน้อย และการอยู่นั้น จะอยู่กระท่อมหรือถ้ำ
ก็ได้.

รุกขมุถิงคคะ หมายความว่าถ้อยอยู่ตามโคนไม้ และสถานที่อยู่
จะไกลจากบ้านเท่าไรท่านไม่กำหนด และไม่อยู่ตามกระท่อม.

อัปโภกาสิงคคะ หมายความว่าถ้อยอยู่ในที่แจ้ง ไม่อาศัยร่มไม้

หรือหลังคา อาศัยเพียงเงาต้นไม้หรือภูเขาพอหลบแดดได้เท่านั้น.

ทั้ง ๓ อย่างนี้ มีลักษณะต่างกัณดังกล่าวมานี้.

คำสมาทานอารัญญิกังคะ ความนุตเสนาสน์ ปฏิภุจิปามิ,
อารัญญิกงคฺ สมมาทียามิ. แปลว่า เรารอดเว้นเสนาสนะชายป่าเสีย
สมาทานองค์แห่งผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัดต์.

คำสมาทานรุกขมุติงคฺว่า ฉนุณฺ ปฏิภุจิปามิ, รุกขมุติงคฺ
สมมาทียามิ. แปลว่า เรารอดที่มุงที่บังเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือ
การอยู่โคนไม้เป็นวัดต์.

คำสมาทานอัปโภกาสิงคฺ ฉนุณฺจ รุกขมุตญจ ปฏิภุจิปามิ,
อัปโภกาสิงคฺ สมมาทียามิ. แปลว่า เรารอดที่มุงที่บัง และโคนไม้เสีย
สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ในที่แจ้ง ๆ เป็นวัดต์.

ส. ป.

ฉ. จงเขียนคำสมาทานชุดงคฺสำหรับประเภทที่ ๑๒ มาดู ? ภิกษุ
ผู้ถือชุดงคฺนี้ยอมปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นไปเพื่อมกน้อยสันโดษและยัง
ประโยชน์ให้สำเร็จแก่พวกพรหมจารี ?

ค. คำสมาทานชุดงคฺสำหรับประเภทที่ ๑๒ คือ ยถาสันถติงคฺ
ว่า เสนาสนโลลุปปี ปฏิภุจิปามิ, ยถาสนฺถติงคฺ สมมาทียามิ.
แปลว่า เรารอดความโลเลในเสนาสนะเสีย สมาทานองค์ของผู้อยู่ใน
เสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไร. ภิกษุผู้ถือชุดงคฺนี้ ย่อมไม่ทำความ
อาลัยในเสนาสนะที่อยู่อันเป็นที่สบายถูกใจได้ เสนาสนะไม่เป็นที่สบาย
ไม่ถูกใจ ก็ไม่แสหาเสนาสนะอื่น ภิกษุผู้เป็นเสนาสนคาหาปกะจัดให้

อยู่ในเสนาสนะใดย่อมอยู่ในเสนาสนะนั้น แม้ถูกย้ายเสนาสนะย่อมไม่
ขัดขึ้น ปฏิบัติอย่างนี้จึงเป็นที่น่าเลื่อมใสทั้งเป็นไปเพื่ออนุเคราะห์เพื่อน
พรหมจรรย์ผู้มาอยู่ใหม่ ด้วยมีใจเอื้อเฟื้อแผ่สมณะภาวะของตน.

๑/๕/๖๘

ถ. ในภิกษุที่ถือธุดงค์ทุกประเภท ประเภทไหนถือได้ไม่มีกำหนด
กาล ? ประเภทไหนมีกำหนดกาล ? เพราะเหตุไร ?

ต. ภิกษุผู้ถือธุดงค์กัณฑ์กับอัปโกกาลิกังคะ ๒ ประเภทนี้ ถือ
ได้เฉพาะนอกพัศศกาล เพราะในพัศศกาลต้องถือเสนาสนะตามพระ
วินัย นอกนั้นถือได้ไม่มีกำหนดกาล เพราะไม่เกี่ยวกับการถือเสนาสนะ.

๑๐/๕/๖๖-๒๕๐๘-๑๕

ถ. ธุดงค์เป็นวัตตจริยาพิเศษประเภทหนึ่ง ท่านบัญญัติไว้เพื่อ
ประโยชน์อะไร ?

ต. เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส และเป็นไปเพื่อความมักน้อย
สันโดษเป็นต้น.

๑๐/๕/๖๖

ถ. ธุดงค์ มี ๑๓ ทราบแล้ว แต่ต้องการทราบอีกว่า คำว่า
"ธุดงค์" นั้น มีอธิบายอย่างไร ? และข้อไหนปฏิบัติได้ยากกว่าข้อ
อื่นๆ เพราะเหตุไร ?

ต. มีอธิบายว่า เป็นวัตตจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใคร
จะสมัครถือ ไม่ใช่กิจจำเป็น บัญญัติขึ้นด้วยหมายจะให้ป็นอุบาย

ขัดเกลากิเลส และเป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษ. ข้อที่ ๑๓ เน้นชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร ปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่น ๆ เพราะบุคคลทั่วไปต้องอาศัยอิริยาบถ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เมื่อเว้นอิริยาบถนอนเสีย ก็เป็นการฝืนธรรมชาติ ต้องใช้ความเพียรทางใจ คือทำให้เข้มแข็ง ให้มีกำลังอย่างแรงกล้า จึงจะสามารถถือได้.

๒๕๑๗

ถ. อัตตกิลมถานุโยค กับ การบำเพ็ญชุดงควัตร ต่างก็ทำตัวให้ลำบากด้วยกัน มีข้อสำคัญต่างกันอย่างไร ? ทั้งโดยเหตุที่ปรารภและผลที่ได้ ?

ค. มีข้อสำคัญต่างกัน คือ อัตตกิลมถานุโยค ย่อมทรมาณตนให้ลำบาก เพื่อให้บาปกรรมหมดไปเพราะการทรมาณนั้น หรือเพื่อบูชาพระเป็นเจ้า พระองค์ทราบแล้ว จงทรงโปรดได้ประสพอิฏฐวิบุลผลที่ปรารถนา, และผลที่ได้ก็บาปกรรมไม่หมด เพราะกิเลสยังไม่ได้ละ และพระเป็นเจ้าก็ไม่มีตัวตนที่จะประสาทผล หรือให้พรตามปรารถนา นับว่าเป็นอกิริยทัญญู. ส่วนการบำเพ็ญชุดงควัตรนั้นไม่ทรมาณตนจนเกินไม่กว่ามัชฌิมาปฏิปทา บัญญัติขึ้นหมายจะให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลส และเป็นไปเพื่อความมกน้อยสันโดษ ผลคือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ง่าย จิตขึ้นสู่สมาธิเร็ว ถ้าปฏิบัติเคร่งครัดไม่ถอยหลัง ก็จะสำเร็จโลกุตตรธรรมเร็ว เช่นพระมหากัสสปเถระเป็นตัวอย่าง.

๒๕๑๘

หมวด ๒๕

ถ. จงแสดงวิชาและจรณะ อย่างไหนมีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?

ต. วิชา ๓ ก็มี ๘ ก็มี วิชา ๓ นั้น คือ ปุพเพนิวาสานุสสติ-
ญาณ ๑ จตุปปาตญาณ ๑ อาสวักขยญาณ ๑. วิชา ๘ นั้น คือ
วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อิทธิวิธิ ๑ ทิพยโสต ๑ เจโตปริย-
ญาณ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติ ๑ ทิพยจักขุ ๑ อาสวักขยญาณ ๑.
จรณะ ๑๕ นั้น คือ หมวดที่ ๑ สีสัมปทา ๑ อินทริยสังวร ๑
โภชนมัตตัญญูตา ๑ ชาคริยานุโยค ๒. หมวดที่ ๒ สัทธา ๑ หิริ ๑
โอตตปปะ ๑ หามุสัจจะ ๑ วิริยะ ๑ สติ ๑ ปัญญา ๑ หมวดที่ ๓
ปฐมฌาน ๑ ทุติยฌาน ๑ ตติยฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑.

๒๔๗๕

ถ. จรณะ ๑๕ ตามเสขปฏิบัติทาสูตร กับ จรณะในพระพุทธานุ-
บทว่า วิชาจรณสมุปนฺโน เหมือนกัน หรือ ต่างกันอย่างไร ?
อธิบาย.

ต. จรณะในบาลีทั้ง ๒ สถานที่ มีความหมายเหมือนกันว่า
ได้แก่ปฏิบัติทา คือ ทางเป็นเครื่องบรรลुวิชาหรือธรรมที่สูงขึ้นไปกว่า
เทียบด้วยศัพท์จรณะ ที่แปลว่า อวัยวะเป็นเครื่องเดิน ได้แก่เท้า
มิได้เรียกปฏิบัติทาทั่วไป. จรณะในเสขปฏิบัติทาสูตร เป็นภูมิปฏิบัติของ
พระอริยบุคคลชั้นเสขะ ส่วนจรณะในพระพุทธานุบทว่า วิชาจรณ-
สมุปนฺโน หมายถึงอามรรคมืองค์ ๘ เป็นจรณะแห่งความตรัสรู้หรือริยัจ,

แบบประกอบนักธรรมโท - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 187
ฉาน ๔ เป็นจรรยาโดยลำดับแห่งวิชา ๓. วิชาเบื้องต้น เป็นจรรยา
แห่งวิชาเบื้องปลาย, อันเป็นคุณพิเศษของพระพุทธเจ้า และพระ
อรหันต์ผู้สำเร็จวิชา.

๒๕๑๔

ก. แสดงจรรยา ๑๕ ไว้ โดยปกคลาธิษฐาน ในพระสูตร
อะไร ? จรรยาข้อที่ ๔ มีนิทเทศอันพึงถือเอาโดยธรรมาธิษฐาน
อย่างไรบ้าง ?

ค. แสดงไว้ในเสขปฏิปทาสูตร. จรรยาข้อที่ ๔ คือ ชาคริยา-
นุโยค ได้แก่การประกอบความเพียร ไม่เห็นแก่หลับนอนเกินไป
มีนิทเทศไว้ว่า กลางวันชำระจิตจากนิวรณ์ ด้วยเดินบ้าง นั่งบ้าง
ตลอดวัน กลางคืนแบ่งเป็น ๓ ยาม ยามต้นชำระจิตอย่างนั้น ยามกลาง
พักผ่อน นอนตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ
มนสิการสัญญาจะลุกขึ้น ยามที่สุด ลุกขึ้นทำความเพียรอย่างในยาม
ต้น.

๒๕๑๓

ก. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ฟังมาก หมายถึงฟังอะไร ?
ประกอบด้วยองค์เท่าไร อะไรบ้าง ?

ค. หมายถึงฟังธรรม ซึ่งไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง
ไพเราะในที่สุด ประกอบด้วยอรรถด้วยพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์
บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง. ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

แบบประกอบนักรัทธิ - ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ - หน้า 188

๑. พหุสสุตา ได้ยินได้ฟังมาก.
๒. ธตา ทรงจำได้.
๓. วจสา ปริจิตา ท่องไว้ด้วยวาจา.
๔. มนตานุเปกฺขิตา เอาใจจดจ่อ.
๕. ทิฏฐิยา สุปฏิวิฑฐา ขบด้วยทิฏฐิ.

๒๕๑๒